

**FENNTARTHATÓ FOGYASZTÁS?
TRENDEK ÉS LEHETŐSÉGEK MAGYARORSZÁGON.**

**MARJAINÉ DR. SZERÉNYI ZSUZSANNA –
DR. ZSÓKA ÁGNES – SZÉCHY ANNA**

**A KÖRNYEZETI NEVELÉS ÉS A
KÖRNYEZETTUDATOS FOGYASZTÓI
MAGATARTÁS KAPCSOLATA
EGYETEMISTÁK KÖRÉBEN ELVÉGZETT
FELMÉRÉS ALAPJÁN I.**

Budapest, 2008.

Műhelytanulmány
OTKA 68647

BUDAPESTI CORVINUS EGYETEM
KÖRNYEZETGAZDASÁGTANI ÉS TECHNOLÓGIAI TANSZÉK

Szerzők:

Marjainé Dr. Szerényi Zsuzsanna, tanszékvezető egyetemi docens

Dr. Zsóka Ágnes, egyetemi adjunktus

Széchy Anna, doktorjelölt

A környezeti nevelés és a környezettudatos fogyasztói magatartás kapcsolata egyetemisták körében elvégzett felmérés alapján I.

ISBN

ISSN

Sorozatszerkesztő: Kerekes Sándor és Csutora Mária

Tartalomjegyzék

VEZETŐI ÖSSZEFOGLALÓ	5
BEVEZETÉS	9
A KÖRNYEZETI TUDATOSSÁG IRODALMA	10
A KÖRNYEZETI TUDATOSSÁG KOMPONENSEI.....	10
AZ EGYÉNI KÖRNYEZETI TUDATOSSÁG MEGKÖZELÍTÉSEI.....	13
A KUTATÁS HIPOTÉZISEI	23
A KUTATÁS KÖRÜLMÉNYEI	23
EREDMÉNYEK	25
A MINTA DEMOGRÁFIAI, TÁRSADALMI-GAZDASÁGI JELLEMZŐI.....	25
KÖRNYEZETI PROBLÉMÁK MEGÍTÉLÉSE.....	29
KÖRNYEZETTUDATOS VÁSÁRLÓI MAGATARTÁS	43
KÖRNYEZETTUDATOS TEVÉKENYSÉGEK, MAGATARTÁSFORMÁK	50
FOGYASZTÓI MAGATARTÁS.....	64
KÖVETKEZTETÉSEK	77
HIVATKOZÁSOK	81
MELLÉKLETEK	84

Vezetői összefoglaló

Az OTKA 68647, *Fenntartható fogyasztás című projektje, a Környezettudatosság növelése az oktatásban alprojektjének* első fázisában kérdőíves felmérést hajtottunk végre a Budapesti Corvinus Egyetem hallgatói körében abból a célból, hogy kiderítsük,

- az egyetemisták milyen fogyasztói szokásokkal rendelkeznek,
- mennyire ismerik és érdeklik őket a környezetvédelmi kérdések, valamint
- magatartási formáikban milyen szerepet játszik az egyetemen folyó, környezeti vonatkozású oktatás/nevelés.

A kutatás jelenlegi, kezdeti fázisában elsősorban a hallgatók környezettudatosságának és fogyasztói magatartásának leíró jellemzését tűztük ki célul. Mélyebb összefüggések vizsgálatára a következő hónapokban kívánunk visszatérni.

2008 őszén felmérést hajtottunk végre a Budapesti Corvinus Egyetemen 350 diák körében, akiket egy önkitöltős kérdőív segítségével kérdeztünk meg. A válaszadók mindegyike tanult legalább egy környezeti irányultságú tárgyat, egy csoportjuk azonban éppen környezeti témára specializálódott (szakirányosok). A felmérésben mind az öt évfolyam hallgatói részt vettek.

A felmérés keretében az alábbi területeken vizsgálódunk:

- a környezeti problémák megítélése,
- a környezettudatos vásárlói magatartás,
- a környezettudatos tevékenységek, magatartásformák,
- fogyasztói magatartás.

A **környezeti problémák megítélését** illetően a hallgatók számos környezeti gondot ismernek, az ismereteik pedig jelentős fejlődésen mentek keresztül – elsősorban - az egyetemen folyó környezeti oktatásnak köszönhetően. Egy közismert kérdéssorozat (NEP) eredményei szintén magas környezeti

érzékenységet mutatnak. A környezeti kérdésekkel kapcsolatos aktív információkeresés leginkább a felsőéves, környezeti szakirányos hallgatókra jellemző.

A vásárlással kapcsolatos környezettudatossági szempontok közül a megkérdezettek legnagyobb arányban az alapanyagokat, a csomagolás tulajdonságait, az újrahasznosíthatóságot, a termék eredetét, származási helyét, illetőleg az elérési távolságot, a termék szennyező voltát, valamint a hulladékminimalizálás lehetőségeit említették. A szakirányos hallgatók, illetve a negyed-ötödéves, környezetbarát vállalatirányítást tanuló nem szakirányosok átlagosan több szempontot jelöltek meg, mint az elsőéves, illetve a közgazdasági karos harmadéves, környezetgazdaságtant hallgató diákok.

A válaszadókról többé-kevésbé elmondható, hogy akik listájukban szerepeltették az adott szempontot, azok legalább néha, de inkább gyakran, vagy mindig figyelembe is veszik az adott szempontot vásárlásaik során – saját bevallásuk szerint. Ugyanakkor azzal a jelenséggel is találkozunk ennél a kérdésnél, hogy *a problémák és megoldási módok ismerete nem feltétlenül tükröződik konzisztensen az egyén magatartásában.*

A vásárlói magatartáshoz hasonlóan a válaszadók **környezetbarát tevékenységekkel, magatartásformákkal kapcsolatban** a leggyakrabban megjelenő magatartásformák a szelektív hulladékgyűjtés, az energiatakarékos életmód, a tömegközlekedés, a tudatos vízgazdálkodás, a hulladékminimalizálás, az erőforrásokkal való takarékoskodás, valamint a tudatos vásárlás voltak. Ez az eredmény nem meglepő, hiszen ezek a szempontok szerepelnek leggyakrabban a társadalmi célú szemléletformálásban.

Az ismeretek és a cselekvés között némi eltérést tapasztaltunk, például olyanok esetében is, ahol a lehetőségek egyébként adottak lennének: a leggyakrabban említett magatartásforma, a szelektív hulladékgyűjtés, ahol gyakoribb alkalmazást várnánk a válaszadóktól, vagy a tudatos vásárlás, a lebomló anyagok használata, az élőlények védelme, és sajnos az ismerősök/barátok környezettudatosságra nevelése esetén is.

A megkérdezettek többsége a mindennapi egyetemre járáshoz környezetbarát közlekedési módokat vesz igénybe.

A megkérdezetteket saját megítélésük szerint a lehetőségek hiánya, a kényelmi okok, valamint az anyagi okok gátolják leginkább abban, hogy környezettudatosabb módon éljenek.

A fogyasztói magatartás vizsgálatából kiderült, hogy a megkérdezettek vásárlási döntéseit leginkább a minőség és az ár befolyásolja, ezeket követi fontossági sorrendben a hozzáférhetőség, a divat és végül a környezetvédelem. A környezeti szakirányokon tanuló hallgatók átlaga szignifikánsan magasabb a többiekénél a környezetvédelmi szempontok, és alacsonyabb a divat esetében.

A jelenleginél több vásárlástól elsősorban a pénz és az idő hiánya tartja vissza a megkérdezetteket, ám sokaknál megjelent a jelenlegi szinttel való elégedettség is. A környezetvédelmi megfontolások visszatartó ereje jellemzően gyenge vagy közepes, és szignifikánsan magasabb a környezeti szakirányokon tanuló hallgatók esetében. A megkérdezettek általában úgy látják, nem szoktak fölösleges dolgokat vásárolni.

A fogyasztás szintjéről nehéz volt valós képet alkotni, mivel a hallgatóknak jellemzően igen kis hányada válaszolta azt, hogy az átlagos egyetemista fiatalnál többet vásárol bizonyos termékekből, illetve szolgáltatásokból. Mindazonáltal úgy tűnik, hogy a környezeti szakirányon tanuló hallgatók valamivel kevesebbet vásárolnak (elsősorban ruhaneműkből), ami utalhat nagyobb környezettudatosságukra. Elmondásuk szerint mobiltelefonját a hallgatók kétötöde két évente, több mint fele még ritkábban cseréli, valamint a csere oka az esetek négyötödében a szükségszerűség (elromlott, elveszett) volt.

A felmérés eredményei alapján általánosságban megállapíthatjuk, hogy

- az egyetemi hallgatók – önbevallásuk szerint, valamint a cselekedeteik alapján is, - az átlagosnál környezettudatosabbnak mondhatók, számos olyan tevékenységet folytatnak, melyek környezeti hatásaira figyelnek, ha módjukban áll, a környezetbarátabbat választják;

A környezeti nevelés és a környezettudatos fogyasztói magatartás kapcsolata egyetemisták körében elvégzett felmérés alapján I.

- a környezeti specializációjú, szakirányos hallgatók általában többet tudnak és tesznek környezetükért, a vizsgálatokban azonban nem mindig tudunk szignifikáns eltéréseket kimutatni.

Bevezetés

Az OTKA 68647, Fenntartható fogyasztás című projektje első fázisának keretében kérdőíves felmérést hajtottunk végre a Budapesti Corvinus Egyetem hallgatói körében abból a célból, hogy kiderítsük,

- az egyetemisták milyen fogyasztói szokásokkal rendelkeznek,
- magatartási formáikban milyen szerepet játszik az egyetemen folyó, környezeti vonatkozású oktatás/nevelés.

A felmérés keretében 2008 őszén összesen 350 hallgatót kérdeztünk meg, méghozzá a hallgatók különböző csoportjait: környezeti specifikációjú III. és IV.-V. éves hallgatókat, felsőbb éves, csak egy környezeti vonatkozású tárgyat hallgató tanulókat, valamint első éveseket, akik egy választható tárgy keretében ismerkedhettek meg a környezeti problémákkal és ezek környezetgazdaságtani megoldásaival. Feltételezésünk szerint a környezeti nevelés jelentős hatással lehet a fiatalok viselkedésére, így fogyasztói magatartására is. Jövőnk, a fenntarthatóság felé történő elmozdulás érdekében a fiataloknak fontos teendői vannak, hisz a fenntarthatatlan fogyasztói társadalmak felgyorsítják erőforrásaink kimerülését, a környezeti elemek jelentős mértékű szennyezését, és végeredményben élhetetlenné tehetik Földünket.

Jelen tanulmányban - rövid irodalmi kitekintés után - az egyetemisták fogyasztói magatartására vonatkozó információkat, eredményeket foglaljuk össze.

A környezeti tudatosság irodalma

A környezeti tudatosság komponensei

A fenntartható fogyasztás egyik kiindulópontja a környezettudatos egyéni magatartás. Az irodalomra jellemző, hogy benne a környezeti tudatosság fogalma többdimenziós konstrukcióként jelenik meg. Az elméletek szintetizálásából öt lényeges komponens rajzolódik ki (részletesebben lásd Nemcsicsné 2005): az ökológiai tudás, a környezeti értékek, a környezeti attitűdök, a cselekvési hajlandóság, valamint a tényleges cselekvés.

Ökológiai tudás alatt egyrészt a tényszerű ökológiai ismereteket értjük, amelyek hatással vannak a gondolkodásmódra, befolyásolják a kialakuló értékeket és attitűdöket, és ezeken keresztül a cselekvési hajlandóságot és a cselekvést. Az ökológiai tudás jelentős hányada ugyanakkor láthatatlan, és mint ilyen, nehezen mérhető. A magasabb tudásszint általában hatékonyabb információ-feldolgozást, megalapozottabb döntési folyamatokat, fokozottabb alkalmazkodó-képességet eredményez. Mindez nem jelenti azt, hogy az ökológiai tudásból egyértelműen következne a környezeti tudatosság megfelelő szintje a többi tudatossági összetevőben is.

A **környezeti értékek** értékrendszerünk részét képezik. Az értékekre jellemző, hogy „olyan tartós koncepciók vagy meggyőződések, amelyek a kívánt viselkedésmódra vonatkoznak, különböző szituációkban érvényesülnek, irányítanak az események értékelésében, és amelyek relatív fontosság szerint rendezettek” (Hofmeister-Tóth és Töröcsik, 1996: 88).

Rokeach (1968) szerint az értékek a személy hajlamát (diszpozícióját) jelentik, és két fő csoportra bonthatók: célértékekre és eszközértékekre. A célértékek az élet meghatározó döntéseinél irányításként befolyásolják az egyén választásait, viselkedését, olyan preferenciákat jelentenek, amelyeket az egyén egész élete folyamán követni kíván. Az eszközértékek a célértékek eléréséhez szolgálnak eszközül, ily módon meghatározzák az egyén mindennapi cselekvéseit. A célértékek lehetnek egyén- vagy társadalomközpontúak. Az egyén viselkedése szempontjából nem mellékes, hogy az egyéni vagy társadalmi értékeknek ad-e elsőbbséget, amikor az értékeket rangsorolnia kell. Az eszközértékek közé az erkölcsi értékek és a kompetenciaértékek tartoznak. Amikor az egyén megszegi az erkölcsi értékeket, büntudatot vagy lelkiismeret-furdalást érez. A kompetencia értékek inkább egyedi jellegűek, nem annyira társadalmi vonatkozásúak. Megszegésük szégyenérzetet eredményezhet ugyan, de büntudatot, lelkiismeret-furdalást nem. Erkölcsi

érték például a becsületesség, felelősségteljesség, kompetenciaérték viszont a logikusság vagy az intelligens viselkedés.

Rokeach megközelítésében az érték többdimenziós fogalom: kognitív (tudati, ismereti), affektív (érzelmi), és konatív (magatartás-tendencia) összetevőkkel bír. Ebben az érték az attitűddel hasonlóságot mutat. A könnyebb értelmezhetőség kedvéért e fogalmi összetevőket az attitűdök tárgyalása során vizsgáljuk meg részletesebben. A fő különbség az értékek és az attitűdök között, hogy az értékek elvont természetűek, és jóval kevesebb van belőlük, mint az attitűdökből, amelyek konkrét szituációkra és objektumokra vonatkoznak. Az értékek további jellemzői, hogy nem feltétlenül racionálisak, a szocializáció útján tanuljuk őket, és egymással kölcsönhatásban állva értékrendszert alkotnak. Az értékrendszer eszmék, értékek hierarchikus rangsora, amely nem szükségképpen harmonikus. Gyakori, hogy egyidejűleg több, egymásnak ellentmondó értéket követünk; amelyek ilyenkor konfliktusba kerülnek egymással.

A környezeti értékek megjelenése gyakran vezet érték-konfliktusokhoz. A helyzet megoldásában a tanult szabályok játszanak nagy szerepet, valamint annak eldöntése, hogy a környezeti értékek milyen prioritást kapnak az értékek rangsorában. Az értékek mérése igen nehéz feladat, mert egyrészt a kinyilvánított értékek nem feltétlenül felelnek meg a belső értékrendszernek, másrészt az értékek nem figyelhetők meg közvetlenül, csak például az attitűdökön, illetve az értékvezérelt viselkedés alapján lehet rájuk következtetni (Hankiss, 1977).

A **környezeti attitűdök** képezik a környezeti tudatosság következő lényeges összetevőjét. Az attitűdnek számos definíciója ismert, ezek közül a szakirodalomban az egyik legáltalánosabban elfogadott meghatározás a következő: „Az attitűd a tapasztalat révén szerveződött mentális és idegi készenléti állapot, amely irányító vagy dinamikus hatást gyakorol az egyén reakcióira mindazon tárgyak és helyzetek irányában, amelyekre az attitűd vonatkozik” (Hofmeister-Tóth és Töröcsik, 1996: 65).

Az értékhez hasonlóan az attitűdhez is a már említett három – kognitív, affektív, és konatív – komponenst szokták rendelni (Rokeach, 1968; Sears et al., 1985). Látható, hogy e felosztás alapján az ismeretek, a tudás részét képezi az attitűdök komponensének. A konatív komponens pedig magatartás-tendenciát jelent, vagyis a cselekvési hajlandósághoz kapcsolható. Az említett összetevők ugyanakkor eltérő módon és intenzitással befolyásolják magát a cselekvést. A kognitív komponens elég gyorsan megváltoztatható, ahogyan az új tények, ismeretek elfogadottá, bizonyítottá válnak. Sears és szerzőtársai szerint (Sears et al., 1985) a viszonylag egyszerű affektív komponens tűnik a

leginkább meghatározónak a magatartást illetően. A magatartási komponens ugyanakkor nem mindig konzisztens az ismereti és az érzelmi komponenssel, következetesség csak bizonyos feltételek teljesülésekor tapasztalható. E jelenségek magyarázatára számos elmélet született a szociálpszichológiában a különböző tanulási elméletektől az ösztönzési megközelítéseken át a kognitív konzisztenciára vonatkozó elméletekig (ld. részletesebben Sears et al., 1985: 136-143), amelyek közül néhányat az egyén környezeti tudatosságának vizsgálatánál foglalkozunk.

Az attitűdök mérése általában a kognitív és affektív komponensek mentén történik (pl. kérdőíves felmérés), és többféle torzítási lehetőséget is magában hordoz: pl. elvárt attitűd kinyilvánítása az igazi helyett, a kikérdezési helyzet nem spontán a valós kommunikációs helyzetekkel szemben, a kérdőív és a mindennapi élet logikája eltér, a kérdezés névtelensége és titkossága csökkenti a felelősségtudatot. Attitűdvizsgálatok végzésekor azt is érdemes szem előtt tartani, hogy a helyzet, amelyben egy-egy konkrét viselkedés megnyilvánul, mindig sokkal bonyolultabb, összetevőkben gazdagabb, mint az attitűd tudati tartományában rejlő séma.

A **cselekvési hajlandóság** egy kinyilvánított elkötelezettség az – esetünkben környezettudatos – cselekvés irányában. Bár a cselekvési hajlandóságot a szakirodalom előszeretettel sorolja az attitűd komponensei közé – mint ún. „magatartás-tendenciát” –, a nem egyértelmű ok-okozati összefüggések miatt ez az összetevő úgy is tekinthető, mint a kialakult attitűdökből bizonyos valószínűséggel levezethető, a **tényleges cselekvés** felé vezető következő lépcsőfok. A megvalósuló cselekvés ugyanakkor – mint tapasztalat – visszahat a környezeti tudatosság többi komponensére, és képes azok tartalmát megváltoztatni.

Az iménti megállapításokra támaszkodva azt mondhatjuk, hogy a környezeti tudatosság első négy komponense a tudati, valamint az érzelmi állapot jellemzi, és feltétele a tényleges cselekvésnek. A cselekvésre ugyanakkor nem következtethetünk teljes biztonsággal a többi összetevő ismerete alapján. Ezért mindenképpen célszerű az aktuális cselekvést is figyelemmel kísérni, hiszen a gyakorlatban is megvalósuló magatartás egy explicit mutatója a tudatosulási folyamat eredményességének, stabilitásának, valamint a tudatosságot alkotó komponensek kölcsönhatásának, belső konzisztenciájának. A konzisztencia sérülésének az a válfaja fordul elő leggyakrabban a tapasztalatok szerint, amikor a tudás, a kinyilvánított attitűdök és értékek, vagy akár a kinyilvánított cselekvési hajlandóság nem, vagy nem abban a formában tükröződik a cselekvésben, ahogyan várnánk. Emellett természetesen előfordul olyan eset is, amikor a környezeti szempontból tudatosnak látszó cselekvés mögött nem áll valódi

értékrendszerbeli változás (pl. divat-hatás). Az ilyen magatartás azonban általában nem tartós, hanem a körülményeknek megfelelően változik, vagyis időbeli összehasonlítási módszerek segítségével ellenőrizhető az értékek valódi átalakulása.

Az egyéni környezeti tudatosság megközelítései

Az itt bemutatásra kerülő modellek mindegyike arra kíván magyarázatot adni, milyen tudatosulási lépéseken keresztül, illetve milyen befolyásoló tényezők hatására jut el – vagy nem jut el – az egyén a környezettudatos magatartásig (ld. Kollmuss és Agyeman, 2002; Raudsepp, 2001; valamint Courtney-Hall és Rogers, 2002). A bemutatásra kerülő modellekre általában jellemző, hogy nem foglalkoznak külön a környezettudatos magatartás fogalmának definiálásával. Courtenay-Hall és Rogers (2002), valamint Gough (2002) ugyanakkor rámutatnak, hogy ez a fogalom korántsem tekinthető egyértelműnek, definiálása nagyon is relatív, értékítéletekkel átitott. A definíció megválasztása szerkezetében nem, tartalmában viszont érinti mind a tudatosulási folyamat lépéseit (vagyis a környezeti tudatosság dimenzióit), mind azokat a befolyásoló tényezőket, amelyek a környezettudatos cselekvés megvalósulását segítik, vagy éppen hátráltatják. A modelleket szemügyre véve nyilvánvaló, hogy a környezeti tudatosság alapvető összetevői más problémakörök vizsgálatára is alkalmazhatók. Ez azt jelenti, hogy amikor a környezeti tudatosság összetevőiről beszélünk, akkor valójában a tudatosság fogalmának a környezeti problémakörre történő értelmezéséről van szó.

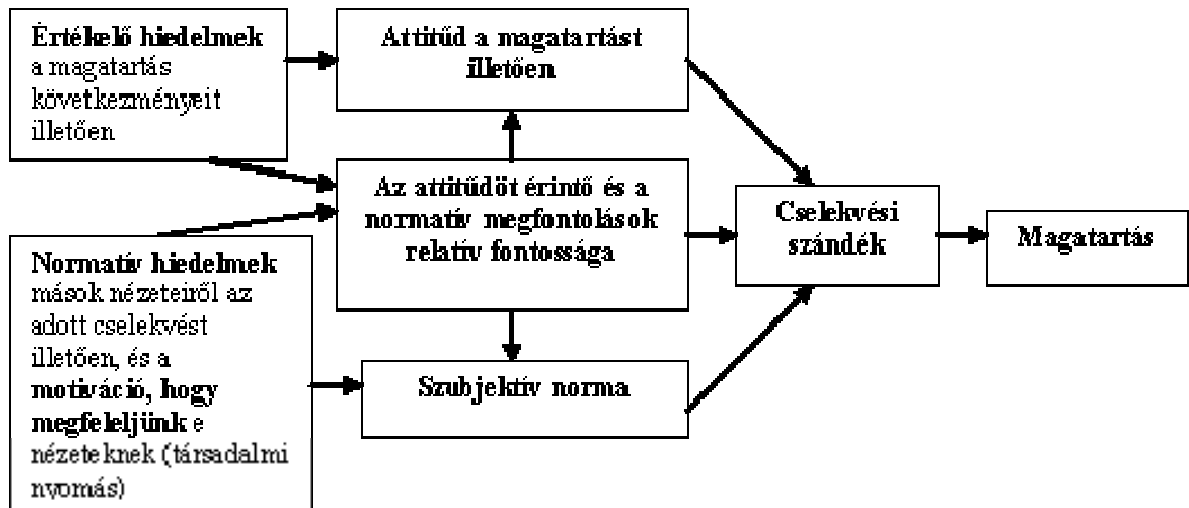
Korai modellek

A környezettudatos magatartás legkorábbi – az 1970-es évekből származó – modelljei (pl. Dispto, 1977, Loundbury és Tournatsky, 1977) szerint az ökológiai tudásnak (a környezeti ismeretek összességének) egyenes következménye a környezettel kapcsolatos attitűdök kialakulása (aggodalom, a problémák tudatosulása, a környezetvédelem szükségességének felismerése stb.), és végeredményképpen a környezettudatos magatartás (bővebben ld. Chan 1998, illetve Kollmuss és Agyeman, 2002). Az empirikus kutatások eredményei azonban hamar rámutattak, hogy az ökológiai tudás birtokában az egyénben kialakuló környezeti attitűdökből nem vezethető le egyértelműen az egyén magatartása. A kutatók ezért az attitűdök és a cselekvés között tapasztalható rés okainak feltárásán kezdtek munkálkodni.

Ajzen és Fishbein (1980) megalkották „az átgondolt cselevés elméletét” (theory of reasoned action: TORA), amely nem kifejezetten a környezettudatos, hanem általában véve a tudatos cselekvésre vonatkozik, és

amellyel – nem kis mértékben az empirikus kutatásokat könnyítő matematikai háttérnek köszönhetően – jelentős hatást gyakoroltak a szociálpszichológiai irodalomra.

1. ábra: Az átgondolt cselekvés elmélete (Ajzen és Fishbein, 1980)

A szerzők szerint az attitúdók nem határozzák meg közvetlenül a magatartást, hanem a cselekvési szándékot befolyásolják. Ez utóbbi alakítja a cselekvést. A cselekvési szándéokra azonban nemcsak az attitúdók vannak hatással, hanem a társadalom felől megnyilvánuló „normatív” nyomás is. Látható, hogy az attitúdók mindig konkrét magatartásformákhoz kötődve jelennek meg, s a szerzők attól függenek, hogy az egyén az „értékelő hiedelmeknek” és a „normatív hiedelmeknek” mekkora relatív fontosságot tulajdonít. Az „értékelő hiedelmek” tényezője megmutatja, miként értékeli az egyén az adott magatartás következményeit, értékrendszere, hiedelmei alapján. A „normatív hiedelmek” pedig arra vonatkoznak, hogyan érzékeli az egyén a közösség más tagjainak elképzeléseit az adott magatartást illetően, és mekkora késztetést érez arra, hogy megfeleljen ezeknek az elképzeléseknek. Az egyénben az attitúdók mellett kialakul egy ún. szubjektív norma (más néven: egyéni norma) is a témával kapcsolatban, amelyre a normatív hiedelmek, és azok relatív fontossága van hatással. Az attitúdók és a szubjektív norma, valamint az ezeknek tulajdonított relatív fontosság együttesen befolyásolják a cselekvési szándékot. Bár a fenti modell korlátos abban az értelemben, hogy az egyén részéről minden körülmények között racionális cselekvést tételez fel, átláthatósága és egyszerűsége miatt mégis igen hasznosnak bizonyult a további kutatásokhoz.

Továbbfejlesztett modellek

Ajzen később (ld. Ajzen, 1985, illetve 1991) továbbfejlesztette a TORA modellt, és megalkotta a „tervezett magatartás modelljét” (theory of planned behavior – TPB). A TPB modellbe új elemként beveszi az ún. „irányító hiedelmeket”, amelyek alapján kialakul az ún. „észlelt magatartás-irányítás” (perceived behavioral control), vagyis az, hogyan vélekedik az egyén magatartásának hatásáról az ügy szempontjából. Az erős belső irányítással rendelkező személyek arról vannak meggyőződve, hogy magatartásukkal képesek változást elérni, a kívülről irányított személyiségek viszont az ellenkezőjéről.

A modell kifejezi a különböző hiedelmek és az azok hatására kialakuló tényezők (attitűd, norma, észlelt magatartásirányítás) közötti meglehetősen komplex összefüggésrendszert, amely együttesen befolyásolja azután az egyén cselekvési szándékát, s végül a megvalósuló magatartást. Ajzen a magatartás szempontjából az észlelt magatartásirányításnak kiemelt jelentőséget tulajdonít, hiszen elképzelése szerint a PCB egyrészt a cselekvési szándékon keresztül, másrészt közvetlenül is hat a magatartásra. A tervezett magatartás modelljének legfrissebb változatában (Ajzen, 2002) az észlelt magatartásirányításon kívül még az ún. „aktuális magatartásirányítás” is szerepel, ami azt fejezi ki, hogy az éppen adott helyzetben az egyén mennyire képes magatartásával a megfelelő hatást elérni. Ez utóbbi elem dinamikussá teszi a modellt, hiszen a legelső cselekvés folyamán alakul ki, majd visszahat az észlelt magatartásirányításra, módosíthatja azt, s érezteti befolyását az egyén következő időpillanatokban megvalósuló magatartását illetően is. Amennyiben az egyén helyesen méri fel képességét a megfelelő magatartás megvalósítására, akkor az „észlelt” és az „aktuális” magatartásirányítás egybeesik.

Ajzen továbbfejlesztett (TPB) elméletére alapozva Hines, Hungerford és Tomera felállították a „felelős környezeti magatartás modelljét” (Hines et al., 1986), amely 128 – a környezettudatos magatartásra ható tényezőket vizsgáló – tanulmány eredményeit „összegzi”. A modell kifinomultabb Ajzen és Fishbein (1980), valamint Ajzen későbbi (1985) elméleténél annyiban, hogy

- bővíti a személyiségi szempontokat befolyásoló tényezőket;
- lényegesnek tartja a környezeti problémák ismeretét (bár nem vizsgálja ennek az attitűdökre gyakorolt hatását);
- a cselekvési szándék fontos feltételének tartja a lehetséges cselekvési stratégiák ismeretét és az egyén cselekvési képességét; valamint

A környezeti nevelés és a környezettudatos fogyasztói magatartás kapcsolata egyetemisták körében elvégzett felmérés alapján I.

- figyelembe vesz olyan szituációs tényezőket, amelyek az egyén magatartását a környezettudatos cselekvési szándék megléte mellett a konkrét cselekvési helyzetben befolyásolhatják.

A személyiségi szempontokat a modell szerint az attitűdök, az egyéni felelősségtudat, valamint az észlelt magatartás kontroll határozzák meg. Az erősebb egyéni felelősségtudat a nagyobb elkötelezettség irányába hat. A cselekvési stratégiák ismerete azt jelenti, hogy az egyén tisztában van azzal, mit kell tennie, hogy csökkentse saját tevékenységének a környezetre gyakorolt káros hatását. Cselekvési képességei ugyanakkor erősíthetik, vagy gyengíthetik abbéli szándékában, hogy e stratégiákat meg is valósítsa.

A konkrét helyzetben létrejövő magatartást emellett *szituációs tényezők* is befolyásolják:

- gazdasági korlátok (pénzhiány),
- társadalmi nyomás (a nem környezettudatos cselekvés irányában),
- különböző cselekvési módok választásának lehetősége (relatív előnyök és hátrányok),
- bevált, régi szokások,
- a magatartással járó áldozat mértéke (időráfordítás, erőfeszítés),
- infrastruktúra hiánya (az adott magatartás megvalósításához hiányoznak a körülmények) stb.

A szituációs tényezők cselekvés-befolyásoló szerepének felismerése komoly előrelépés az elméletalkotásban, mert jelzi, hogy még az utolsó döntési fázisban is előfordulhatnak rések a környezettudatos magatartás elemei között; s így előrevetíti annak jelentőségét, hogy a környezeti tudatosság minden komponensét célszerű megvizsgálni, mielőtt véleményt mondunk egy személy, vagy a társadalom környezettel kapcsolatos magatartásáról.

Az egyén magatartását alakító külső és belső tényezők

Kollmuss és Agyeman (2002) a környezettudatos magatartás legfontosabb modelljeinek rendszerezése alapján fejlesztették ki saját, a korábbi modellek megállapításait integráló elméletüket. A szerzők három tényezőcsoportot azonosítottak, amelyek szerintük – különböző súllyal – befolyásolják az egyén környezettel kapcsolatos magatartását: demográfiai tényezők (pl. nem, képzettség, életkor), valamint külső és belső tényezők. Az alábbiakban a külső és belső tényezőket mutatjuk be részletesen, annál is inkább, mert ez utóbbiak az empirikus kutatások szerint erősebben hatnak az egyén magatartására, mint a demográfiai szempontok (ld. Dietz et al 1998, Diamantopoulos et al., 2003).

Külső tényezők:

- Intézményi feltételek: Amennyiben nem áll rendelkezésre a szükséges infrastruktúra (pl. az újrahasznosításhoz, a tömegközlekedéshez stb.), ez intézményi korlátként jelentkezik.
- Gazdasági tényezők: Az egyén döntését jelentősen befolyásolják egyrészt saját pénzügyi lehetőségei, másrészt a környezetbarát megoldás megtérülési ideje (pl. az energiatakarékos eszközök esetében).
- Társadalmi és kulturális tényezők: A társadalmi, kulturális normák szerepe a tapasztalatok szerint igen nagy az egyén magatartásának formálásában.
- Politikai tényező: Természetesen a politikai támogatottság is befolyásolja a cselekvési hajlandóságot, ösztönzőleg hat.

Belső tényezők:

- *Motiváció:* Az egyén belső késztetésének intenzitása és iránya jelentős hatással van az egyén magatartására. Az irodalom megkülönböztet ún. elsődleges és szelektív motívumokat. Előbbiek – tudatos vagy rejtett módon – a magatartásformák egész sorát határozzák meg (pl. környezetbarát életvitelre való törekvés), utóbbiak pedig egy bizonyos cselekvésre hatnak (pl. esős idő esetén autóval közlekedünk, vagy biciklivel). A környezettudatos magatartást gyakran akadályozzák nagyobb intenzitással jelentkező, nem-környezeti irányultságú motivációk (pl. esőben inkább az autót választjuk, mert a kényelem fontosabb számunkra, mint a környezettudatos cselekvés). A szelektív motívumok tehát gyakran „fölülírják” az elsődleges motívumokat.
- *Ökológiai tudás:* Az empirikus kutatások többsége arra a következtetésre jutott, hogy a környezeti problémák ismerete kiváltja ugyan az aggodalom érzését az emberekből, önmagában azonban kevés a környezettudatos magatartáshoz (Fliegenschnee és Schelakovsky, 1998, Kempton et al., 1995).
- *Értékek:* A szerzők tapasztalata szerint az egyén értékrendszerét legerősebben a közvetlen környezetéből érkező impulzusok alakítják (család, barátok, szomszédok, tanárok stb.). Ezt követi a média és a politika, mint tágabb környezet befolyása, majd az a kulturális közeg, amelyben az egyén él. Chawla (1998) hivatásos környezetvédők körében végzett felmérésében arra az eredményre jutott, hogy a környezeti érzékenységet a gyermekkori természeti élmények, a család környezettel kapcsolatos értékei, a környezetvédő szervezetek

nézetei, a szerepminták (barátok, tanárok), valamint a nevelés-képzés határozzák meg (relevanciájuk csökkenő sorrendjében). Más kutatások szerint döntő fontosságú az egyén értékrendszerének közösségi vagy individuális irányultsága is. Nordlund és Garvin (2002) arra az eredményre jutottak, hogy azok az emberek, akik a közösségi értékeket helyezik a középpontba, sokkal erősebbnek érzékelik a környezeti problémák fenyegetését, és nagyobb morális elkötelezettséget tanúsítanak a cselekvésre, mint azok, akik számára az önmegvalósítás, az egyéni értékek a legfontosabbak.

- *Attitűdök*: Az attitűdök magatartásbefolyásoló hatásának vizsgálata az a terület, amely a legtöbb kérdőjelet eredményezi a kutatások során. A környezetbarát attitűd pozitívan hathat a cselekvési hajlandóságra, de Diekmann és Franzen (1996) szerint a környezettudatos magatartással járó áldozat nagysága (pl. költségek, idő-ráfordítás, erőfeszítés) leronthatja az attitűd hatását. Kutatásukban a pozitív környezeti attitűd csak a kis áldozattal járó magatartásformákkal (pl. szelektív hulladékgyűjtés) mutatott szignifikáns összefüggést.
- *„Környezeti tudatosság”*: Kollmuss és Agyeman (2002) modelljében a tudatosság az emberi cselekvés környezetre gyakorolt hatásának tudását jelenti. Ezt a fajta „tudatosságot” korlátozza, hogy az ökológiai problémák hatásai időben gyakran késleltetve jelentkeznek, a degradáció mértéke sokszor lassú és fokozatos, valamint az egész problémakör meglehetősen komplex. Ezek a korlátozó tényezők pedig a tapasztalatok szerint megalkuvásra ösztönzik az egyént.
- *Érzelmi kötődés*: Chawla (1998) rámutat az érzelmi kötődés fontosságára az egyének hiedelmeinek, értékeinek és attitűdjeinek alakításában (ld. fentebb). Láthattuk, hogy a tudás megléte önmagában nem elegendő az érzelmi kötődés kialakulásához. Amennyiben a kívülről érkező információk ellentétesek fennálló hiedelmeinkkel, a belső konzisztenciára törekvés gyakran vezet ahhoz, hogy az információkat szelektíven érzékeljük; az ún. kognitív disszonanciát (ld. Festinger, 1957) elkerülni igyekszünk. Ha az érzelmi reakció ki is alakul az egyénben a környezeti problémák kapcsán, cselekvéshez gyakran mégsem vezet. Hiába érzünk félelmet, szomorúságot, fájdalmat, haragot, vagy éppen büntudatot, ha ezek azzal az érzéssel párosulnak, hogy magatartásunk úgyis hatástalan lenne a megoldás szempontjából („egy fecske nem csinál nyarat”), akkor nem cselekszünk.
- *Észlelt magatartásirányítás* (Ajzen 1985): A cselekvés szempontjából fontos szerepet játszik az egyén meggyőződése abban, hogy

környezettudatos magatartásával képes változást elérni. Laroche et al.(2001) kutatási eredményei szerint azok a fogyasztók, akik erősebbnek gondolják környezetbarát vásárlói magatartásuk pozitív hatását az ügy szempontjából, sokkal inkább hajlandók többet fizetni a környezetkímélő termékekért, mint azok, akik erről nincsenek meggyőződve.

- *Felelősség és prioritások:* Felelősségtudatunkat jelentős mértékben alakítják értékeink, valamint személyiségünknek az a jellemzője, hogy belső vagy külső irányítottságúak vagyunk-e elsősorban (locus of control). Emellett az egyén prioritási sorrendet is felállít, amelyben általában első helyen szerepel a saját és családja jólléte. Amennyiben a környezettudatos magatartásformák összhangban vannak a személyes prioritásokkal, a motiváció a cselekvésre növekszik (pl. bio-élelmiszerek vásárlása), amennyiben azzal ellentétesek, a cselekvés valószínűsége csökken (pl. kisebb lakás választása, amikor az egyén megengedheti magának a nagyobbat).
- *Szokások:* Az egyén régi, bevált szokásai általában akadályozzák a környezettudatos magatartásformák felvételét.

A fentiekben bemutatott modelleknél a környezettudatos magatartás magyarázatában az egyéni szempontok mellett megjelennek a személyközi kapcsolatokon keresztül érvényesülő befolyásoló tényezők is. Empirikus kutatások szerint (ld. Jaeger et al. 1993; illetve Dietz et al., 1998) az ún. **szocio-kulturális tényezők** erősebben hatnak az egyén környezettudatos magatartására, mint a környezeti problémákkal kapcsolatos általános aggodalom (ami a környezeti problémák ismeretéből következően megfigyelhető), vagy a szocio-demográfiai változók (pl. életkor, nem). Ilyen szocio-kulturális tényezők például a *csoport-identitás* (Bonaiuto et al. 1996), a környezetbarát viselkedéshez kötődő *csoportnormák* (Widegren 1998), vagy a *társadalmi kapcsolatok jellege* (Jaeger et al. 1993).

A csoport-identitásnak (vagyis a csoporttal való azonosulás igényének), a közösség által a környezettudatos magatartást illetően osztott normáknak, valamint a személyközi kapcsolatoknak az egyéni magatartásra gyakorolt szignifikáns hatása előrevetíti azon módszerek eredményes alkalmazásának lehetőségét, amelyek pontosan e szocio-kulturális tényezőkre építve kívánják elérni a társadalom környezeti tudatosságának kialakítását, illetve fejlesztését.

A bemutatott modellek összegző értékelése

A fentiekben bemutatott elméletek legfontosabb megállapításainak összefoglalására, valamint kritikai értékelésére szolgál az 1. táblázat. A

A környezeti nevelés és a környezettudatos fogyasztói magatartás kapcsolata
egyetemisták körében elvégzett felmérés alapján I.

táblázatban ennek megfelelően feltüntetjük az egyes modellek hozzáadott értékét a környezettudatos egyéni magatartás vizsgálatához, továbbá azokat a hiányosságokat, korlátokat, amelyek torzíthatják a valóságról alkotott képet, amennyiben egyik vagy másik modellt hívjuk segítségül az egyéni magatartás mozgatórugóinak és jellemzőinek megértéséhez.

A továbbiakban rátérünk a kutatás hipotéziseinek, körülményeinek és eredményeinek ismertetésére.

1. táblázat. A (környezet)tudatos egyéni magatartás modelljeinek jellemzői

Szerző(k)	A modell neve	A modell fő megállapításai	A modell hozzáadott értéke	A modell hiányosságai
PI. Dispoto 1977, Lounbury és Tournatsky 1977	Korai modellek	Az egyén ökológiai tudása jelentősen meghatározza az attitűdöket, majd a kettő együtt az egyén magatartását.	Kísérletek a tudás, az attitűdök és a cselekvés összefüggéseinek feltárására környezeti szempontból.	Leegyszerűsített, nem tükrözi a valóság komplexitását.
Ajzen/Fishbein 1980	Az átgondolt cselekvés elmélete (TORA)	Az attitűd és a szubjektív norma, valamint ezek relatív fontossága a cselekvési szándékot befolyásolja, és ez utóbbi alakítja a magatartást. Az attitűdök mögött értékelő hiedelmek, a szubjektív norma mögött normatív hiedelmek állnak.	Az attitűd és a szubjektív norma megkülönböztetése és súlyozása, valamint a magatartást megelőző cselekvési szándék beépítése a modellbe.	Az egyén részéről racionális cselekvést feltételez; a cselekvési szándék és a cselekvés közti eltéréseket nem vizsgálja.
Ajzen 1985, 1991	A tervezett magatartás modellje (TPB)	Az attitűd és a szubjektív norma mellett az észlelt magatartásirányítás is – háttérben a rá vonatkozó hiedelmekkel – befolyásolja a cselekvési szándékot, sőt, közvetlenül a magatartást is.	Az észlelt magatartás-irányítás fogalmának bevezetése, a TORA modell finomítása.	A cselekvési szándék és a magatartás viszonyát továbbra sem vizsgálja.

A környezeti nevelés és a környezettudatos fogyasztói magatartás kapcsolata egyetemisták körében elvégzett felmérés alapján I.

Szerző(k)	A modell neve	A modell fő megállapításai	A modell hozzáadott értéke	A modell hiányosságai
Hines et al. 1986	A felelős környezeti magatartás modellje	Az attitűdök, az észlelt magatartásirányítás, valamint az egyéni felelősségtudat befolyásolják a személyiségi szempontokat. Utóbbiak, valamint a környezeti problémák ismerete, a cselekvési stratégiák ismerete és a cselekvési képességek alakítják a cselekvési szándékot. A megvalósuló magatartásba emellett szituációs tényezők is beleszólnak.	A cselekvési szándékot befolyásoló tényezők kiterjesztése, valamint a cselekvési szándék és a magatartás eltéréseit magyarázó szituációs tényezők beépítése a modellbe.	Nem vizsgálja a környezeti problémák ismeretének az attitűdökre gyakorolt hatását, valamint közvetetten – a felelősségtudaton keresztül – veszi figyelembe az egyén értékrendszerét.
Kollmuss és Gyeman 2002	A környezet-tudatos magatartás modellje	Az egyén környezettudatos magatartását belső (motiváció, tudás, értékek, attitűdök, „tudatosság”, érzelmi kötődés, észlelt magatartásirányítás, felelősség és prioritások, szokások), valamint külső (intézményi, gazdasági, társadalmi-kulturális, politikai), továbbá demográfiai tényezők befolyásolják.	A belső és külső tényezők megkülönböztetése, valamint az ösztönző és hátráltató szempontok együttes szerepeltetése a modellben. A korábbi modellek fontosabb eredményeinek integrálása.	A modell meglehetősen bonyolult, az elemei közti összefüggések nehezen mérhetők, empirikus vizsgálatokra nemigen alkalmas.

A kutatás hipotézisei

A kutatás munkahipotézisei a következők:

- H1: A környezeti nevelés hatása megnyilvánul az egyetemisták fogyasztói magatartásában is: azok, akik környezeti jellegű oktatásban részesültek, környezettudatosabb magatartást mutatnak.
- H2: A hallgatók környezeti ismereteit jelentősen bővítik az egyetemi tárgyak, ezen kívül azonban egyéb tényezőknek is komoly szerepe lehet szemléletmódjuk alakításában.
- H3: A hallgatók saját környezettudatosságának megítélése és fogyasztói magatartásuk általában nincs összhangban. Sokkal környezettudatosabbnak állítják be magukat, mint ahogy azt a cselekedeteik visszaigazolnák.

A kutatás körülményei

A felmérést 2008. őszén hajtottuk végre. A kérdőív kialakítása során előzetes tesztelést hajtottunk végre annak érdekében, hogy a félreérthető vagy nem egyértelmű kérdéseket kiszűrjük. A tesztelést a III. éves turizmus és vendéglátás szakos, környezetirányítási szakirányosok között végeztük (11 fő). A változtatások után alakult ki a végleges kérdőív, amelynek közös részét közöljük a mellékletben. A megkérdezettek a következők voltak:

- IV. és V. éves környezet- és vidékfejlesztés főszakirányosok, környezeti menedzsment mellékszakirányosok, valamint IV. éves regionális és környezetgazdaságtan mesterszakosok (68 fő)
- III. éves gazdálkodási és menedzsment szakos, környezeti menedzsment szakirányosok (25 hallgató)
- IV. és V. éves, nem szakirányos hallgatók, akik az őszi félévben tanulták a környezetbarát vállalatirányítás című tantárgyat (90 fő)
- I. és II. évfolyamos hallgatók, akik a környezetgazdaságtan tárgyat hallgatták (125 hallgató)

A környezeti nevelés és a környezettudatos fogyasztói magatartás kapcsolata egyetemisták körében elvégzett felmérés alapján I.

- III. éves, K karos hallgatók, akik felvették a környezetgazdaságtan tárgyat, általában azonban nem környezeti irányultságúak (37 diák).

A kérdőívet a hallgatók önállóan töltötték ki egy tanóra keretében, átlagosan 30 perc alatt.

Eredmények

A minta demográfiai, társadalmi-gazdasági jellemzői

A válaszadók kor és nem szerinti megoszlását az 2. táblázat mutatja (az átlagéletkorok kiszámítása összesen két, 40 év feletti hallgató kihagyásával történt). Látható, hogy az összes almintában többségben voltak a lányok, különösen az 1. csoportban. Ennek alapján úgy tűnik, hogy ők jobban érdeklődnek a környezeti irányultságú képzés iránt, mint a fiúk.

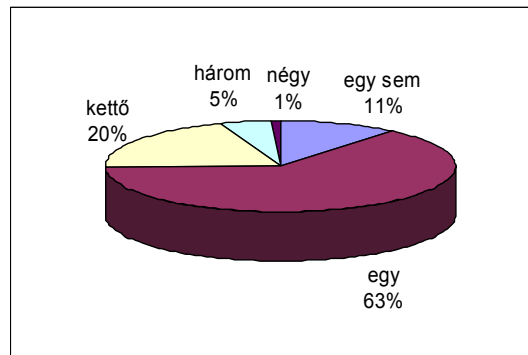
2. táblázat A válaszadók demográfiai összetétele

	A válaszadó neme		A válaszadók átlagéletkora	Összesen
	Férfi	Nő		
Felsőbb éves szakirányos	17	50	22,7	67
III. éves szakirányos	8	17	20,9	25
Felsőbb éves, környezeti tárgyat tanul	30	60	22,6	90
I. éves, környezeti tárgyat tanul	35	90	19,3	125
K-karos, környezeti tárgyat tanul	13	24	20,3	37
Összesen	103	241	21	344

A megkérdezettek többsége kétgyermekes családból származik (2. ábra), többnyire diplomás szülőkkel – a mintában nem fordult elő olyan hallgató, akinek akár az édesapja, akár az édesanyja általános iskolai, vagy annál alacsonyabb végzettséggel rendelkezik (3. táblázat A szülők legmagasabb iskolai végzettsége).

A környezeti nevelés és a környezettudatos fogyasztói magatartás kapcsolata egyetemisták körében elvégzett felmérés alapján I.

2. ábra Testvérek száma

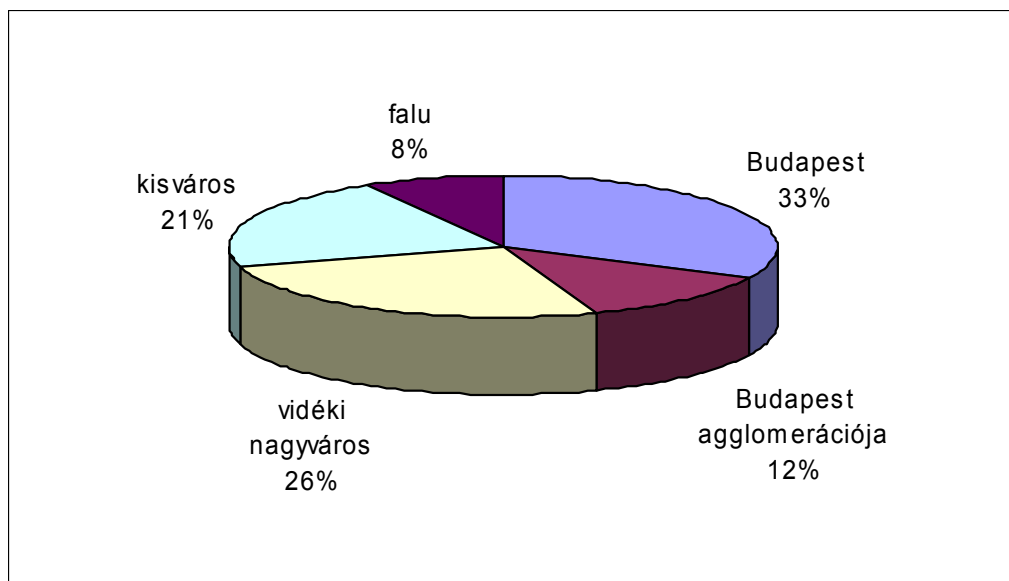

3. táblázat A szülők legmagasabb iskolai végzettsége

	édesapa	édesanya
szakmunkásképző	10,1	0,9
érettségi	19,6	24,3
felsőfokú	70,3	74,8

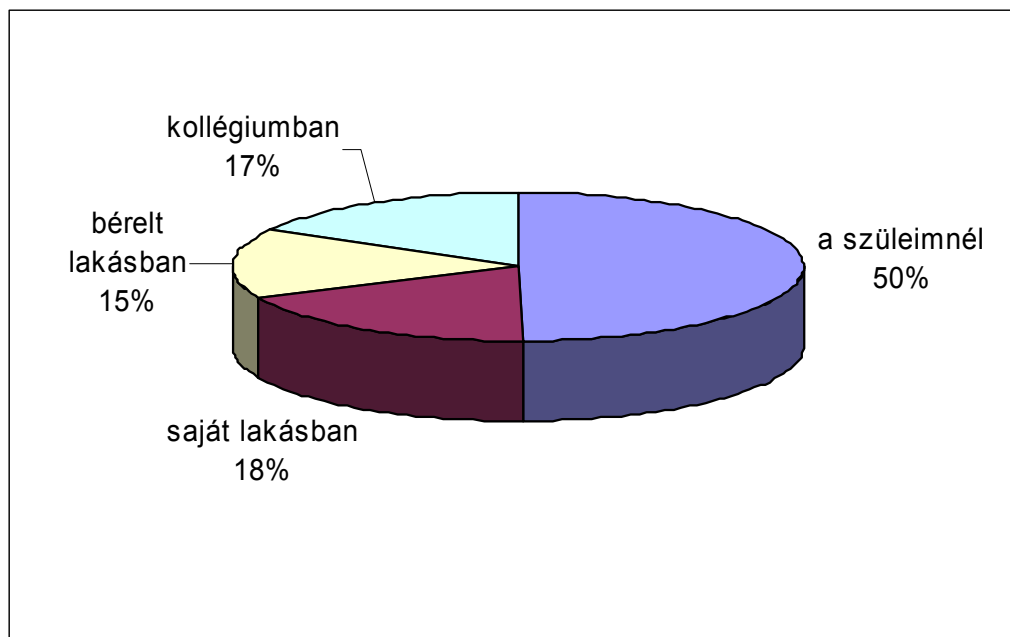
A hallgatók 45%-a Budapestről, illetve környékéről származik, faluról csak a megkérdezettek 8%-a érkezett (3. ábra).

3. ábra Milyen településről származik?

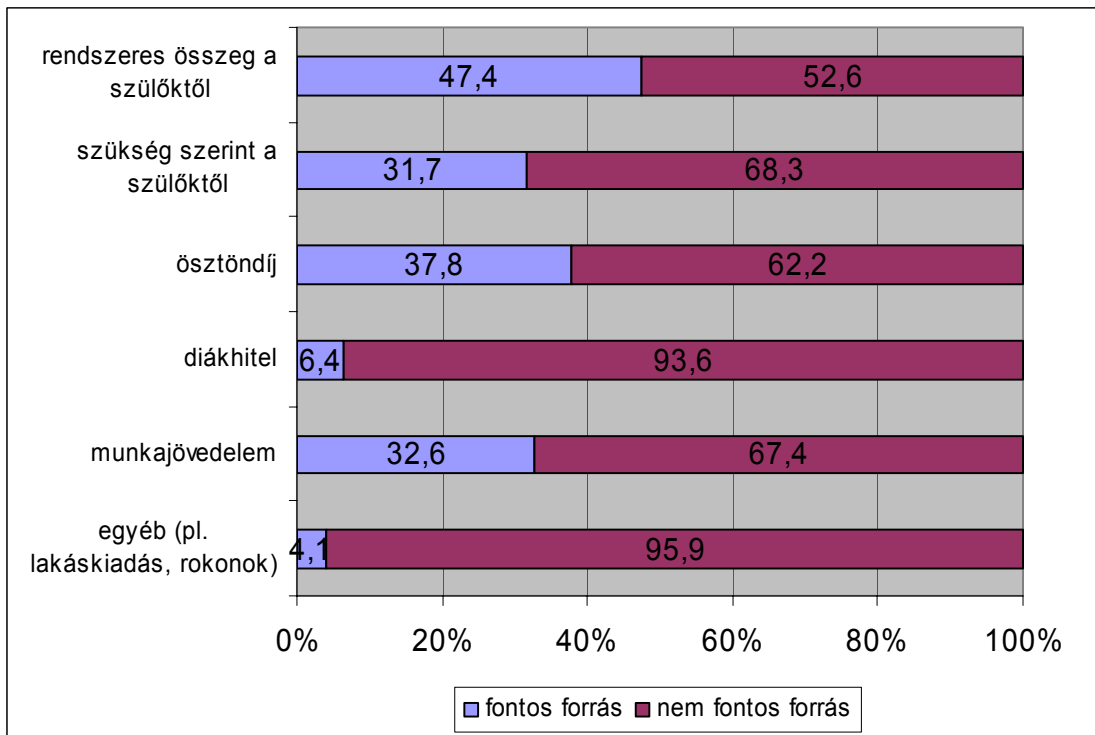
A válaszadók fele a szüleivel él, a többiek nagyjából azonos arányban laknak saját vagy bérelt lakásban, illetve kollégiumban (4. ábra).

4. ábra Hol lakik?

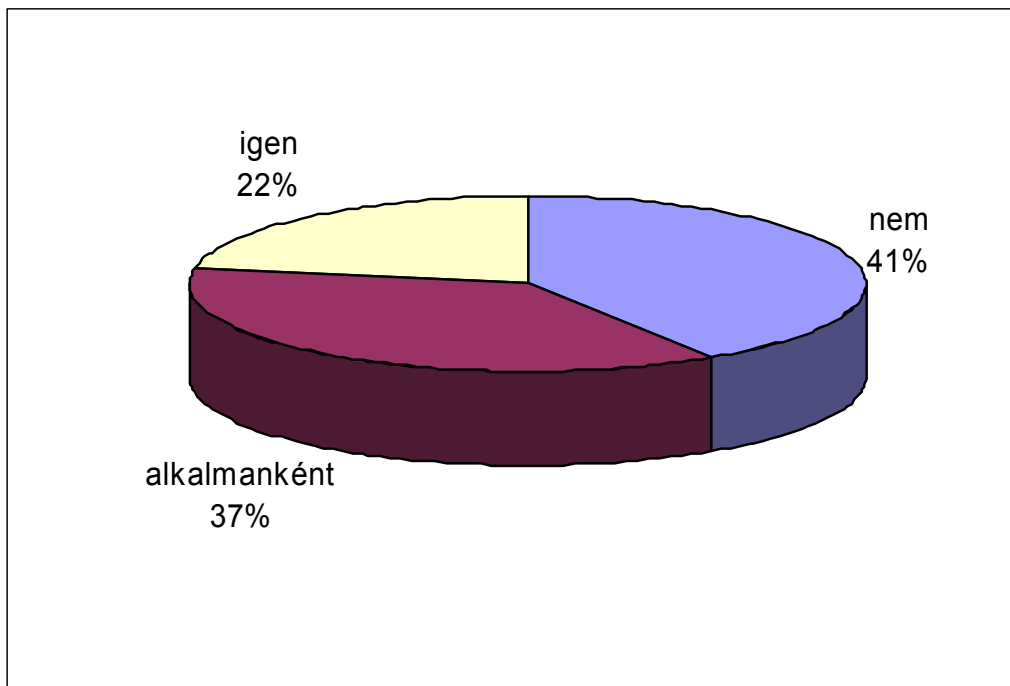

Az anyagi forrásoknál (itt arra kértük a hallgatókat, hogy a két legfontosabbat jelöljék meg) is a szülők szerepe a döntő, jellemzően rendszeres zsebpénz formájában, de az is gyakori, hogy nem állandó havi összeget, hanem szükség szerint, kérésre kapnak pénzt a szülőktől (5. ábra). Az egyéb jövedelemforrásokat illetően jelentős még az ösztöndíj és a munkajövedelem – a hallgatóknak közel 60%-a dolgozik legalább alkalmi jelleggel (6. ábra).

5. ábra A hallgatók fő anyagi forrásai

6. ábra Dolgozik-e az egyetem mellett?

Környezeti problémák megítélése

A környezeti nevelésükre vonatkozó kérdések után a fogyasztói magatartásukra és a környezettudatosságukra vonatkozó kérdésekre válaszoltak a hallgatók. Ennek egyik első kérdése a NEP-ként (Dunlap et al., 2000) ismert kérdéssorozat volt (összesen 15 kérdés), amelyben különböző állításokat kellett megvizsgálniuk abból a szempontból, hogy azokkal milyen mértékben tudnak egyetérteni (1=egyáltalán nem ért egyet, 5=teljes mértékben egyetért).

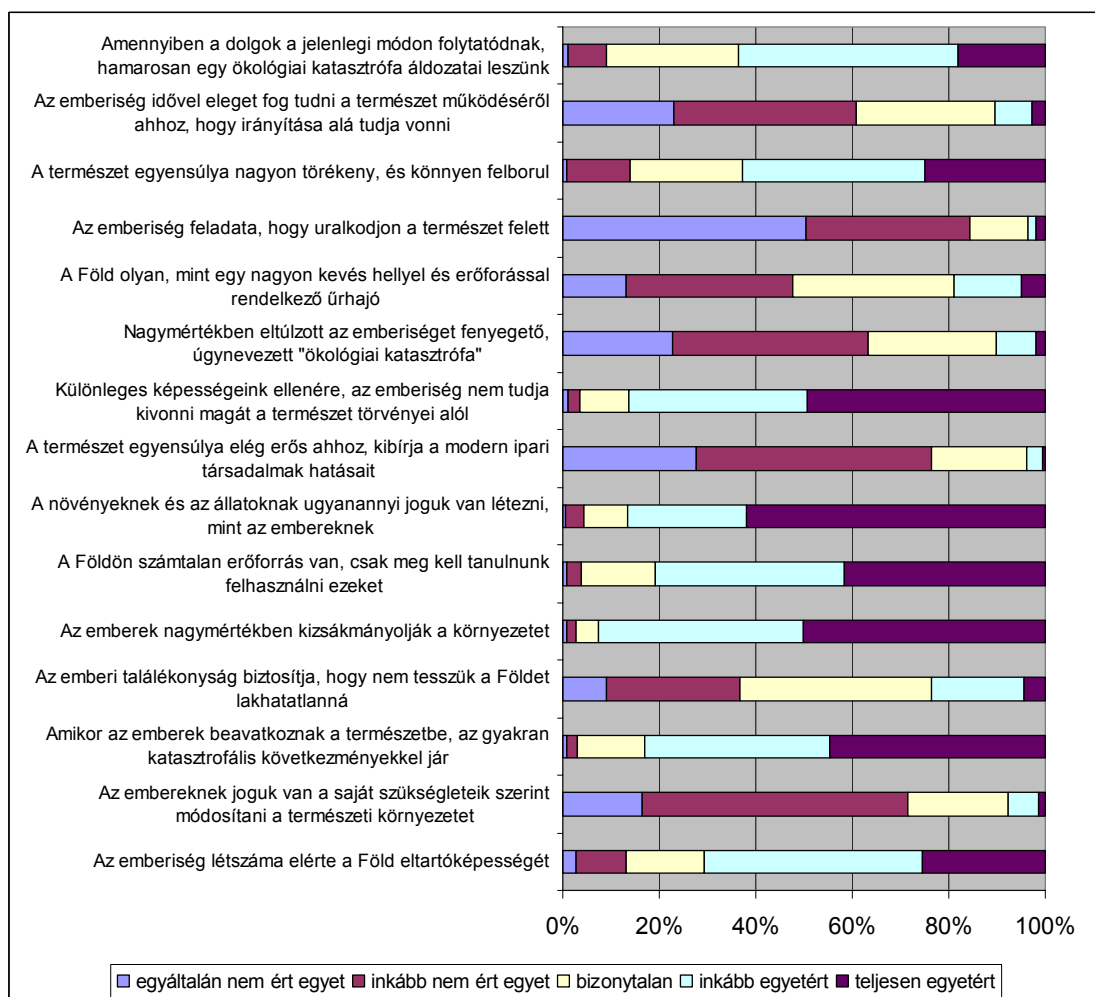
A hallgatók jelentős része (71%-a) úgy gondolja, hogy a Föld népessége már elérte az eltartóképességet, tehát a népesedési és az ebből fakadó problémákat fontosnak és súlyosnak érzi. Mindössze 13%-uk véli úgy, hogy ez az állítás nem felel meg a jelenlegi helyzetnek (7. ábra). Az átlag 3,81 lett (szórás: 1,017). Az előző kérdésre adott válaszokkal összehangban csak nagyon kevesen állították, hogy az emberek beavatkozhatnak a természetbe saját szükségleteik kielégítése céljából, 72%-uk szerint nem módosíthatjuk e cél érdekében a természetet (átlag: 2,21, szórás: 0,833). Több mint 80%-uk gondolja úgy, hogy az emberi beavatkozás a természetbe gyakran járhat katasztrófális következményekkel (átlag: 4,24, szórás: 0,840). 90%-nál is magasabb azoknak az aránya, akik szerint az emberek nagymértékben kizsákmányolják a környezetet (átlag: 4,39, szórás: 0,736). Hasonlóan magas számban értettek egyet azzal az állítással, miszerint a növényeknek és az állatoknak ugyanolyan joga van a létezéshez, mint nekünk, embereknek (átlag: 4,44, szórás: 0,851). 86,4% jelölte meg azt, hogy az emberiség nem tudja kivonni magát a természet törvényei alól, még különleges képességei ellenére sem (átlag: 4,31, szórás: 0,835). „A természet egyensúlya törékeny, és könnyen felborul” állítással 62,6% értett egyet (átlag: 3,73, szórás: 1,006), a bizonytalanok száma azonban már magasabb volt az előzőknél (23,5%). Nagyon hasonló eredményt kaptunk arra a kijelentésre is, miszerint a folyamatok jelenlegi módon történő folytatása ökológiai katasztrófához vezet (átlag: 3,71, szórás: 0,890).

A legmagasabb volt a közömbös/bizonytalan válaszok aránya (40%) annál a kérdésnél, amely azt állította, hogy az emberi találékonyság következtében elkerülhető a Föld lakhatatlanná tétele, amely egyfajta technokrata kijelentés.

A környezeti nevelés és a környezettudatos fogyasztói magatartás kapcsolata
egyetemisták körében elvégzett felmérés alapján I.

37% nem értett egyet ezzel, 23,4% viszont bízik abban, hogy ez igaz (átlag: 2,82, szórás: 0,987). Érdekes eredményt adott az a válasz, amit a „Földön számtalan erőforrás van, csak meg kell tanulnunk felhasználni ezeket” állításra adtak, hiszen ezzel valamivel több, mint 80%-uk azonosult (átlag: 4,18, szórás: 0,857). Véleményünk szerint az állítást többféleképpen is lehet értelmezni, az eredmény mutathat pozitív és negatív hozzáállást egyaránt. A hallgatók háromnegyede nem értett egyet azzal, hogy a természet – erős egyensúlya révén – kibírhatja a modern ipari társadalmak hatásait (átlag: 2,00, szórás: 0,810). A maradék egynegyed is inkább a hármas értéket jelölte be. Ellentmondásosnak tekinthető az a válaszuk, amit „a Föld olyan, mint egy nagyon kevés hellyel és erőforrással rendelkező űrhajó” állításra adtak. A „nem értek egyet” két kategóriáját 47,5%-uk jelölte meg, a bizonytalan/közömbös kategóriát 33,6%-uk, tehát viszonylag sokan, míg az „egyetért” lehetőségét mindössze 18,8%-uk választotta (átlag: 2,63, szórás: 1,035). Tehát a diákok inkább azt gondolják, hogy nem végesek az erőforrásaink. Döntő többségük (84,3%) visszautasította azt az állítást, hogy az emberiség feladata a természet feletti uralkodás (átlag: 1,71, szórás: 0,885), valamint azt is, hogy az emberiséget fenyegető ökológiai katasztrófa csak egy erősen eltúlzott dolog (63,4%), bár itt a 3-ast megjelölők, vagyis a sehová sem voksolók aránya 26,5% (átlag: 2,26, szórás: 0,967). Ehhez nagyon hasonló eredményű „az emberiség idővel eleget fog tudni a természet működéséről ahhoz, hogy irányítása alá tudja venni” megállapításra adott válasz, 60,8 százalékuk nem ért egyet ezzel, 10,4% egyetért, a bizonytalanok aránya megint magas, 28,8% (átlag: 2,29, szórás: 0,992).

7. ábra Az egyes állításokra adott válaszok gyakorisága (N=345)

A NEP alapján összességében elmondható, hogy a Corvinus Egyetem hallgatói – kijelentéseik szintjén – magas környezettudattal rendelkeznek. Megfigyelhetünk némi különbséget a nagyon nyilvánvaló állítások és a burkoltabbak eredményei között (ez utóbbiaknál sokan elfogadnak technokrata kijelentéseket is, mert valószínűleg nem gondoltak bele mélyebb tartalmukba), alapvetően azonban a környezethez való viszonyuk igen pozitív.

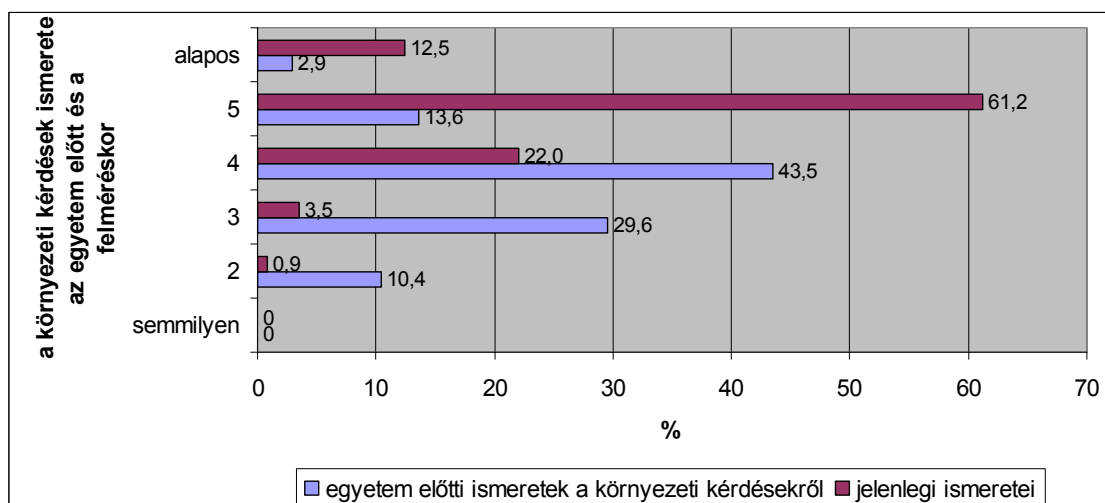
Gyakorlatilag nem találtunk szignifikáns különbséget a hallgatók egyes csoportjai között a NEP-kérdésekre adott válaszok átlagaiban, ami valószínűleg annak köszönhető, hogy az állítások részben elég markánsak, részben olyan általánosak, ahol finomabb eredmények nem várhatók.

A környezeti nevelés és a környezettudatos fogyasztói magatartás kapcsolata egyetemisták körében elvégzett felmérés alapján I.

Elképzelhető, hogy az egyetemisták környezeti kérdésekkel kapcsolatos érzékenysége alapvetően magasabb, mint egyéb korosztályoknak vagy a kevésbé iskolázottaknak, ezért nem kaptunk nagyobb különbségeket. Magyarázat lehet az is, hogy a 345 hallgató között nem volt olyan, aki semmilyen környezeti témájú tárgyat ne tanult volna (a felmérés egy későbbi fázisában olyan kontrollcsoportot is meg kívánunk kérdezni, amelynek tagjairól azt feltételezzük, hogy szakjuk és egyetemi életük sokkal kisebb környezeti érzékenységre predesztinálta őket).

A környezeti kérdésekkel kapcsolatos ismereteik jelentős fejlődésen mentek keresztül az egyetemi évek alatt, ahogy ez a 8. ábrában is látható. 1-6-ig terjedő skálán jelölték meg ismereteik szintjét, az egyetem előtti átlagos szint 3,69 (szórás: 0,934), míg az egyetemen töltött évek alatt ez átlagosan 4,81-ra nőtt (szórás: 0,726). A középiskolai ismeretekre majdnem 40%-uk a kisebb szintű (2, 3) kategóriákat jelölte be, míg a felmérés során elismert tudást jelentős részük (73,7%) az 5-ös és 6-os kategóriákkal jellemezték.

8. ábra A környezeti kérdések ismeretének változása a középiskolaihoz képest

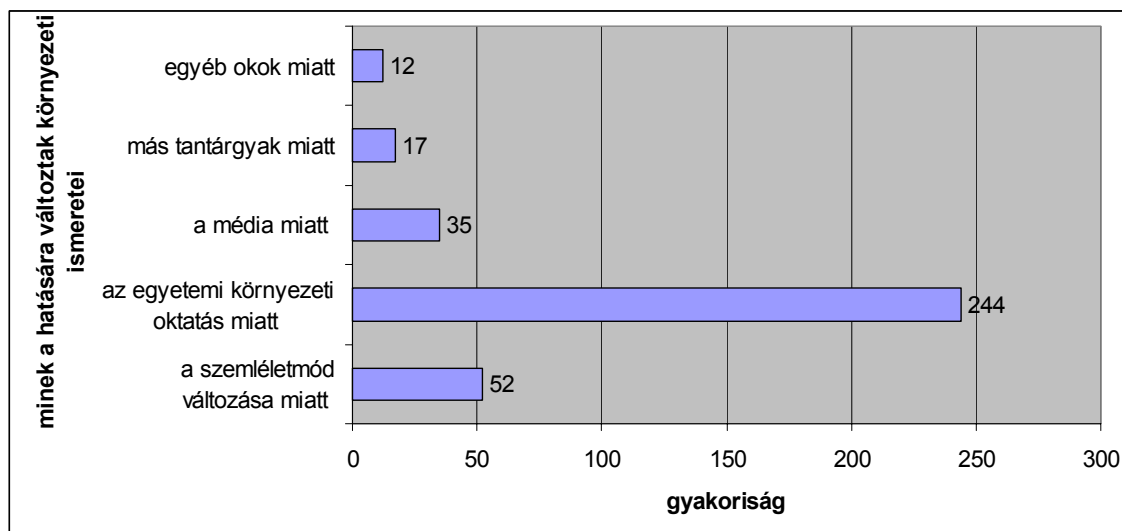

Nyílt kérdéssel vizsgáltuk, minek a hatására változtak a környezeti kérdésekkel kapcsolatos ismereteik. Lényegében négy tényezőt említettek: a szemléletváltozást, az egyetemi környezeti tárgyakat, a médiát és más egyetemi tárgyak hatását. Leggyakrabban az egyetemen folyó környezeti oktatást említették, összesen 244-szer. A többi tényezőt sokkal kevesebbszer

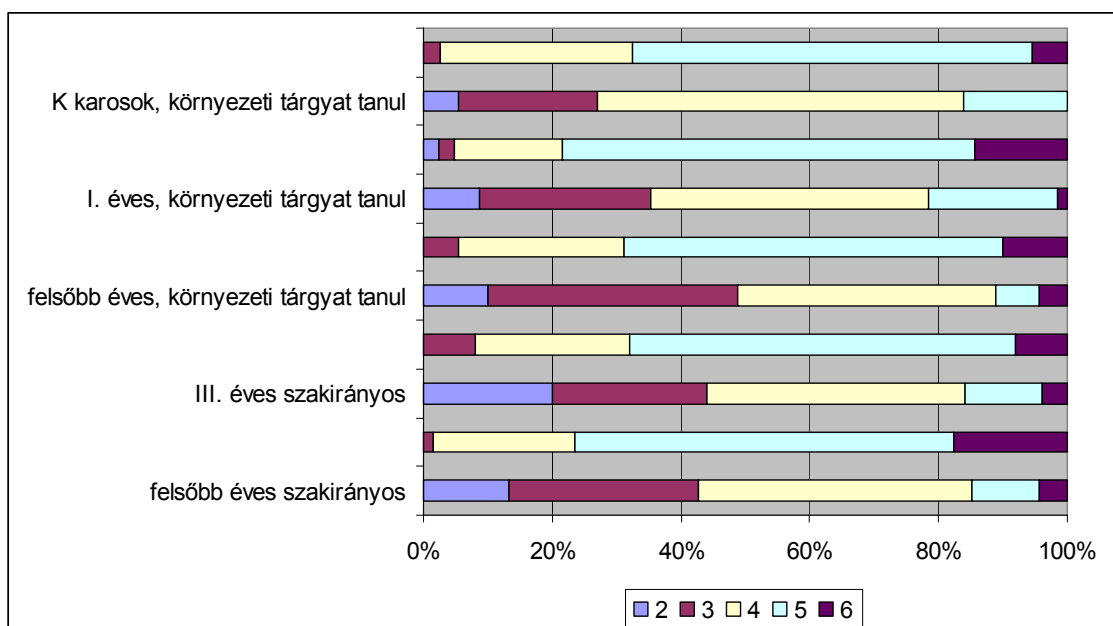

jelölték meg, a szemléletmódjuk változását például 52-en tüntették fel, ami a második leggyakoribb előfordulás (9. ábra). A hallgatók többsége, 215-en csak egy indokot mondtak, 65-en kettőt, öten hármat. 60 diák üresen hagyta ezt a kérdést, főként azért, mert nem változtak ismeretei az egyetem alatt a korábbiakhoz képest (50 fő). A jelenlegi ismeretekre – előzetes elvárásainknak megfelelően – a felsőbb éves környezeti szakirányosok jelölték meg a legmagasabbat. Hasonlóan nagyon magas az első éves hallgatók ismerete, akik a vizsgálat félévében tanulták a környezetgazdaságtant, amelynek keretében magukat a környezeti problémákat is alaposan körbejárjuk, így ez sem meglepő. Alapvetően azonban elmondható, hogy nincs szignifikáns különbség a hallgatók között az ismeretek tekintetében (10. ábra). A legnagyobb változásról a felsőbb éves szakirányosok, míg a legkisebbről a más karhoz tartozó, eltérő irányultságú hallgatók jelölték meg (4. táblázat).

9. ábra A környezeti ismeretek változását meghatározó tényezők

10. ábra A környezeti problémák ismerete a különböző hallgatói csoportokban, az egyetem előtt és a felmérés idején

4. táblázat Az ismeretek átlagai és változása az egyes csoportokban

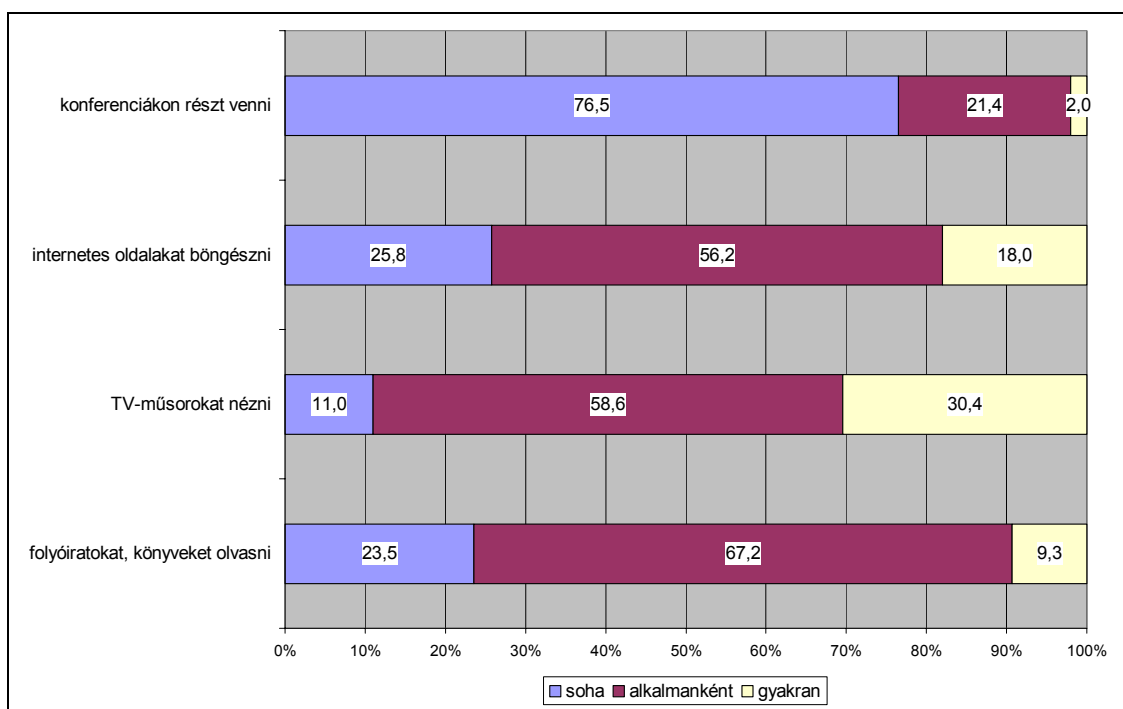
	az átlag változása a csoportban	előzetes ismeretek a környezeti kérdésekről	jelenlegi ismeretek mélysége
felsőbb éves szakirányos	1,29	3,63	4,93
III. éves szakirányos	1,12	3,56	4,68
felsőbb éves, környezeti tárgyat tanul	1,17	3,57	4,73
I. éves, környezeti tárgyat tanul	1,06	3,79	4,86
K karos, környezeti tárgyat tanul	0,86	3,84	4,70

A fentiekkel összefüggésben érdekes, hogy vajon a hallgatók a tanulmányaikon kívül keresik-e aktívan a környezetvédelmi kérdésekkel kapcsolatos információkat? A válaszok azt mutatják, hogy a megkérdezettek többsége legalább alkalmanként igyekszik tájékozódni a témában, elsősorban

a televízió, kisebb mértékben az internet és a szakirodalom segítségével. (11. ábra) Az egyes hallgatói csoportok összehasonlításáról elmondható, hogy a szakirányos, különösen a főszakirányos hallgatók keresik leginkább a környezetvédelmi kérdésekkel kapcsolatos információkat, a legkevésbé érdeklődők pedig a K-karos hallgatók.

Ez alól érdekes kivételt jelent a környezetvédelmi TV-műsorok kategóriája, ezeket ugyanis a felsőbb éves szakirányos hallgatók nézik a legkevésbé. Elképzelhető, hogy ezek a hallgatók már annyira tájékozottak a környezetvédelmi kérdésekben, hogy számukra a televízió nem jelent kellően mély forrást, ezért veszik igénybe inkább a szakirodalmat és az online forrásokat. Ugyanakkor meg kell jegyezni, hogy összességében is ez a csoport az, amelyik a legkevesebb időt tölti a TV előtt (érdekes módon a felsőbb éves szakirányosoknak csak 20,6%-a állította, hogy soha nem néz környezetvédelmi témájú TV-műsorokat, ugyanakkor egy későbbi kérdésnél (50. ábra) 37,3%-uk nyilatkozott úgy, hogy egyáltalán nem néz TV-t).

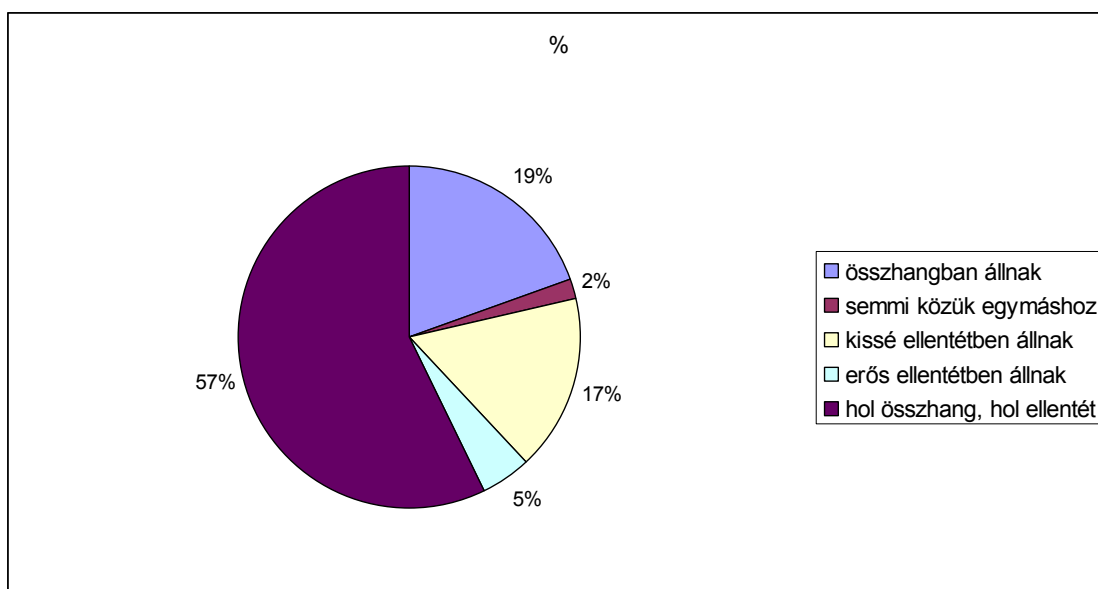
11. ábra Szokott-e környezetvédelmi témájú...

A környezeti nevelés és a környezettudatos fogyasztói magatartás kapcsolata egyetemisták körében elvégzett felmérés alapján I.

A környezeti problémák kezelése a kifejezetten környezeti, illetve gazdasági tárgyakban igen eltérő lehet. A hallgatók közel 60%-a érzi úgy, hogy bizonyos kérdésekben összhangban, bizonyosokban pedig ellentétben állnak a két típusú tárgyakban tanultak egymással. 19%-uk szerint összhangban állnak, míg 17%-uk szerint kissé ellentétben állnak a tárgyak egymással. Az erős ellentétet és a „semmi közük egymáshoz” kategóriákat minimális arányban jelölték meg (12. ábra). 209-en (60,6%) említették azt, hogy más tárgyak keretében is hallottak környezeti kérdésekről, 50 diák (14,5%) nem tudott válaszolni erre a kérdésre. A „hol tanulta?” kérdésre tizennyolc különböző tárgyat jelöltek meg. 131 hallgató egy tárgyat, 67 pedig kettő vagy több olyan tárgyat említett, ahol a környezeti témák szóba kerültek.

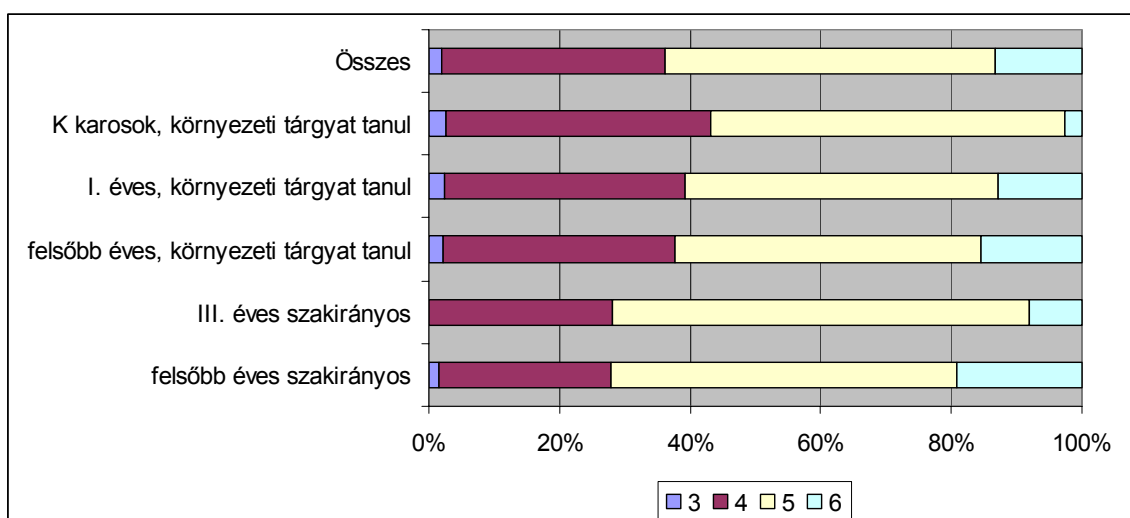
12. ábra A környezeti és a gazdasági tárgyakban tanultak közötti összhangról kialakult vélemény (N=331)

A környezeti problémák súlyosságát a hallgatók egy 1-től 6-ig terjedő skálán értékelhették. Az 1-es és 2-es kategóriákat egyáltalán nem jelölte meg senki, az átlagos érték az összes hallgató körében 4,75 (szórás: 0,704) lett. Jelentős különbségek nincsenek a csoportok átlagai között, némi eltérést azonban felfedezhetünk a csoportok átlagai, illetve az egyes kategóriák aránya alapján: a leg súlyosabbnak a felsőbb éves és szakirányos hallgatók jelölték meg a

környezeti problémákat (átlag: 4,90, szórás: 0,715), a legkisebb átlag a K karos hallgatókra jött ki (4,57, szórás: 0,603). Az adatok alapján elmondható, hogy a hallgatók közötti különbséget inkább a kor, semmint a szakirányon történő tanulás okozza: minél idősebbek, annál komolyabban aggódnak a környezetben bekövetkező negatív változások miatt, legalábbis az átlagok alapján.

13. ábra A környezeti problémák súlyosságának megítélése a különböző hallgatói csoportokban

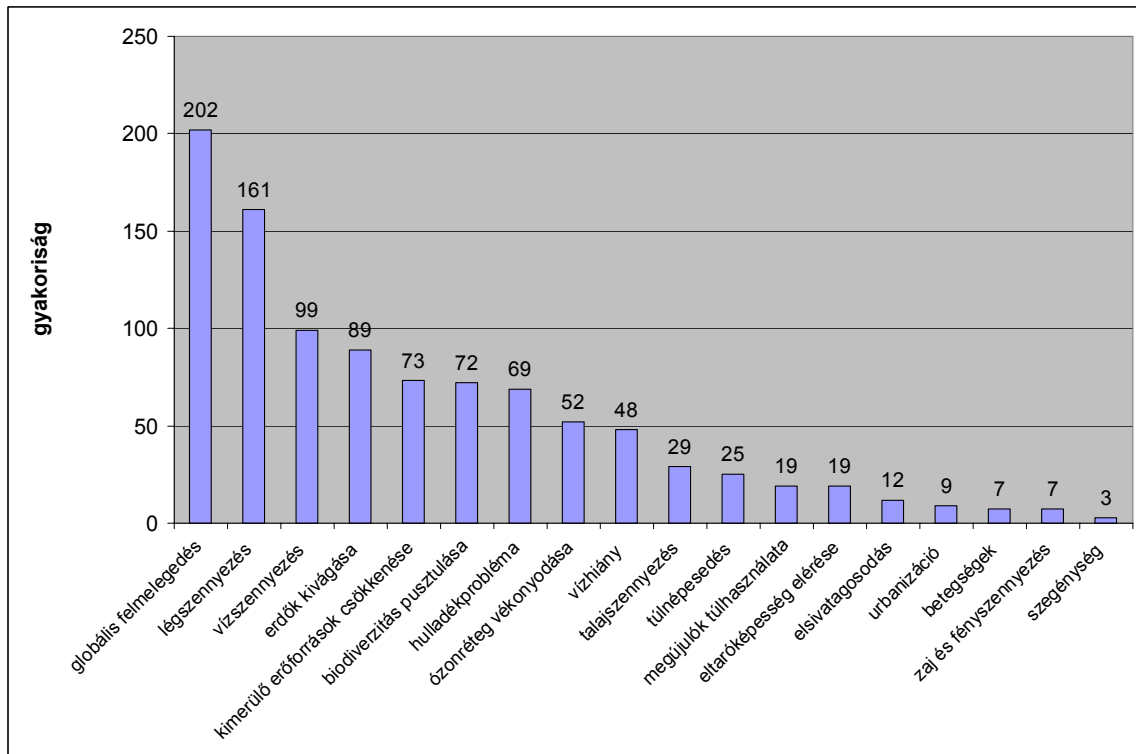

A hallgatóknak maguktól kellett általuk súlyosnak tartott környezeti problémákat felsorolni. 0 és 8 közé esett az említett környezeti problémák száma. Leggyakrabban a globális felmelegedést írták le (ide soroltunk minden olyan kifejezést, amely végeredményben a klímaváltozásra utalt), második helyre a légszennyezés került. Nagyságrendben hasonló gyakorisága van a vízszennyezésnek, az erdők kivágásának, a kimerülő erőforrásokkal kapcsolatos problémáknak és a biodiverzitás pusztulásának. Érdekes módon, az ózonréteg vékonyodása mindössze a megkérdezettek 15%-ának jutott eszébe. Néhány olyan problémát is megemlítettek a hallgatók (például betegség, szegénység), amit nem szoktunk a környezeti problémák közé sorolni (a részleteket lásd a 14. ábra). A legtöbb súlyosnak tartott környezeti problémát a szakirányosok sorolták fel, a felsőbb évesek átlagosan 3,5-et, a III. évesek átlagosan 3,3-et. Ezután a felsőbb éves nem szakirányos hallgatók átlaga (3,1), majd a K karos tanulók (2,7), végül az első évesek átlaga (2,4)

A környezeti nevelés és a környezettudatos fogyasztói magatartás kapcsolata egyetemisták körében elvégzett felmérés alapján I.

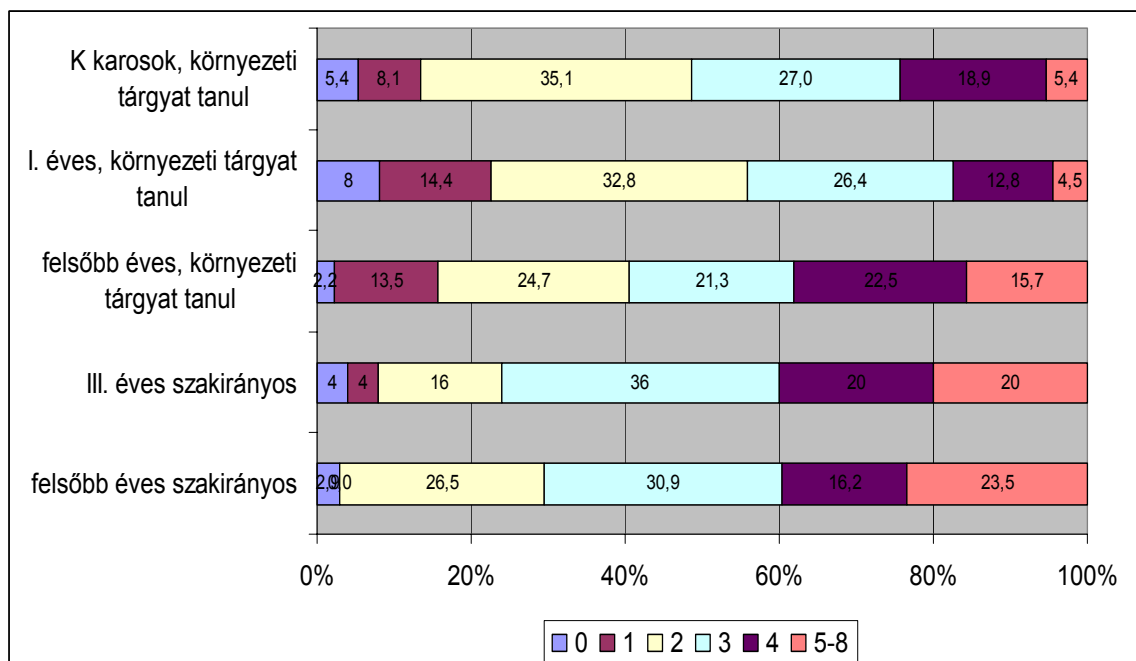
következik. A IV. és V. éves környezeti szakirányosok és az első évesek eredményei közötti különbség szignifikáns.

14. ábra Az említett környezeti problémák gyakorisága

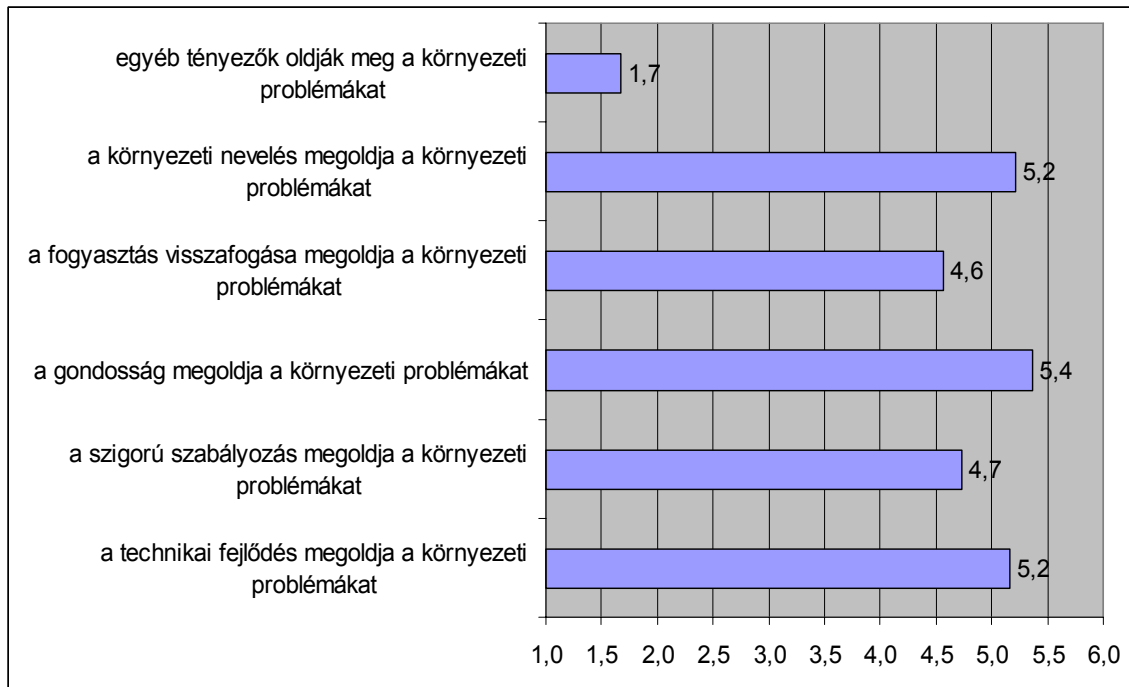
A 15. ábra alapján szintén az egyes hallgatói csoportok súlyos környezeti problémák említési gyakoriságai szerepelnek, amelyből egyértelmű, hogy a szakirányosok lényegesen több témát említettek, illetve nagyobb volt azok aránya ezekben a csoportokban, akik 5 és 8 közötti környezeti gondot említettek.

15. ábra A hallgatók által említett környezeti problémák száma csoportok szerint

Megvizsgáltuk, hogy a hallgatók milyen szerepet tulajdonítanak néhány tényezőnek a környezeti problémák megoldásában. A feltüntetett tényezők az alábbiak voltak: technikai fejlődés, szigorú szabályozás, gondosság, odafigyelés, a fogyasztás visszafogása, környezeti nevelés, és egy egyéb kategória. Az egyes tényezők fontosságát egy egytől hatig terjedő skálán fejezhették ki. Az átlagokat a 16. ábra mutatja, amelyből jól látszik, hogy a felsorolt tényezők szerepében nem látnak túl nagy különbséget. A legfontosabb eszköznek a gondosságot, odafigyelést tartják (átlag: 5,4), hasonló mértékben bíznak a technikai haladásban és a környezeti nevelésben (átlag: 5,2), majd a szabályozás szigorúsága (átlag: 4,7), végül a fogyasztás visszafogása (átlag: 4,6) következett. Valamelyest meglepő, hogy a diákok jobban bíznak a technikai fejlődésben, mint az emberek fogyasztói magatartásának változásában, ugyanakkor a gondosságba nem értik bele a vásárlási szokásokat.

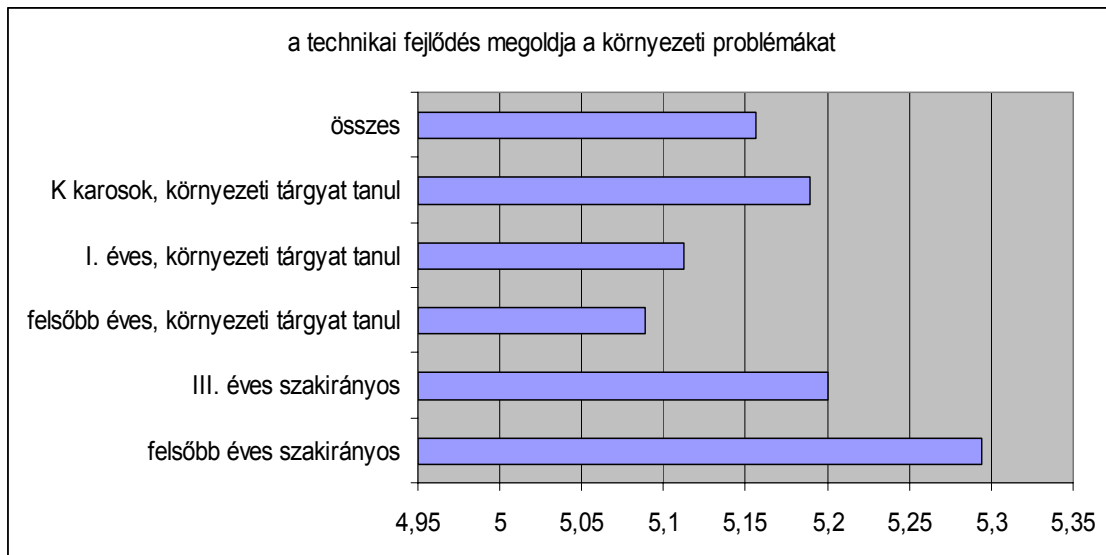
16. ábra Néhány tényezőnek a környezeti problémák megoldásában játszott szerepe

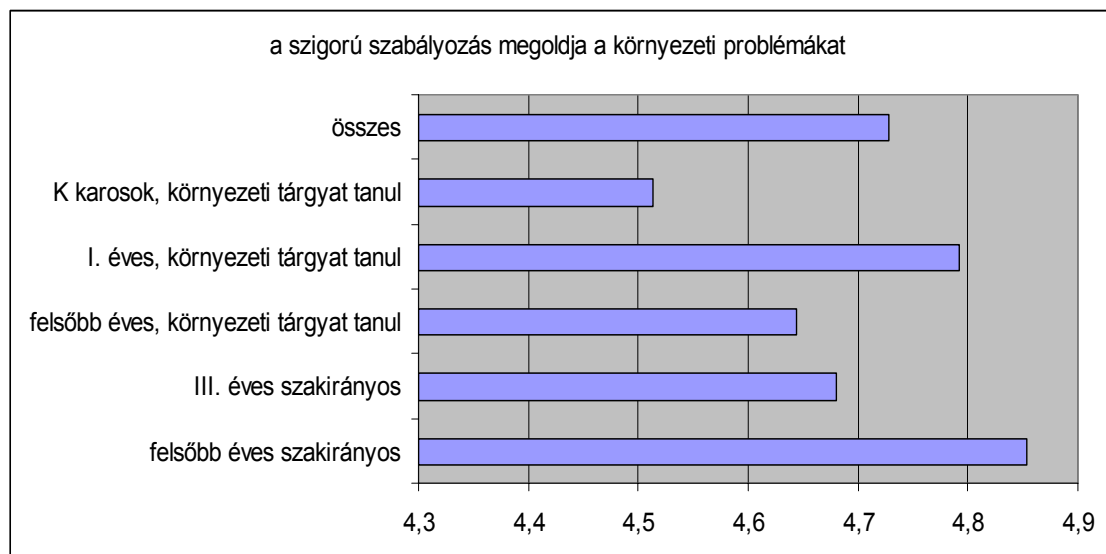
Ha részleteiben is megnézzük, hogy az egyes tényezőknek a szakirányos és nem szakirányos hallgatók milyen szerepet gondolnak, igen érdekes eredményt kapunk. A technikai fejlődésnek éppen a szakirányosok tulajdonítják a legnagyobb szerepet. Ugyancsak ez a tanulói csoport bízik leginkább a szabályozás szigorúságában, valamint a környezeti nevelésben. A fogyasztás visszafogása és a gondosság, odafigyelés a III. éves szakirányosoknál került az első helyre. A részleteket a 17. ábra 18. ábra 19. ábra 20. ábra és 21. ábra mutatják.

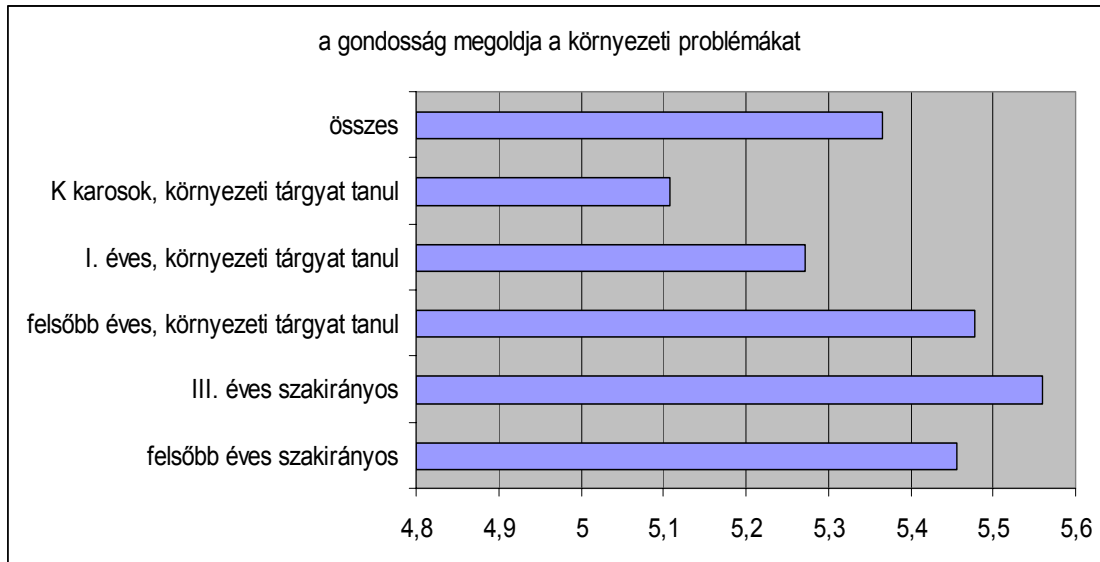
17. ábra A technikai fejlődés szerepe a környezeti problémák megoldásában, hallgatói csoportonként

18. ábra A szigorú szabályozás szerepe a környezeti problémák megoldásában, hallgatói csoportonként

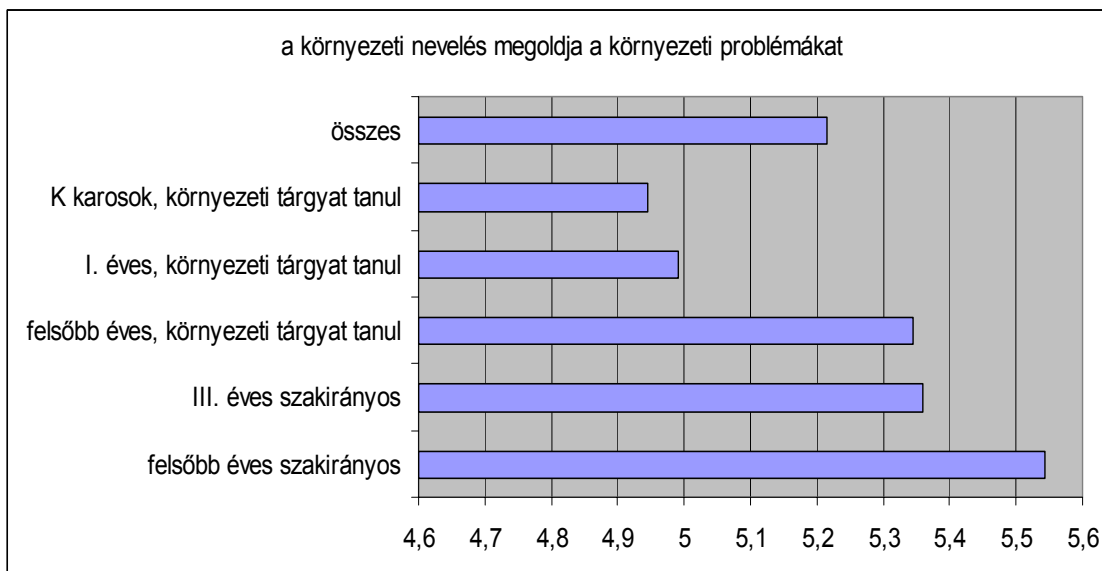
19. ábra A gondosság, odafigyelés szerepe a környezeti problémák megoldásában, hallgatói csoportonként

20. ábra A fogyasztás visszafogásának szerepe a környezeti problémák megoldásában, hallgatói csoportonként

21. ábra A környezeti nevelés szerepe a környezeti problémák megoldásában, hallgatói csoportonként

Környezettudatos vásárlói magatartás

A vásárlással kapcsolatos környezettudatossági szempontok ismeretét nyílt kérdés formájában próbáltuk felmérni. Arra voltunk kíváncsiak, milyen tényezők jutnak a válaszadók eszébe, amelyeket a vásárlás során a környezet érdekében figyelembe kell venni, összesen hány szempontot tudnak felsorolni, és azokat milyen mértékben valósítják meg mindennapi életük során. A felsorolt tényezőket 19 csoportba soroltuk a kvantitatív módon való kezelés megkönnyítése érdekében.

Az egyes szempontok megjelenésének gyakorisága (lásd 22. ábra) alapján elmondható, hogy a megkérdezettek legnagyobb arányban

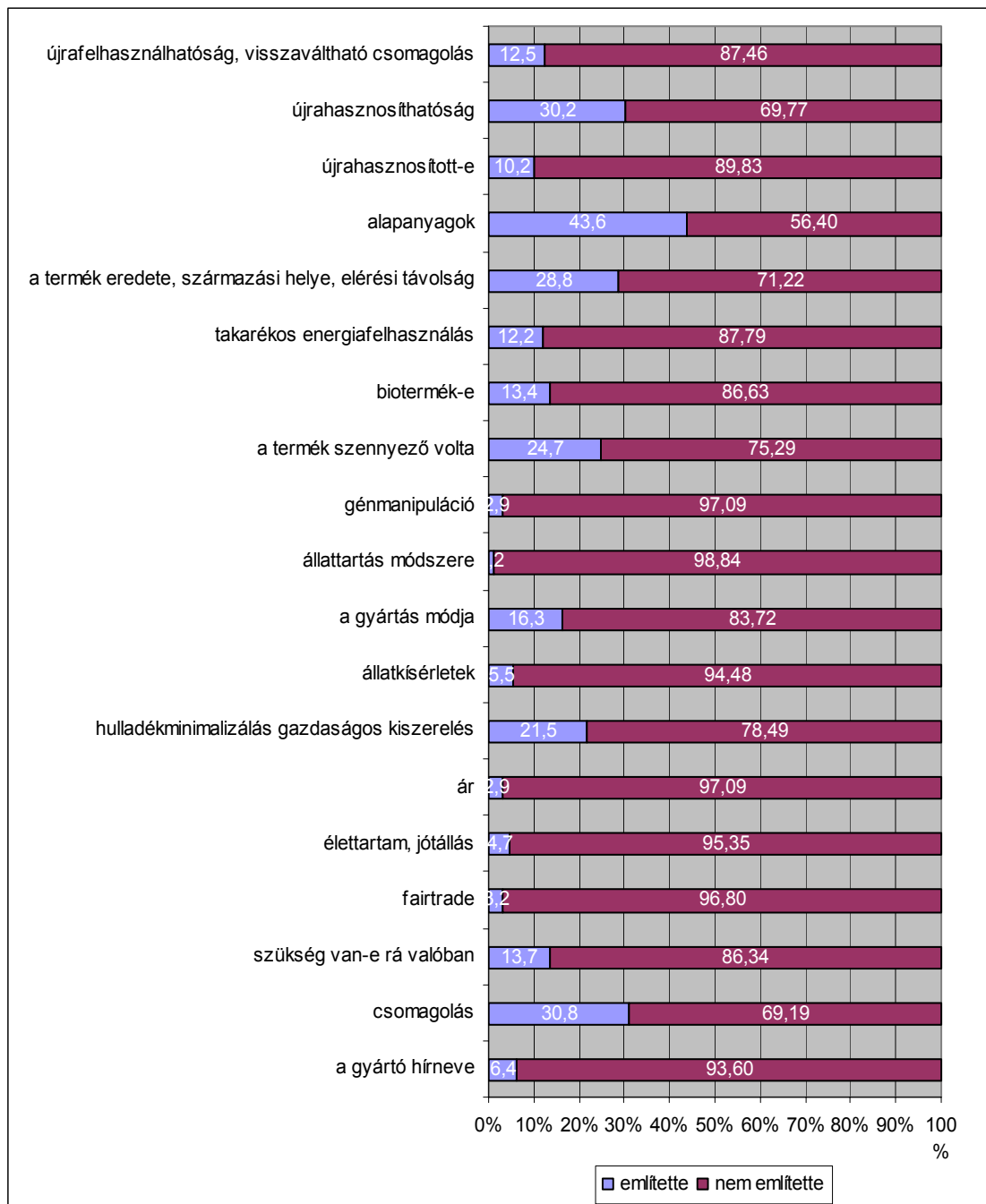
- az alapanyagokat (43,5%),
- a csomagolás tulajdonságait (30,8%),
- az újrahasznosíthatóságot (30,2%),
- a termék eredetét, származási helyét, illetőleg az elérési távolságot (28,8%),

A környezeti nevelés és a környezettudatos fogyasztói magatartás kapcsolata egyetemisták körében elvégzett felmérés alapján I.

- a termék szennyező voltát (24,7%),
- valamint a hulladékminimalizálás lehetőségeit (21,5%) említették.

Az említések aránya ugyanakkor még ezekben az esetekben sem túl magas, hiszen ez összesen hat kategória a 19-ből, ami megjelent a listában. A csomagolás tulajdonságai és az újrahasznosíthatósági szempontok némileg átfednek (amikor nem a termék, hanem a csomagolás újrahasznosíthatóságáról van szó), de azért soroltuk őket külön kategóriába, mert sokan a csomagolást csak úgy önmagában említették, nem jelezve, pontosan mire is gondolnak ennek kapcsán.

22. ábra: A vásárlás során megfontolandó szempontok megjelenésének gyakorisága

Látható, hogy a felsorolt tényezőkön túlmenően a megkérdezetteket a vásárlás során környezeti szempontból érdekli még a gyártás módja, az, hogy a termékre valóban szükség van-e, hogy biotermék-e, hogy takarékos-e az

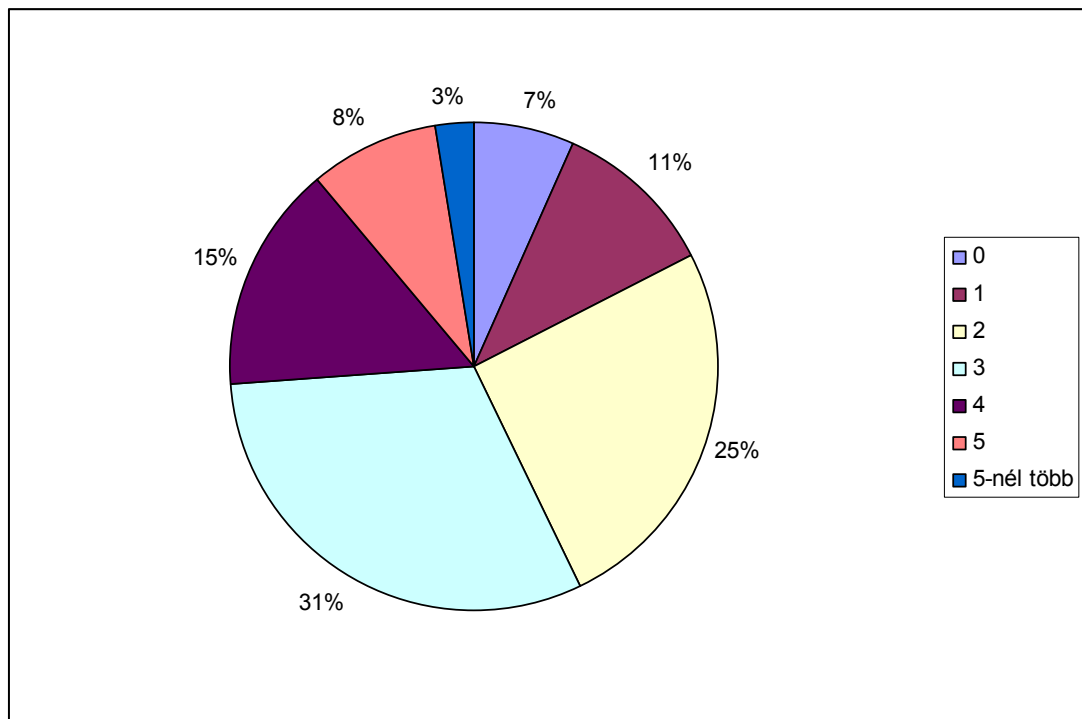
energiafelhasználása, hogy újrafelhasználható-e, illetve újrahasznosított anyagból készült-e (a termék, vagy a csomagolás). A válaszok között felfedezhetők a hulladékgazdálkodási stratégia legfőbb alapelvei (minimalizálás, újrafelhasználás, újrahasznosítás), még ha nem is pontosan a kívánt sorrendet követi az említések gyakorisága.

Érdekes, és a környezettudatos vállalatirányítás, valamint a vállalatok társadalmilag felelős viselkedése szempontjából mindenképpen lényeges eredmény, hogy a gyártás módja mellett a válaszadók megemlítették a gyártó hírnevét, a pozitív vállalati image-t is mint vásárlói döntést befolyásoló tényezőt. A fogyasztók környezeti tudatossága és érdeklődése tehát nem merül ki a termék tulajdonságainak megismerésében.

A környezettudatos vásárlói magatartás lényeges eleme a figyelembevételre érdemes szempontok ismeretén kívül az is, hány ilyen szempontot ismernek, illetve vesznek figyelembe a vásárláskor a válaszadók (6 üres sort adtunk meg erre a célra). Az eredményekből kiderül (lásd 23. ábra), hogy a megkérdezettek 7%-a nem sorolt fel semmilyen tényezőt; a többiek túlnyomó többségben legfeljebb ötféle szempontot neveztek meg (3% kivételével, akik 5-nél többet). Leggyakrabban két, vagy három tényező jelent meg a felsorolásban (az átlag 2,85, a szórás 2,05).

A szakirányos hallgatók, illetve a negyed-ötödéves, környezetbarát vállalatirányítást tanuló nem szakirányosok átlagosan több szempontot jelöltek meg, mint az elsőéves, illetve a közgazdasági karos harmadéves, környezetgazdaságtant hallgató diákok.

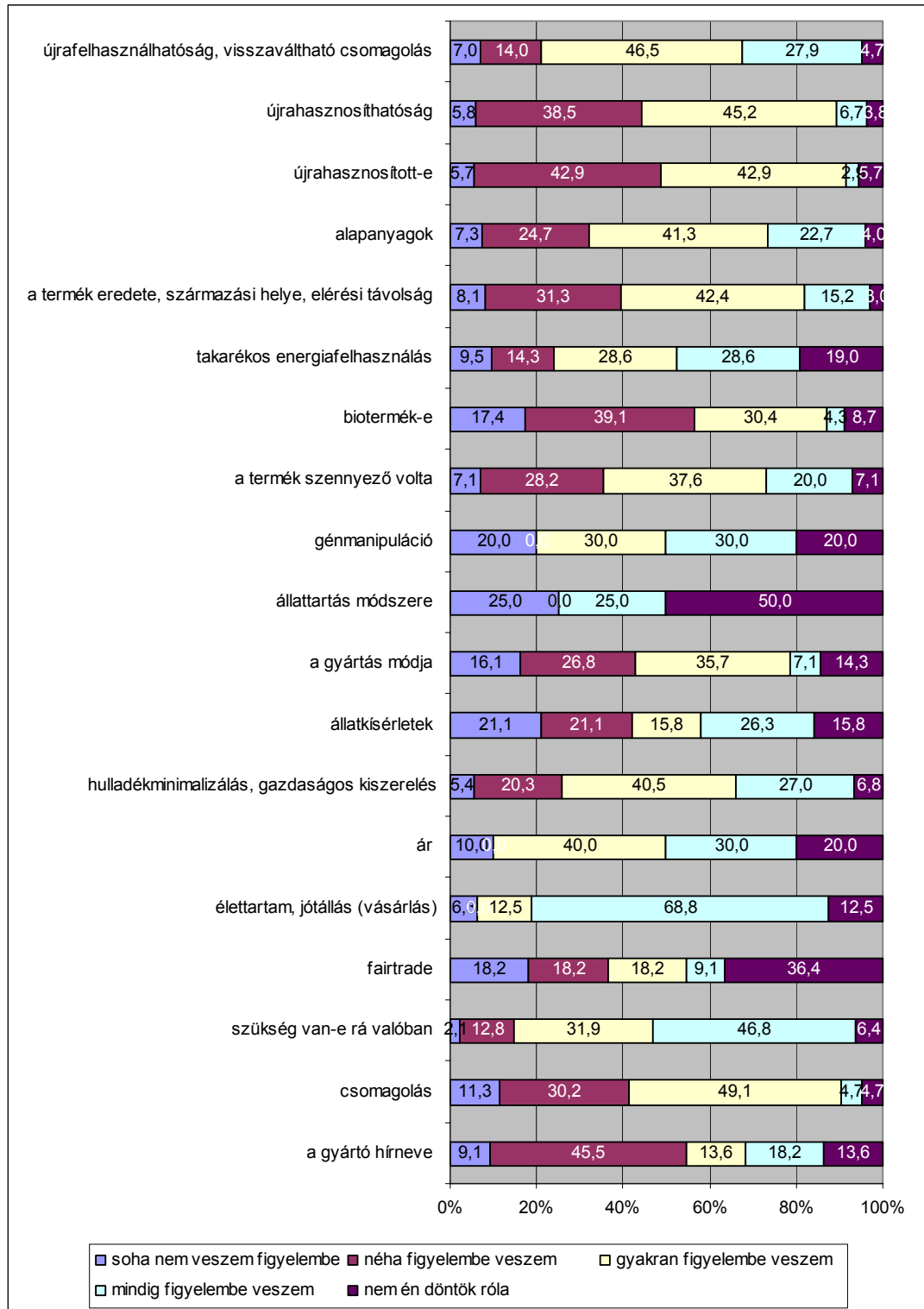
23. ábra: A felsorolt, vásárlást befolyásoló tényezők száma

A vásárlói döntést alakító környezetvédelmi szempontok említésén túl a megkérdezetteknek arra is választ kellett adniuk, milyen mértékben veszik figyelembe az adott szempontot vásárlásaik során (lásd 24. ábra). A válaszadókról általánosságban elmondható, hogy akik listájukban szerepeltették az adott szempontot (ezeket neveztük itt érvényes válaszoknak), azok legalább néha, de inkább gyakran, vagy mindig figyelembe is veszik az adott szempontot vásárlásaik során – saját bevallásuk szerint.

A környezeti nevelés és a környezettudatos fogyasztói magatartás kapcsolata egyetemisták körében elvégzett felmérés alapján I.

24. ábra: A felsorolt szempontok figyelembevételének mértéke a vásárlás során (érvényes válaszok megoszlása)

Ez a tapasztalat várható volt, ugyanakkor azzal a jelenséggel is találkozunk ennél a kérdésnél, hogy *a problémák és megoldási módok ismerete nem feltétlenül tükröződik az egyén magatartásában*. Például a génmanipulációt megemlítő válaszadók egy-ötödének ugyan eszébe jutott ez a szempont, vásárlásait mégsem befolyásolja. Az állattartás módjával kapcsolatos aggodalmak esetében is a tényezőt felsorolók egy-negyede csak ismeri, de nem alkalmazza szűrőként ezt a szempontot. Hasonló a helyzet az állatkísérletek, illetve a fair trade termékek esetében is, ahol az érvényes választ adók többsége ráadásul nem maga dönt a szempont megfontolásáról (feltehetőleg más intézi a családban a bevásárlást). A termékek bio voltát, valamint a gyártás módját szintén nem mindenki mérlegeli vásárláskor azok közül, akik felsorolták szempontként.

A többi tényezőt tekintve valamivel nagyobb összhangot fedezhetünk fel a tényezők ismerete és alkalmazása között, de még ezekben az esetekben is jelentős a ritka alkalmazás. Kivételt képeznek a következő szempontok:

- akiknek eszébe jutott az a megfontolás, hogy szükség van-e valójában az adott termékre, azok túlnyomó többségben gyakran, vagy mindig végig is gondolják ezt;
- az újrafelhasználhatóság, visszaváltható csomagolás, a takarékos energiafelhasználás, a jóállás (élettartam), valamint az alapanyagok és a termék származási helye – mint szempontok – esetében is hasonló megállapítást tehetünk.

Külön kategóriát képez az ár figyelembevétele a vásárlás során, hiszen az ár nem környezeti szempont. A gyakori említés hatására mégis bennhagytuk a listában, mert a megkérdezettek érzékenységeire vonatkozóan mindenképpen lényeges információt hordoz. Az árérzékenység szerepe a környezettudatos vásárlói magatartásban köztudottan ellentmondásos. A környezetbarátnak minősített termékek nemritkán magasabb árkatagóriát képviselnek, amelynek megfizetését sokan nem engedhetik meg maguknak (amint ezt a későbbiekben a környezettudatos életmód gátló tényezőinél látni is fogjuk). Így könnyen előfordulhat, hogy a magas ár hatása gyengíti például a termék bio voltának figyelembevételét a vásárlás során.

Környezettudatos tevékenységek, magatartásformák

A vásárlói magatartáshoz hasonlóan a válaszadók környezetbarát tevékenységekkel, magatartásformákkal kapcsolatos ismereteit is nyílt kérdés formájában vizsgáltuk. A 25. ábra alapján a leggyakrabban megjelenő magatartásformák:

- a szelektív hulladékgyűjtés,
- az energiatakarékos életmód,
- a tömegközlekedés használata,
- a tudatos vízgazdálkodás,
- a hulladékminimalizálás, erőforrásokkal való takarékoskodás, valamint
- a tudatos vásárlás voltak.

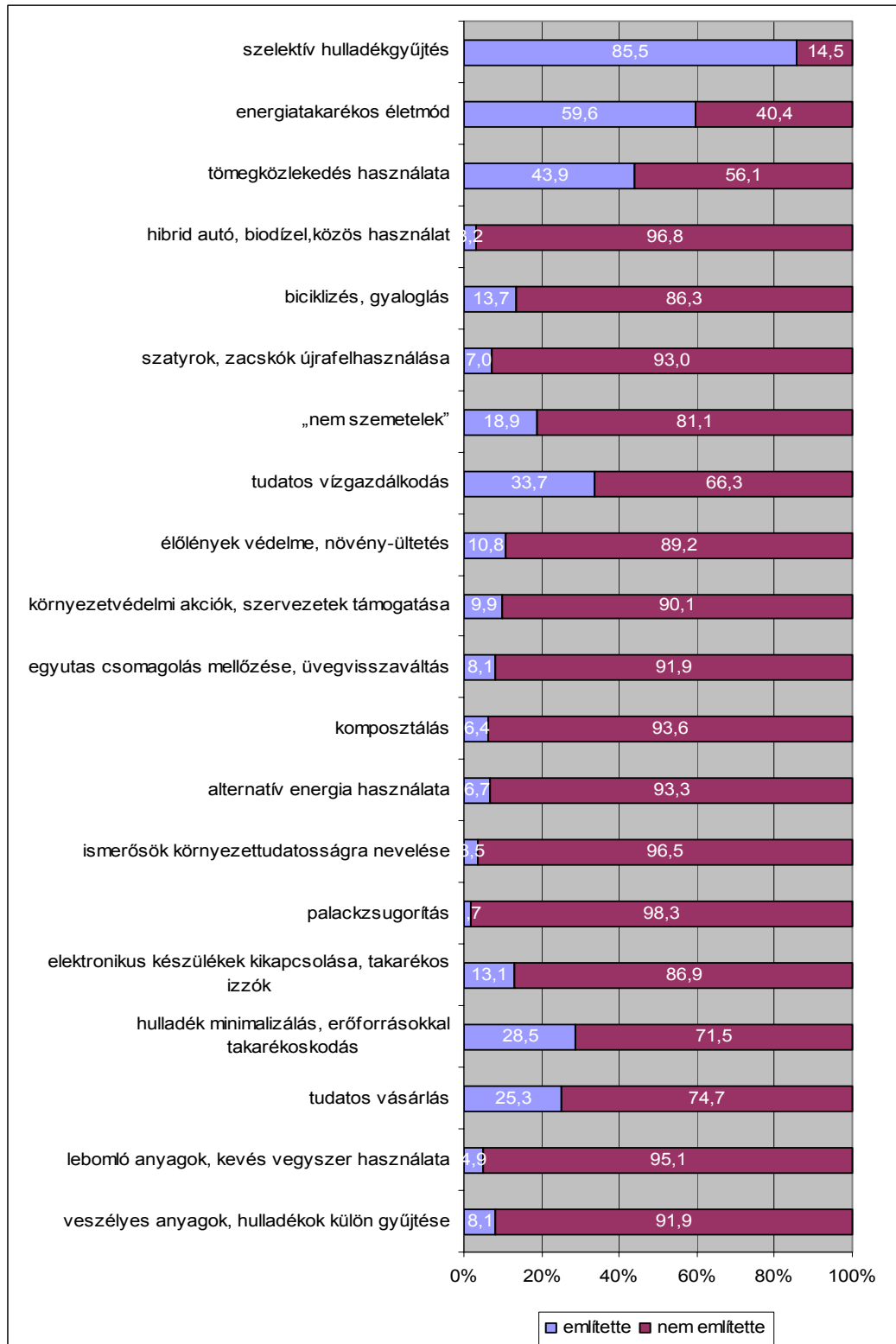
Ez az eredmény nem meglepő, hiszen ezek a szempontok szerepelnek leggyakrabban a társadalmi célú szemléletformálásban. Értékelhető arányban jelent meg ezeken kívül a „nem szemetelek” szempontja, valamint az elektronikus készülékek kikapcsolása, illetve energiatakarékos izzók használata, valamint a biciklizés, gyaloglás is. A többi említett tevékenység (pl. komposztálás, egyutas csomagolás mellőzése, alternatív energia használata, veszélyes hulladékok kérdésköre stb.) jóval ritkábban került be a felsorolásba.

Bár nem sokan említették, mégis lényeges szólni két olyan tevékenységről, amely közvetettebb módon utal környezettudatos gondolkodásra. Az egyik a környezetvédelmi akciók, környezetvédő szervezetek támogatása, amit gyakran tekintenek kompenzációs jellegű cselekvésnek, helyettesítendő az egyén mindennapi környezettudatos életmódját. Ez a kérdés azonban ennél bonyolultabb, hiszen megjelenhet más magatartásformák kiegészítőjeként is, jelezve az egyén környezetvédelmi aktivitását.

A másik közvetetten ható tevékenység az ismerősök, barátok szemléletformálása saját életpéldánkon, véleményünkön keresztül. A környezettudatos gondolkodásmód terjedése szempontjából ennek komoly jelentősége van véleményünk szerint, még akkor is, ha a hatás társadalmi méretekben csak hosszabb távon értékelhető.

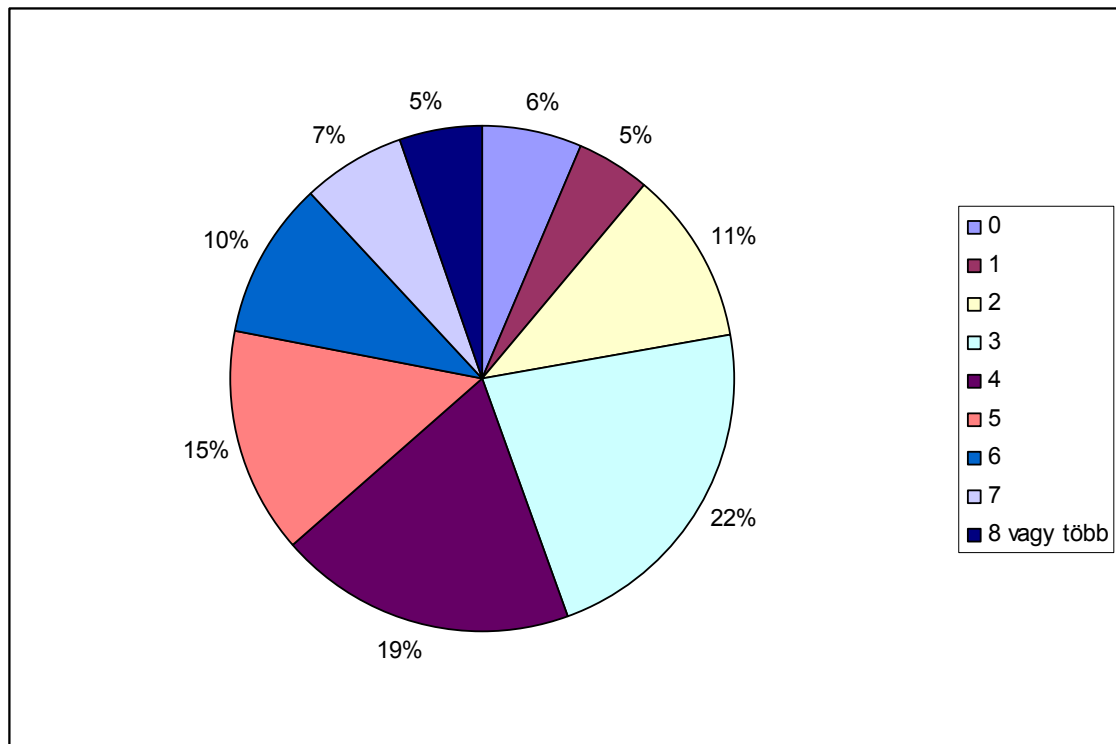
A környezeti nevelés és a környezettudatos fogyasztói magatartás kapcsolata egyetemisták körében elvégzett felmérés alapján I.

25. ábra: A környezetbarát tevékenységek, magatartásformák ismerete, megjelenésének gyakorisága

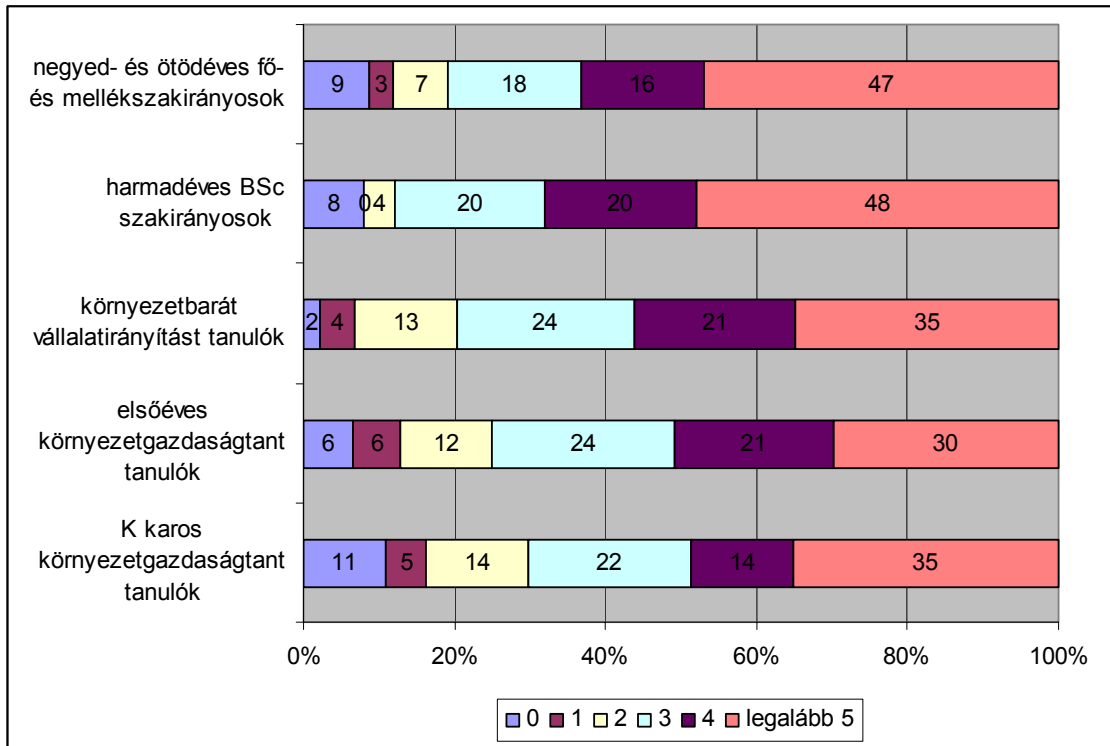
A környezettudatos magatartásformák esetében több helyet (10 sort) hagytunk a felsorolásra, ami meg is látszik az eredményeken, hiszen a válaszadók 56%-a 3-6 tevékenységet jelölt meg, további 12%-uk még ennél is többet.

26. ábra: A felsorolt magatartásformák, tevékenységek száma

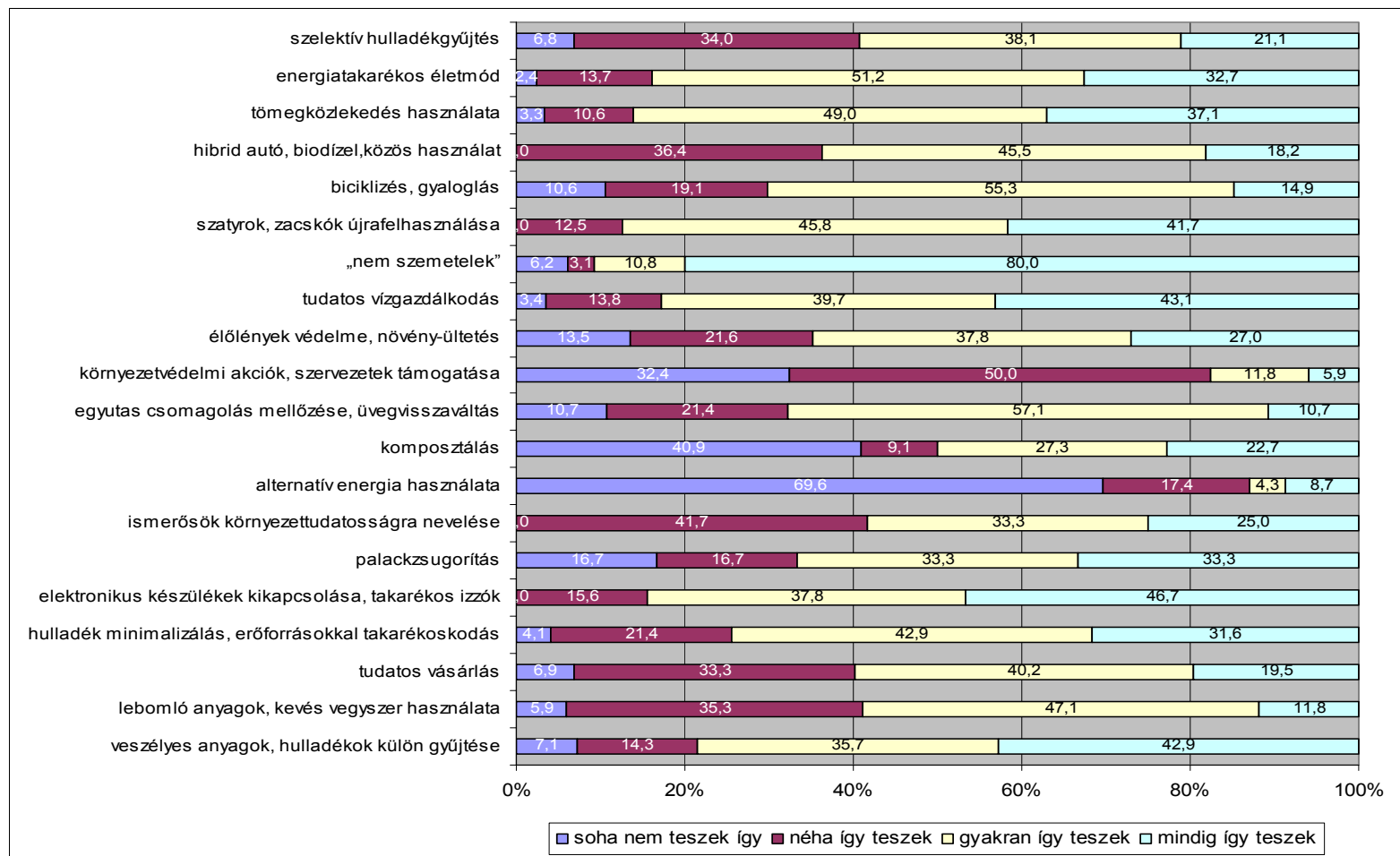
A 27. ábra tanúsága szerint a szakirányosok szignifikánsan több tevékenységet soroltak fel, mint nem szakirányos társaik, függetlenül attól, hányadik évfolyamba járnak.

27. ábra: A felsorolt környezetbarát tevékenységek száma a megkérdezettek típusa szerint

A környezettudatos magatartásformák esetében is érdekelt minket, milyen mértékben gyakorolják a megkérdezettek az általuk felsorolt tevékenységeket mindennapi életük során (lásd 28. ábra). Látható, hogy aki a „nem szemetelek” szempontját említette, az szinte mindig így tesz, és a magatartásformák többségét gyakran vagy mindig alkalmazzák azok, akiknek szerepeltették. Feltétlenül igaz ez az állítás a leggyakrabban említett tevékenységekre (ld. fentebb).

28. ábra: A környezetbarát tevékenységek, magatartásformák gyakorlásának mértéke (érvényes válaszok megoszlása)

A környezeti nevelés és a környezettudatos fogyasztói magatartás kapcsolata egyetemisták körében elvégzett felmérés alapján I.

Kivételeket ugyanakkor itt is találunk. Az alternatív energia használatát vagy a komposztálást jóval kisebb arányban alkalmazzák az ezeket megjelölő válaszadók, mint más tevékenységeket, ami feltehetőleg külső korlátoknak (pénzhiány, a lehetőség hiánya stb.) is köszönhető. Ugyanez igaz a környezetvédelmi akciók, környezetvédő szervezetek esetében is, ami mutatja, hogy a magatartásforma ugyan megjelenik a listában, alkalmazása viszont egyelőre csekély mértékű.

Az ismeretek és a cselekvés közötti eltérést mutatja négy olyan magatartásforma, amelyek esetében a lehetőségek többnyire adottak a megvalósításhoz, a megkérdezettek körülbelül 40%-a mégsem, vagy csak ritkán teszi mindennapi életmódja részévé az adott tevékenységet. Ilyen a leggyakrabban említett magatartásforma, a szelektív hulladékgyűjtés, ahol gyakoribb alkalmazást várnánk a válaszadóktól. Ilyen még a tudatos vásárlás, a lebomló anyagok használata, a közlekedés környezetbarát volta (például a közös autóhasználat), az élőlények védelme, és sajnos az ismerősök / barátok környezettudatosságra nevelése is. Az elkötelezettség növelésében tehát még akad tennivaló.

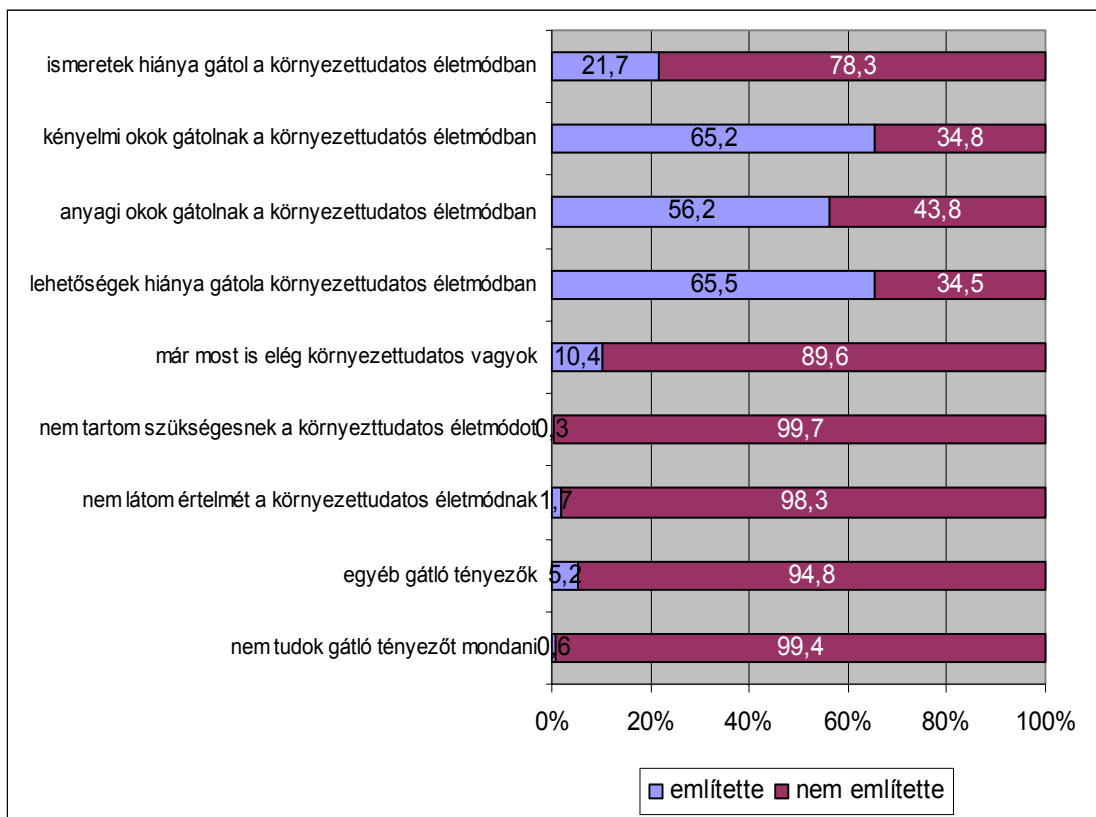
A fenti eredmények alapján joggal vetődik fel a kérdés, milyen okok húzódnak meg a környezettudatos életmód következetes megvalósításának hiánya mögött, miért tapasztalunk réseket a tudatos magatartásformák alkalmazásának gyakoriságában és mértékében. Arra a kérdésre, mely tényezők gátolják a megkérdezettet abban, hogy környezettudatosabb módon éljen, az általunk felsorolt válaszok közül többet is meg lehetett jelölni (lásd 29. ábra).

A leggyakrabban említett okok:

- lehetőségek hiánya (65,5%),
- kényelem (65,2%),
- anyagi okok (56,2%).

29. ábra: A jelenleginél környezettudatosabb életmódot gátlónak vélt tényezők

Említették még a válaszadók az ismeretek hiányát (22%-uk), valamint azt, hogy már most is elég környezettudatosnak érzik magukat. A környezeti nevelés szemléletformáló hatása szempontjából kedvező, hogy a megkérdezettek nem viszonyulnak elutasítóan, vagy apatikusan a témához; csak elvétve fordult elő olyan válasz, hogy valaki nem tartja szükségesnek a környezettudatos életmódot, vagy nem látja értelmét.

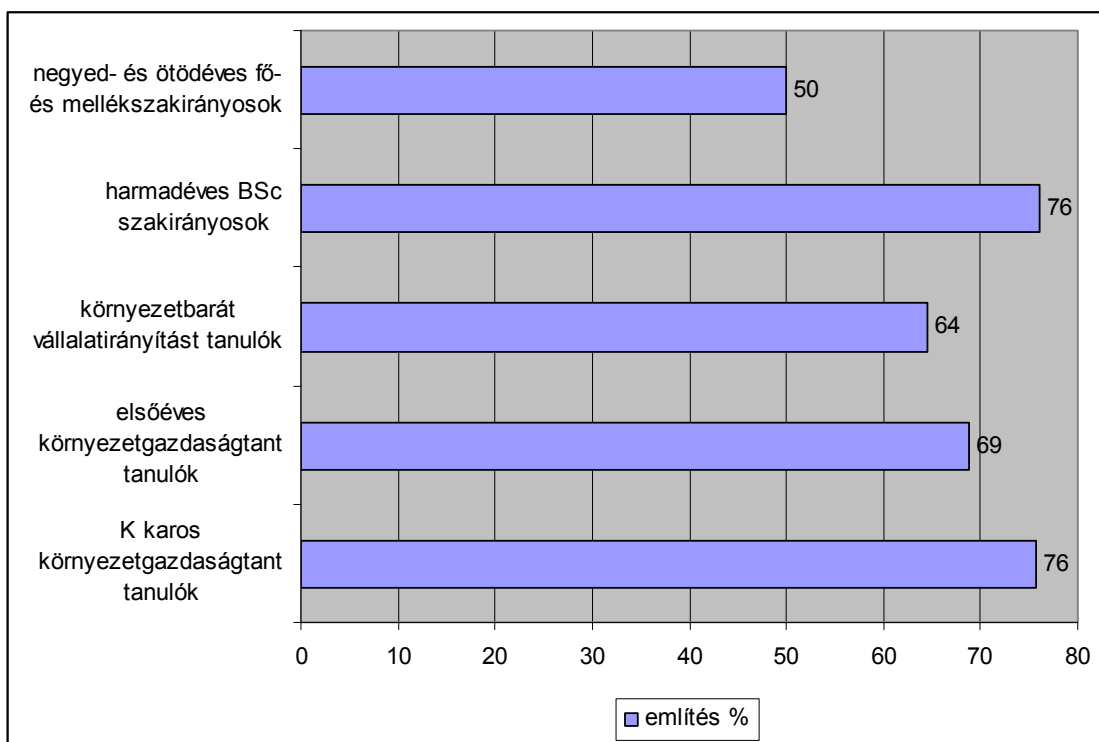
A válaszok nem fednek át teljes mértékben. A lehetőségek hiányát és a kényelmi okokat bekarikázó válaszadók 61%-ban azonosak, a lehetőségek hiányát és az anyagi okokat megjelölők 65%-ban ugyanazok, a kényelmi okokat és az anyagi okokat sorolók pedig 54%-ban fednek át. Az összes válaszadó egyharmada mindhárom okot említette.

A válaszadók típusa szerint szignifikáns különbség csak a kényelmi okok megjelenésének gyakoriságában volt tapasztalható, de – várakozásunkkal

A környezeti nevelés és a környezettudatos fogyasztói magatartás kapcsolata egyetemisták körében elvégzett felmérés alapján I.

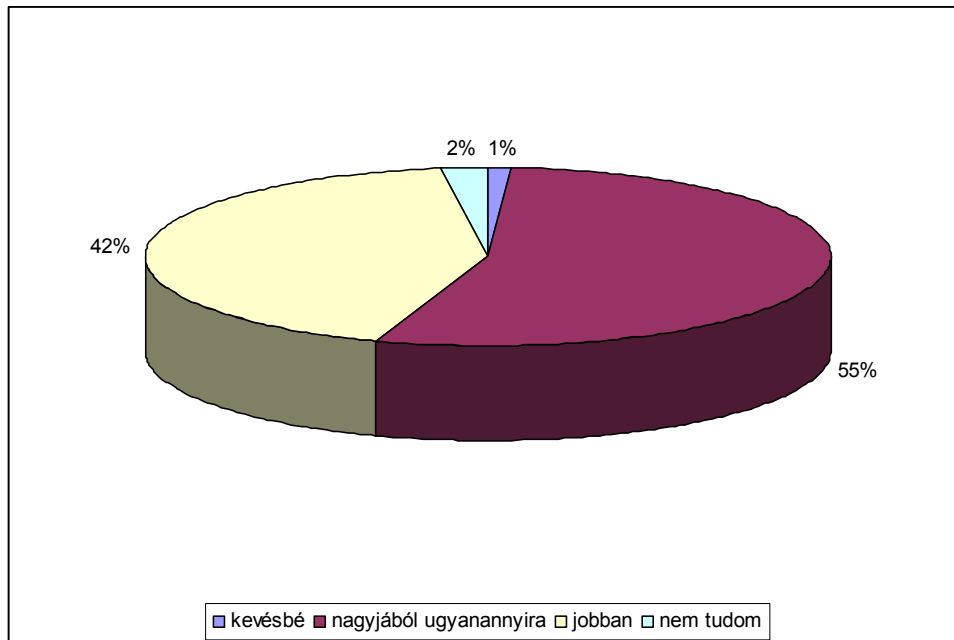
ellentétben – nem a szakirányosok hovatartozása volt a vízválasztó (lásd 30. ábra).

30. ábra: Kényelmi okok említésének gyakorisága a válaszadók típusa szerint

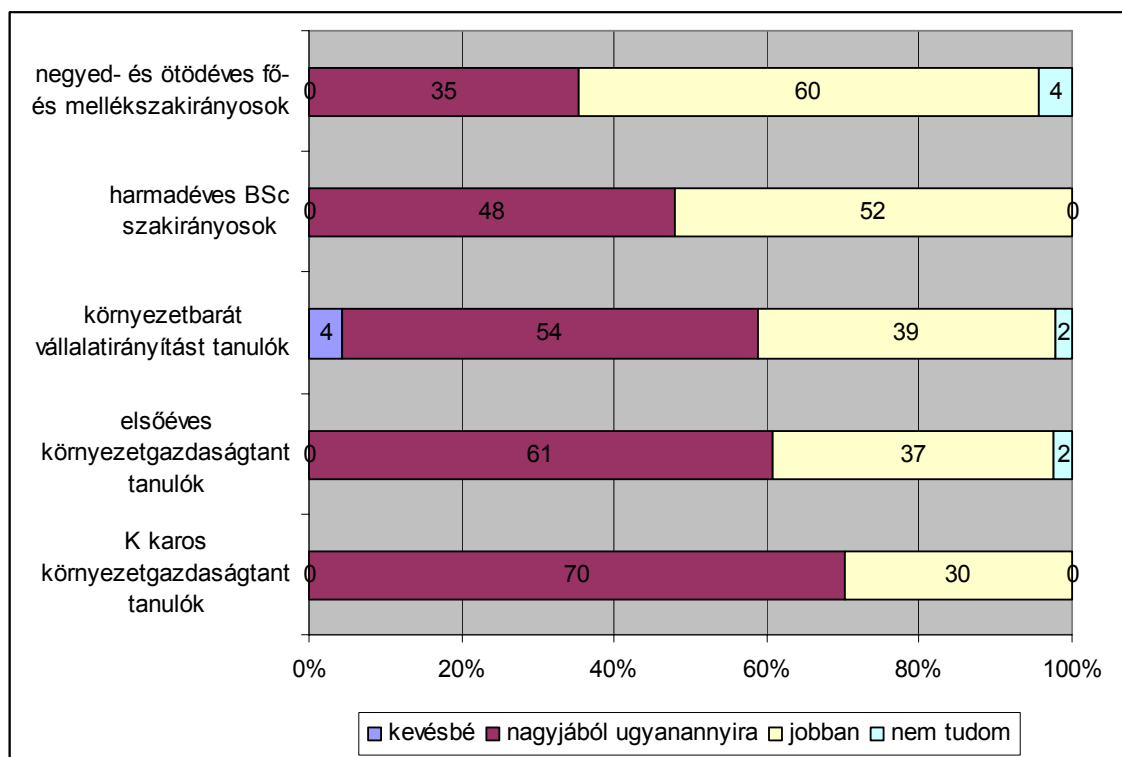
Tovább haladva az önértékelés fonalán, érdekelt bennünket, mennyire tartják a megkérdezettek környezetbarátnak saját életformájukat a többi egyetemista fiatalhoz képest (lásd 31. ábra). A válaszadók 55%-a ugyanakkorának értékelte saját környezettudatosságát, mint egyetemista társaiét, 42%-uk pedig magasabbnak.

31. ábra: A saját életforma mennyire környezetbarát a többi egyetemista fiatalhoz képest

A szakirányosok szignifikánsan nagyobbak gondolják saját környezettudatosságukat egyetemista társaikénál, a felsőbb évesek még nagyobb arányban, mint a harmadévesek. A közgazdasági karra járók 70%-a magát az átlaghoz sorolja ezen a téren, és érdekes módon a környezetbarát vállalatirányítást tanuló negyed- illetve ötödéveseknél előfordult a „kevésbé” válasz is.

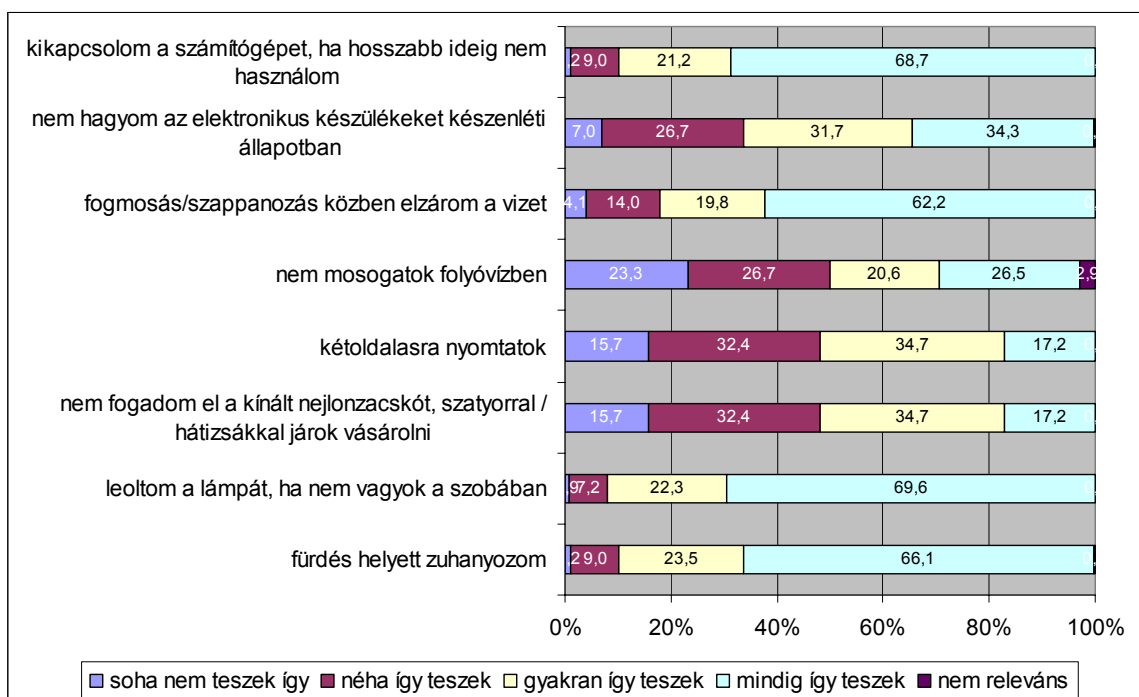
32. ábra: A saját életforma környezettudatosságának megítélése a többiekéhez képest a válaszadó típusa szerint

Ellenőrző kérdésként a környezettudatos magatartásformák gyakorlását illetően megfogalmaztunk egy zárt kérdést is, konkrét tevékenységek felsorolásával. Az eredményeket a 33. ábra szemlélteti.

Látható, hogy a válaszadók legnagyobb arányban – saját megítélésük szerint – a számítógép kikapcsolását, a lámpa leoltását, a zuhanyzást, illetve víztakarékos fogmosást/szappanozást gyakorolják „mindig”, és az elektronikus készülékeket is általában nem hagyják készenléti állapotban. Ugyanakkor a nyomtatás, a nejlonzacskó elfogadása, valamint a mosogatás esetében erősen megoszlanak a válaszok. A magatartásformák többségénél szignifikáns különbség tapasztalható a szakirányosok és a nem szakirányosok között (a szakirányosok javára) abban, milyen gyakran teszik meg ezeket a lépéseket. A K karos hallgatók mindenben „hátrul kullognak” a többi vizsgált hallgatói csoporthoz képest.

33. ábra: Konkrét környezettudatos magatartásformák gyakorlása

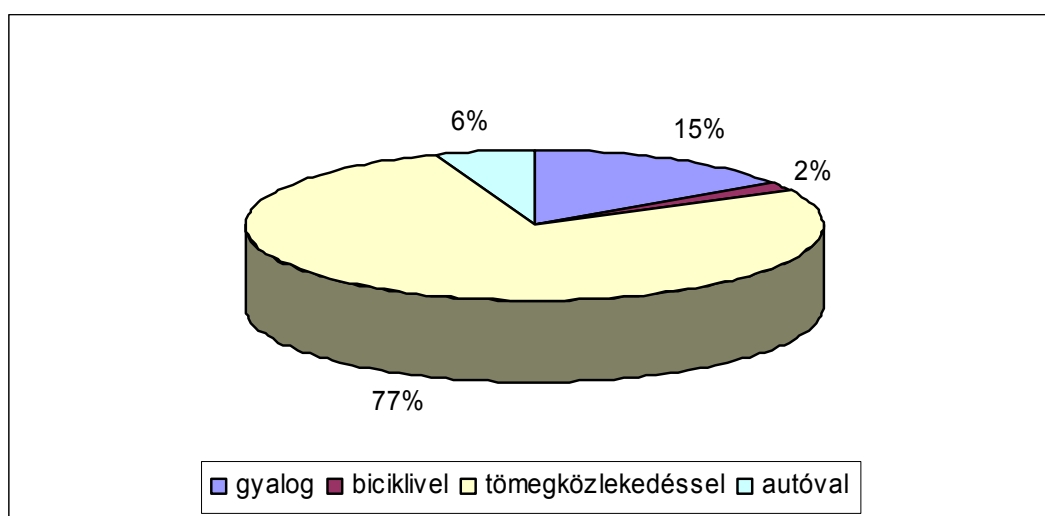

A kérdés ellenőrző jellege abban nyilvánul meg, hogy segítségével tesztelhetjük, mennyire konzisztens a válaszadás, összehasonlítva a környezettudatos életmódra vonatkozó nyílt kérdésben megjelenő hasonló tevékenységek alkalmazásának gyakoriságával. A tendencia nyilvánvaló: zárt kérdés esetén a válaszadás egyértelműen „fölfelé húz”, tehát a zárt kérdésre a felsorolt tevékenységek esetében jóval gyakoribb alkalmazást jelöltek meg a megkérdezettek, mint amikor először eszükbe kellett, hogy jussanak környezettudatos magatartásformák, majd meg kellett ítélniük, milyen mértékben gyakorolják ezeket. Néhány esetben ellentétes irányú eltérést is tapasztaltunk, amikor a nyílt kérdésnél valaki a „mindig így teszek” választ jelölte be, a zárt kérdésnél pedig ennél ritkább alkalmazást.

Az életforma környezetre gyakorolt hatásait illetően kiemelt jelentősége van a közlekedésnek, ezért ezt külön zárt kérdésben vizsgáltuk. (Mivel elsősorban a mindennapos közlekedés a döntő, arra kérdeztünk rá, hogy a megkérdezettek hogyan járnak be az egyetemre.) (34. ábra) Látható, hogy azok, akik nem gyalogos távolságra laknak az egyetemtől, túlnyomó részt a tömegközlekedést

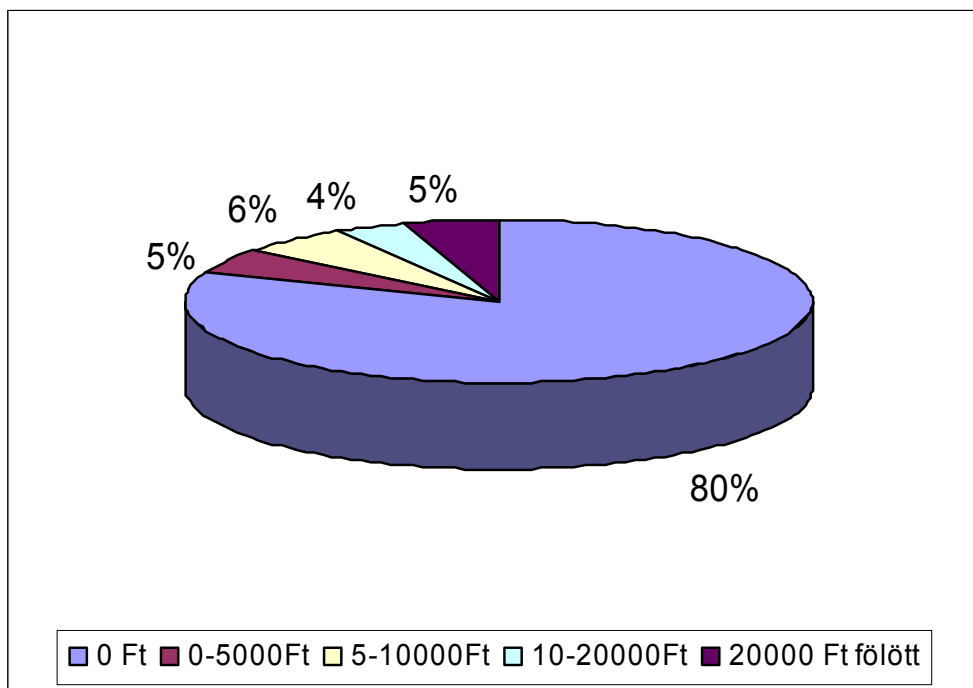
veszik igénybe. (A gyalog járók aránya a kollégisták körében a legmagasabb, közel 40%, ami nyilván az egyetemtől néhány saroknyira lévő Kinizsi utcai kollégium lakóit jelenti.) Biciklivel mindössze 2% jár rendszeresen – ezzel kapcsolatban meg kell említeni, hogy sajnos az egyetemen a biciklik tárolása nincs kielégítően megoldva: az épületekbe nem lehet kerékpárt bevinni, a külső tárolókat pedig a lopásveszély miatt sokan nem merik igénybe venni.

34. ábra Általában mivel szokott bejárni az egyetemre?

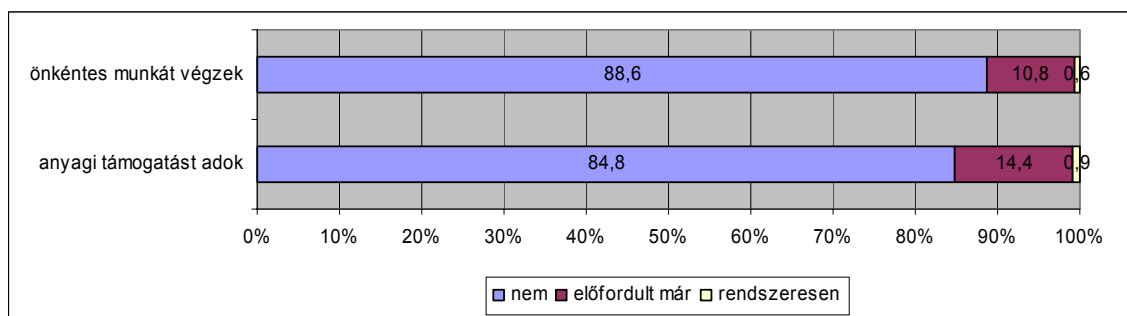
A környezet szempontjából öröndetes, hogy, bár a hallgatók 16%-a rendelkezik saját autóval (emellett további 4% nyilatkozott úgy, hogy kiadásai között benzinköltség is szerepel (35. ábra)), a mindennapos egyetemre járáshoz csupán 6% használ autót. (Itt is meg kell említeni, hogy a belvárosi közlekedés egyéb kellemetlenségei mellett visszatartó erejű lehet az egyetem környékén a parkolás nehézsége, ill. költségessége.) Az autósok aránya a Budapest agglomerációjában élők között a legnagyobb, 11,9%. A 64 hallgató, aki rendszeresen költ benzinre, átlagosan 14 750 Ft-ot fordít erre havonta, az egyetemre autóval járók esetében az átlag 26 200 Ft. A minta egyes csoportjainak elemszáma sajnos nem elegendő annak megállapításához, hogy vajon a hallgatók csoportja szignifikánsan befolyásolja-e a választott közlekedési módot (ehhez ugyanis ki kellene szűrni az egyéb hatásokat, pl. a lakóhely, jövedelem).

35. ábra Havonta benzinre költött összeg

Említettük, hogy a környezettudatos tevékenységek egyik sajátos formájának tekintjük a környezetvédő szervezetekkel való kapcsolattartást akcióik támogatását. Ezeket külön kérdésekben vizsgáltuk. A megkérdezettek közül 8-an jelezték, hogy tagjai valamilyen környezetvédő szervezetnek (közülük 5-en felsőbb éves szakirányos hallgatók). Szintén nem jellemző, de már nagyobb arányban fordul elő, hogy önkéntes munka vagy adomány formájában támogassanak ilyen szervezeteket (36. ábra).

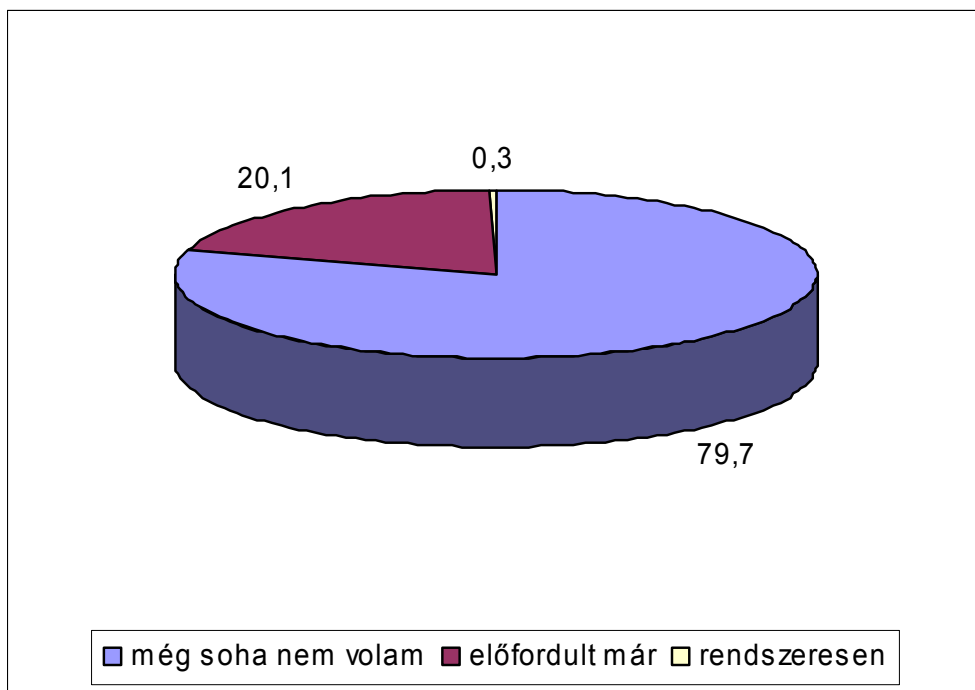
36. ábra Kapcsolat a zöld szervezetekkel

A környezeti nevelés és a környezettudatos fogyasztói magatartás kapcsolata egyetemisták körében elvégzett felmérés alapján I.

A hallgatók 20%-a jelezte, hogy részt vett már valamilyen környezetvédelmi megmozduláson (37. ábra) – itt is a felsőbb éves szakirányos hallgatók a leginkább, és a K-karos hallgatók a legkevésbé aktívak. A megmozdulások jellegét illetően két típust tudunk megkülönböztetni (azoknál, akik konkrétan meg is nevezték, hogy min vettek részt): a tiltakozó ill. figyelemfelhívó célú demonstrációkat (pl. Critical Mass, Zengő, stb. – 9,2%), valamint a tevékeny akciókat (pl. szemétszedés, faültetés, stb. – 6,1%). Utóbbiakon a válaszadók általában szervezett keretek között (pl. iskola, cserkészet) vettek részt.

37. ábra Jár-e környezetvédelmi megmozdulásokra, demonstrációkra?

Fogyasztói magatartás

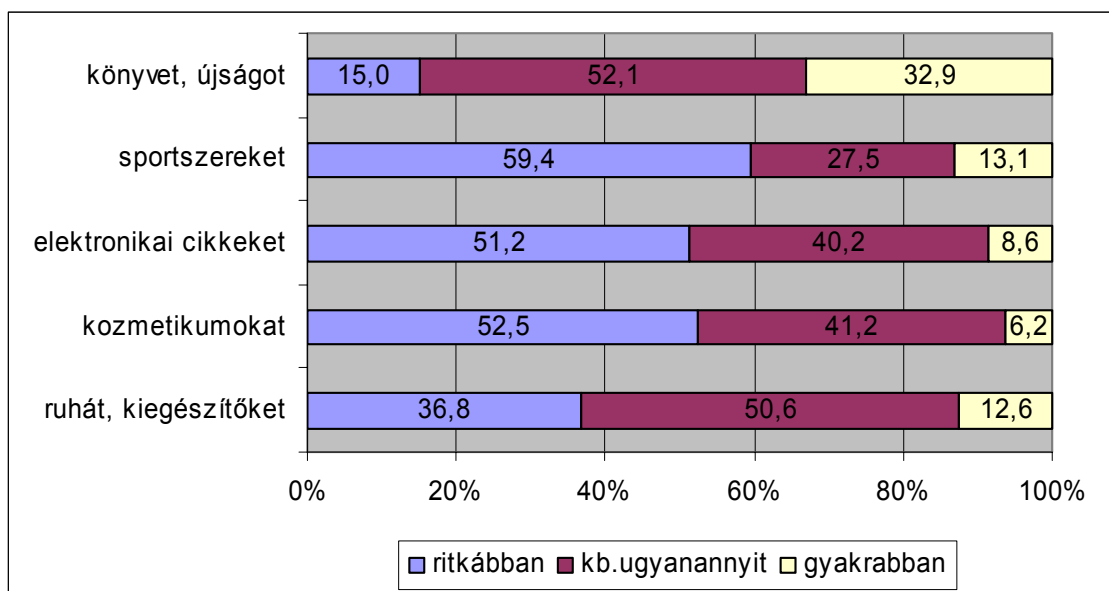
A fentiekben már érintettük a fogyasztói magatartás témakörét, amikor azt vizsgáltuk, hogy a megkérdezettek milyen környezeti szempontokat ismernek, illetve tartanak szem előtt a vásárlás során. A környezet szempontjából azonban nyilván a kimondottan környezetvédelmi megfontolásokon

túlmenően is rendkívül nagy jelentősége van annak, hogy az egyén hogyan viselkedik fogyasztóként. Kutatásunk ezért kiterjedt a hallgatók vásárlási szokásainak, illetve az arra ható tényezők általános vizsgálatára is.

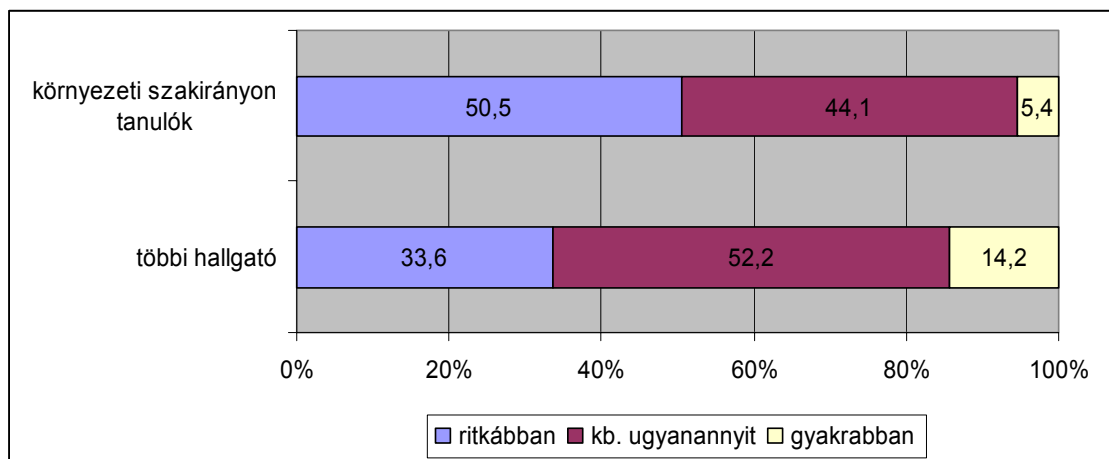
Először azt kértük a hallgatóktól, hogy a többi egyetemista fiatalhoz viszonyítva becsüljék meg, hogy többet, kevesebbet vagy nagyjából ugyanannyit vásárolnak bizonyos termékcsoportokból (38. ábra). Jól látható, hogy összességében nagyon kevesen érezték úgy, hogy többet vásárolnak társaiknál – ez alól az egyetlen kivétel a könyvek, újságok kategóriája volt, itt inkább a „ritkábban” válasz volt az, amit nem szívesen jelöltek meg.

38. ábra A többi egyetemista fiatalhoz képest milyen gyakran vásárol...

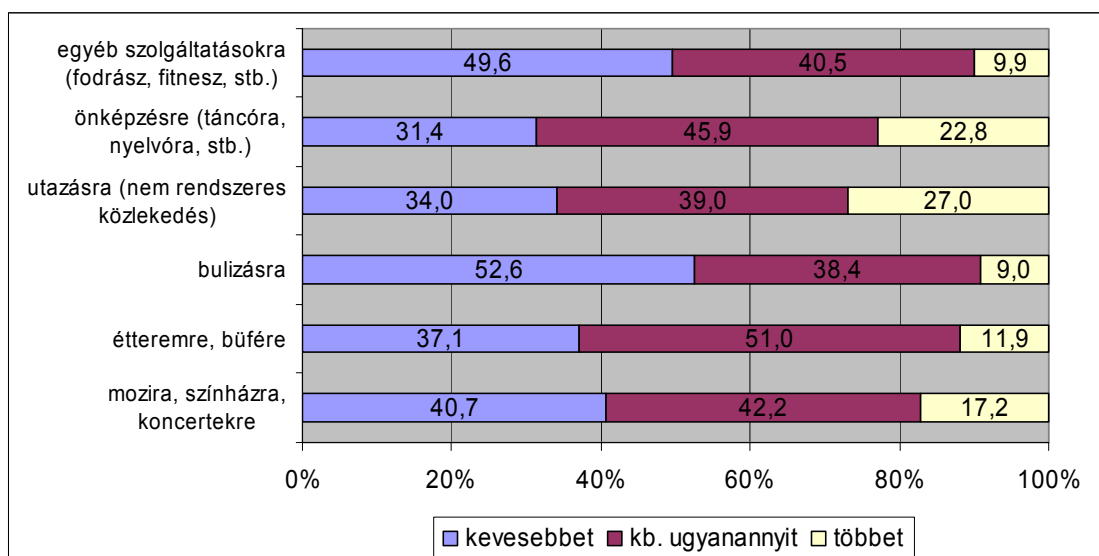
A hallgatói csoportokat összehasonlítva azt látjuk, hogy a könyvek, újságok kategóriáját leszámítva a környezeti szakirányon tanuló hallgatók vásárolnak kevesebbet, ami utalhat nagyobb környezettudatosságukra. Az eltérés azonban egyedül a ruhák, kiegészítők esetében szignifikáns (39. ábra).

39. ábra A többi egyetemista fiatalhoz képest milyen gyakran vásárol ruhákat, kiegészítőket

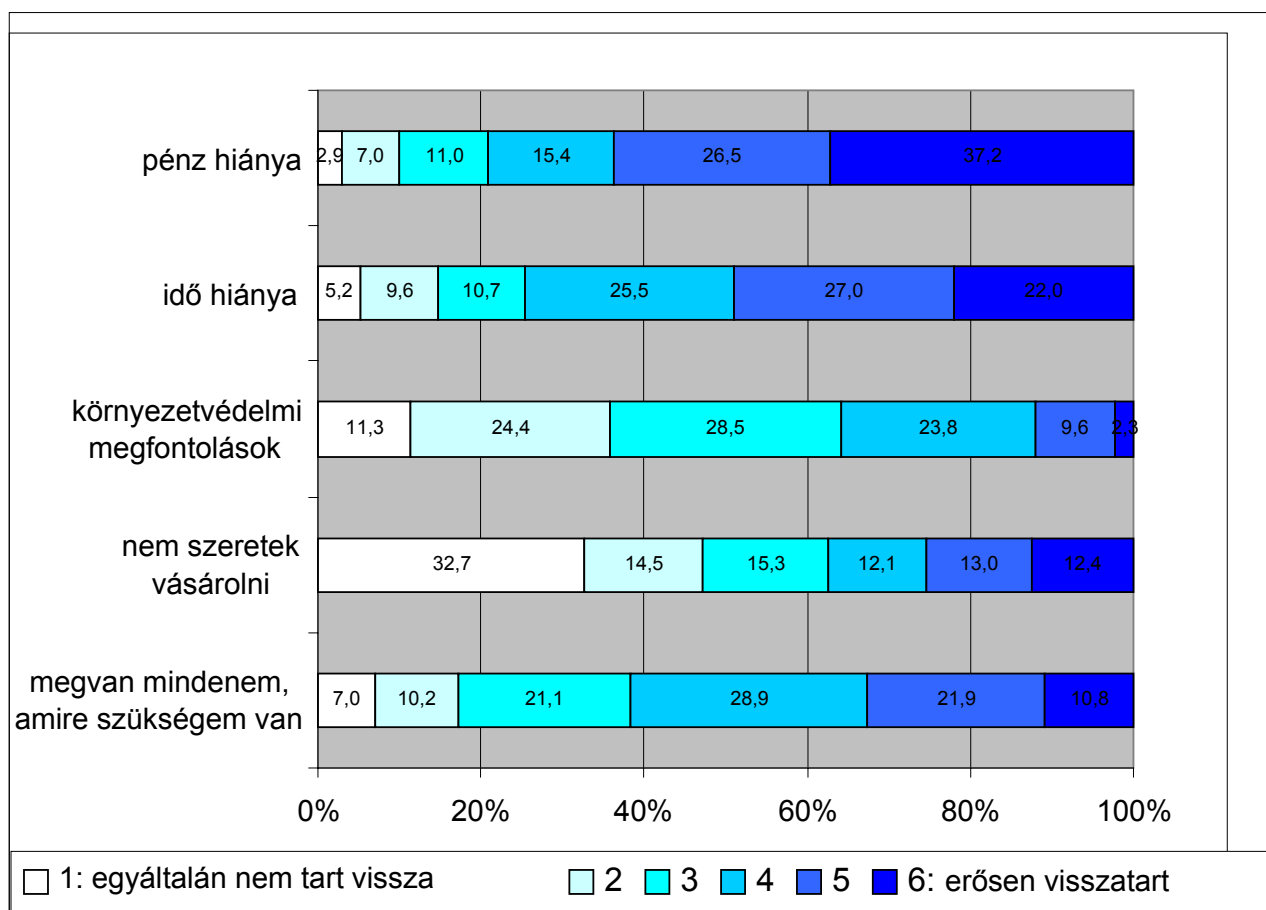
A szolgáltatásoknál is kevesen számoltak be az átlagnál nagyobb költsérről – itt az önképzés ill. az utazás kategóriája volt a legnépszerűbb, viszont alig 9% látta úgy, hogy bulizásra több pénzt fordít az átlag egyetemistánál (40. ábra). A termékvásárlásokhoz hasonló eltérés a hallgatói csoportok között a szolgáltatások esetében nem rajzolódott ki, amire számíthattunk is, hiszen a szolgáltatások nem anyagi jellegük folytán (az utazás kivételével) kevésbé terhelik a környezetet, mint a termékek.

40. ábra Mit gondol, a többi egyetemista fiatalhoz képest mennyit költ...

6 fokozatú skálán vizsgáltuk, vajon mi tartja vissza a hallgatókat attól, hogy a jelenleginél többet vásároljanak (41. ábra). A felsorolt tényezők közül elsősorban a pénz (átlag 4,67 szórás 1,4) és az idő (átlag 4,26 szórás 1,432) hiánya bizonyult meghatározónak, ám sokaknál megjelent a jelenlegi szinttel való elégedettség is (átlag 3,81 szórás 1,369). A környezetvédelmi megfontolások visszatartó ereje jellemzően gyenge vagy közepes, ám jól láthatóan jelen van a hallgatók többségénél (átlag 3,03 szórás 1,238). A vásárlás szeretetét illetően jóval szélsőségesebb válaszok születtek (átlag 2,95, szórás: 1,794). A környezeti szakirányokon tanuló hallgatókat szignifikánsan nagyobb mértékben tartották vissza a környezetvédelmi megfontolások a vásárlástól (átlag 3,43), mint a többi hallgatót (átlag 2,88).

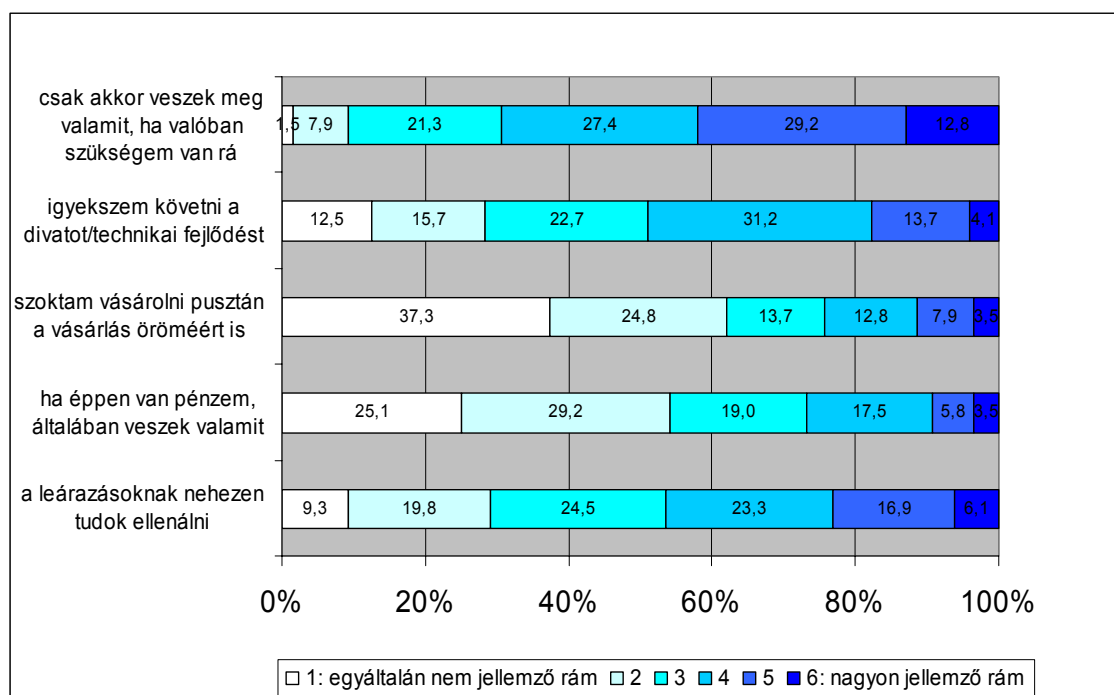
41. ábra Mennyire tartják vissza az alábbi tényezők attól, hogy többet vásároljon?

A környezeti nevelés és a környezettudatos fogyasztói magatartás kapcsolata egyetemisták körében elvégzett felmérés alapján I.

A továbbiakban megfogalmaztunk néhány általános állítást a vásárlási szokásokról, és arra kértük a hallgatókat, értékeljék (szintén 6 fokozatú skálán), hogy ezek mennyire jellemzőek rájuk (42. ábra). A fentiekkel nagyjából összhangban van, hogy a hallgatók többsége ritkán szokott pusztán a vásárlás örömeért vásárolni (átlag 2,4 szórás 1,463), vagy rendelkezésre álló pénzét azonnal elkölteni (átlag 2,6 szórás 1,366). A leárazások, illetve a divat vásárlásra csábító ereje már jóval erősebb (átlag 3,37 szórás 1,379 ill. átlag 3,3 szórás 1,342) – ezzel együtt azonban a megkérdezettek jellemzően úgy látják, nem szoktak fölösleges dolgokat vásárolni (átlag 4,13 szórás 1,204). Ezeknél az állításoknál a felsőbb éves környezeti szakirányos hallgatók és a többi csoport között találtunk szignifikáns eltéréseket. Előbbiekre kevésbé jellemző, hogy nehezen tudnak ellenállni a leárazásoknak (3,06 ill. 3,45-ös átlag), valamint, hogy igyekeznek követni a divatot/technikai fejlődést (2,63 ill. 3,47-es átlag).

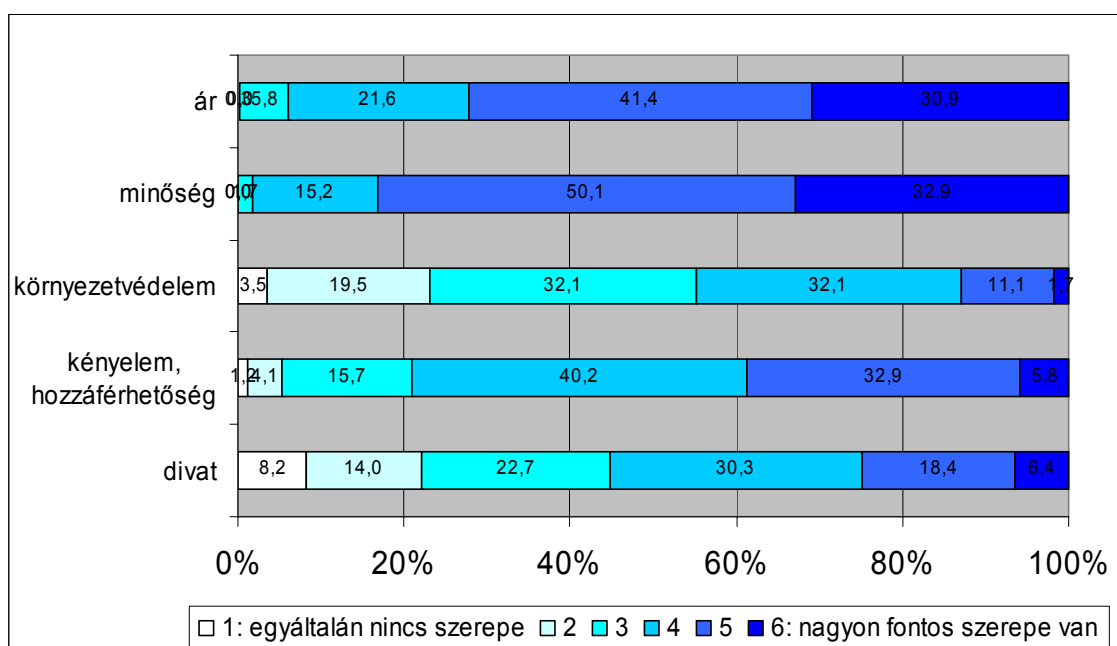
42. ábra Vásárlási szokásaira mennyire jellemző, hogy...

Végül ugyanilyen skála használatával arra is rákérdeztünk, hogy az egyes vásárlási döntéseknél mely szempontok befolyásolják a megvásárolandó

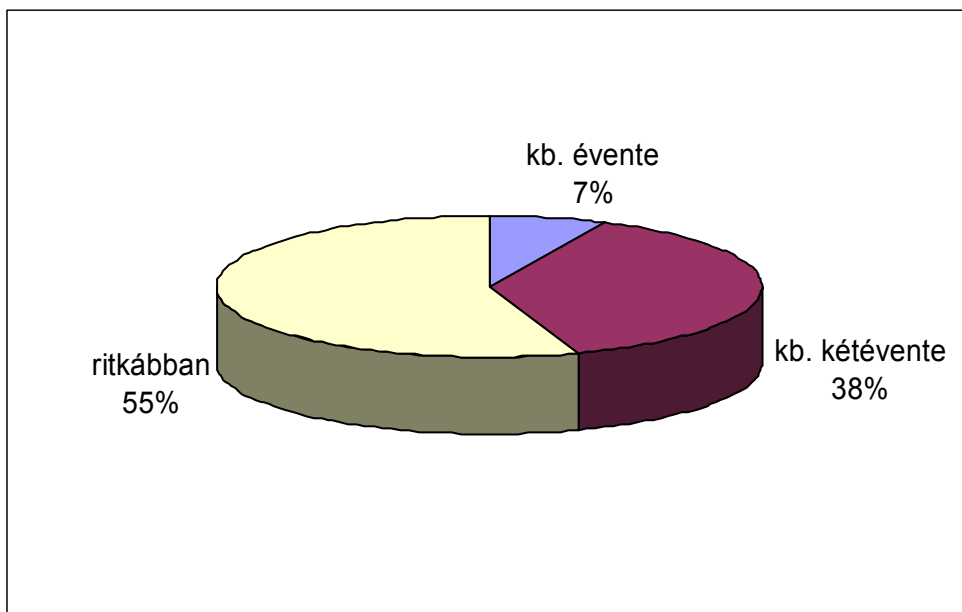
termék vagy szolgáltatás kiválasztásánál (43. ábra). Érdekes módon az árnál (átlag 4,97; szórás 0,898) is nagyobb hangsúlyt kapott a minőség (átlag 5,14; szórás 0,729), ezeket követi fontossági sorrendben a hozzáférhetőség (átlag 4,17 szórás 0,981), a divat (átlag 3,56 szórás 1,332) és a környezetvédelem (átlag 3,33, szórás 1,073). A környezeti szakirányokon tanuló hallgatók átlaga szignifikánsan magasabb a többiekénél a környezetvédelmi szempontok (átlag 3,66 ill. 3,21) és alacsonyabb a divat (átlag 3,72 ill. 3,12) esetében.

43. ábra A különböző szempontok szerepe a vásárlási döntéseknél

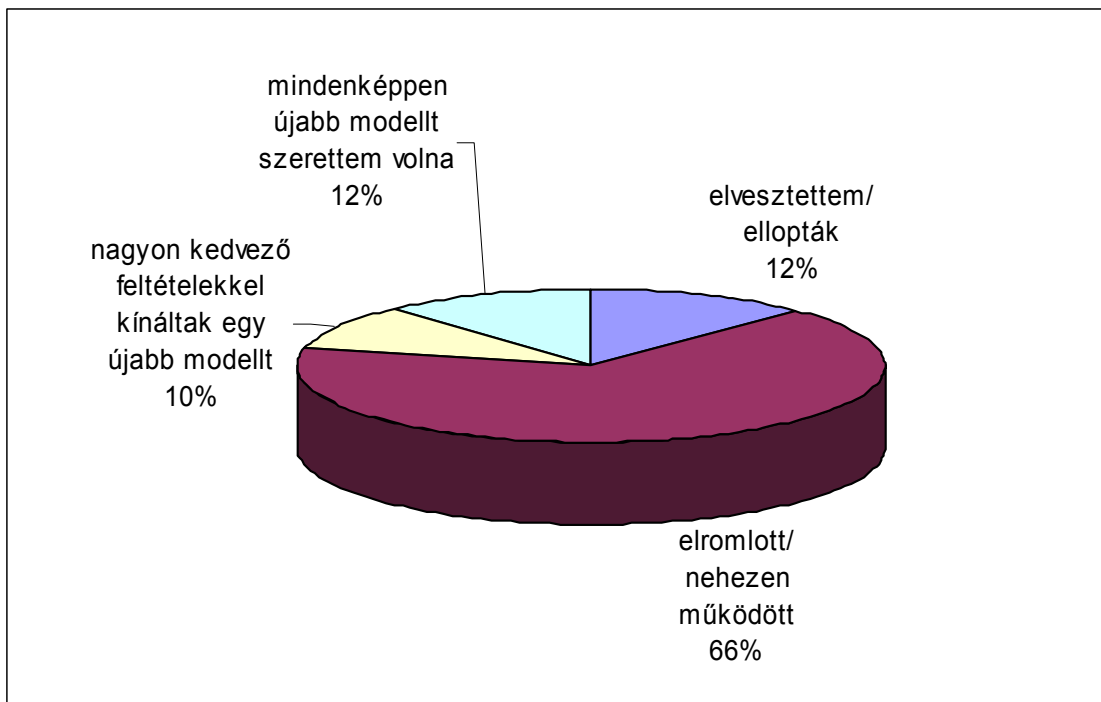
Mint alapvető, és a fiatalok számára különösen fontos fogyasztási cikkre, külön rákérdeztünk a mobiltelefon vásárlására is. A mintában összesen egy hallgató nyilatkozott úgy, hogy nem rendelkezik mobiltelefonnal, a többiek jellemzően két évente vagy ritkábban cserélik készüléküket (44. ábra Milyen gyakorisággal cseréli a mobiltelefonját?).

44. ábra Milyen gyakorisággal cseréli a mobiltelefonját?

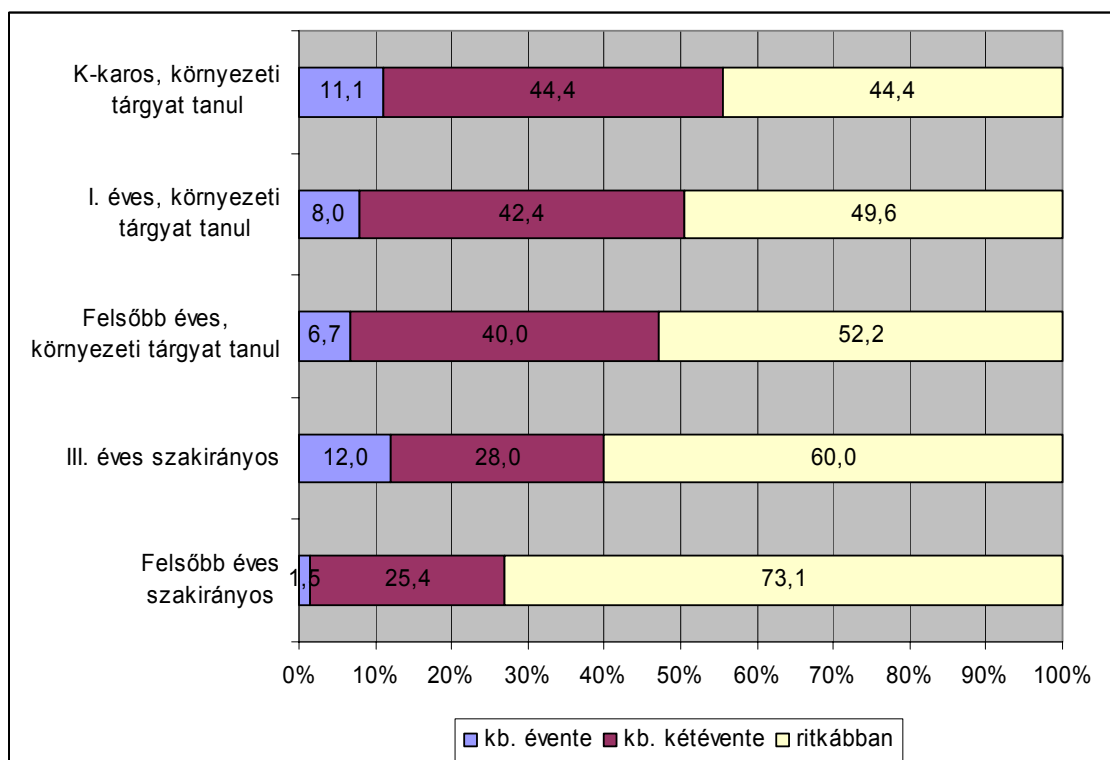
A csere oka az esetek túlnyomó részében a szükségszerűség – a válaszadók kevesebb, mint negyede számolt be arról, hogy még működő készülékétől vált meg egy újabb modell kedvéért (45. ábra).

45. ábra A mobiltelefon-csere oka

A hallgatói csoportok összehasonlítása azt mutatja, hogy a magasabb szintű környezeti képzésben részt vevő hallgatók tovább használják készülékeiket (46. ábra).

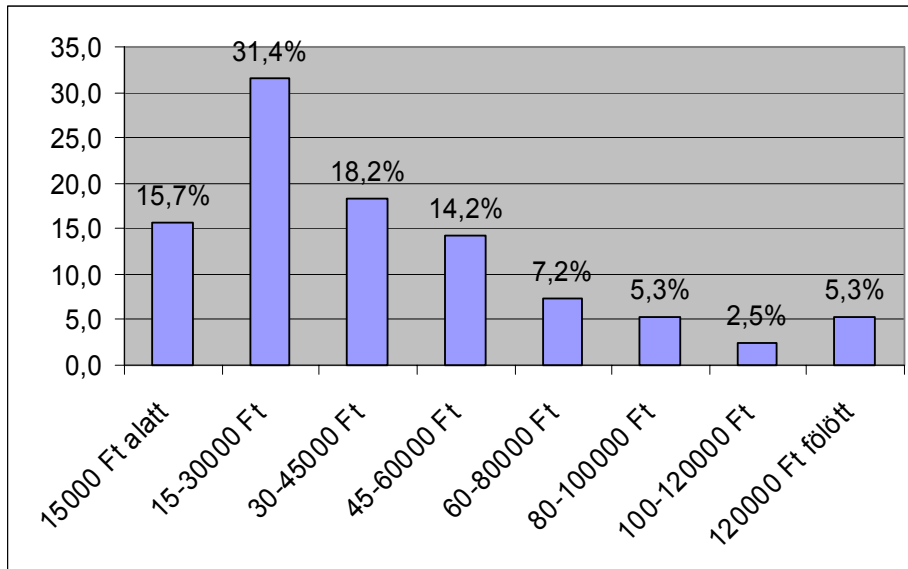
46. ábra A mobiltelefon-csere gyakorisága az egyes hallgatói csoportoknál

A fogyasztás általános szintjét leírandó, megkérdeztük a hallgatókat, hogy az alapkiadásokat (lakhatás, bolti élelmiszervásárlás) leszámítva, milyen összeget fordítanak egy hónapban (akár ők, akár szüleik) a szükségleteikre. A válaszok megoszlását a 47. ábra mutatja – látható, hogy legtöbben a 15-30000 Ft közötti kategóriát jelölték meg, azonban sokan költik el ennek többszörösét is egy hónapban. Az elköltött összegeket ellenőrzésképpen összehasonlítva a vásárlási szokásokra vonatkozó kérdéssel (38. ábra), nagyjából beigazolódik a várakozás, hogy a többet költők vásárolnak gyakrabban – különösen a ruhavásárlásokat illetően látszik a magasabb jövedelmi csoportokban a többet vásárolók nagyobb aránya, a könyvek, újságok kategóriájában viszont egyáltalán nincs ilyen összefüggés.

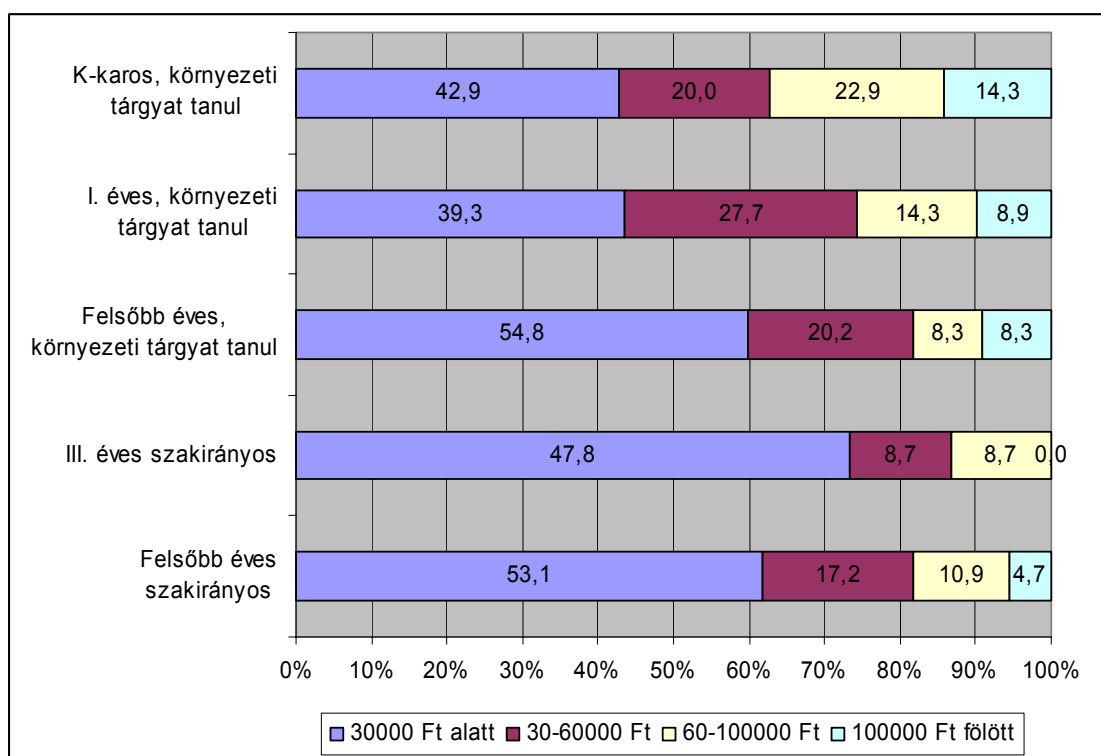

47. ábra A lakással és bolti élelmiszervásárlással kapcsolatos kiadásokat leszámítva milyen összeget fordítanak (ön, ill. családja) egy hónapban a szükségleteire?

A legmagasabb szintű költés a K-karos hallgatókat jellemzi, a legkevesebbet a III éves szakirányosok költik (48. ábra).

48. ábra A havi költség alakulása az egyes hallgatói csoportoknál

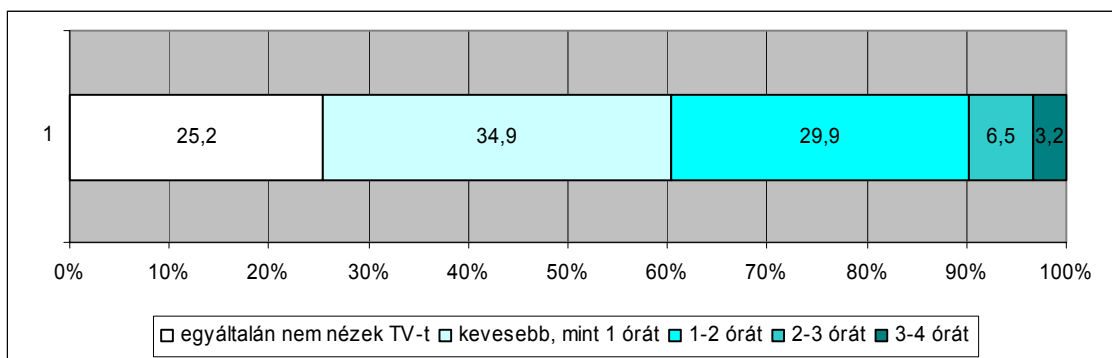

Rendkívül érdekes összehasonlítani a havi költségre vonatkozó válaszokat azzal a kérdéssel, mely a hallgatókat a jelenleginél több vásárlástól visszatartó tényezőket vizsgálta (41. ábra). Azt láthatjuk, hogy a legtöbb tényező éppen a legkevesebbet (havi 15000Ft alatt) költő csoportnál van jelen a legerősebben. Ők érzik úgy leginkább, hogy a vásárlástól visszatartja őket a pénz hiánya (átlag 5,08), az, hogy nem szeretnek vásárolni (átlag 3,42), valamint az, hogy megvan mindenük, amire szükségük van (átlag 4,4). Az alacsony költségnek ezek szerint korántsem az anyagi korlát az egyetlen oka. Az egyetlen tényező, amelynek a visszatartó ereje nem függ a fenti módon össze a havi költséssel, az éppen a környezetvédelem. Ez is azt mutatja tehát, hogy a környezetvédelmi megfontolások a legtöbb hallgatónál nem eredményezik a fogyasztás visszafogását. (Az idő hiánya, mint visszatartó tényező is a legkevesebbet költő csoportban a legerősebb (átlag 4,38), ám a különbség igen kicsi.)

Mivel feltételeztük, hogy a fogyasztói magatartást befolyásolja, rákérdeztünk a hallgatók TV-nézési szokásaira is. A 49. ábra mutatja, hogy a megkérdezett

hallgatók jellemzően csak egy, legfeljebb két órát töltenek a TV előtt, 25,2%-uk nyilatkozott úgy, hogy egyáltalán nem néz TV-t. Ez igen kevés ahhoz képest, hogy a magyar lakosság egészét vizsgáló felmérések szerint hazánkban a felnőtt lakosság körében napi 4,5 órás TV-nézés tekinthető átlagosnak (ORTT¹). Az eltérés feltehetően az egyetemista korosztály átlagosnál aktívabb életvitelével magyarázható, de jellemző ok lehet a lehetőség hiánya is (pl. kollégisták).

49. ábra Naponta átlagosan hány órát néz TV-t?

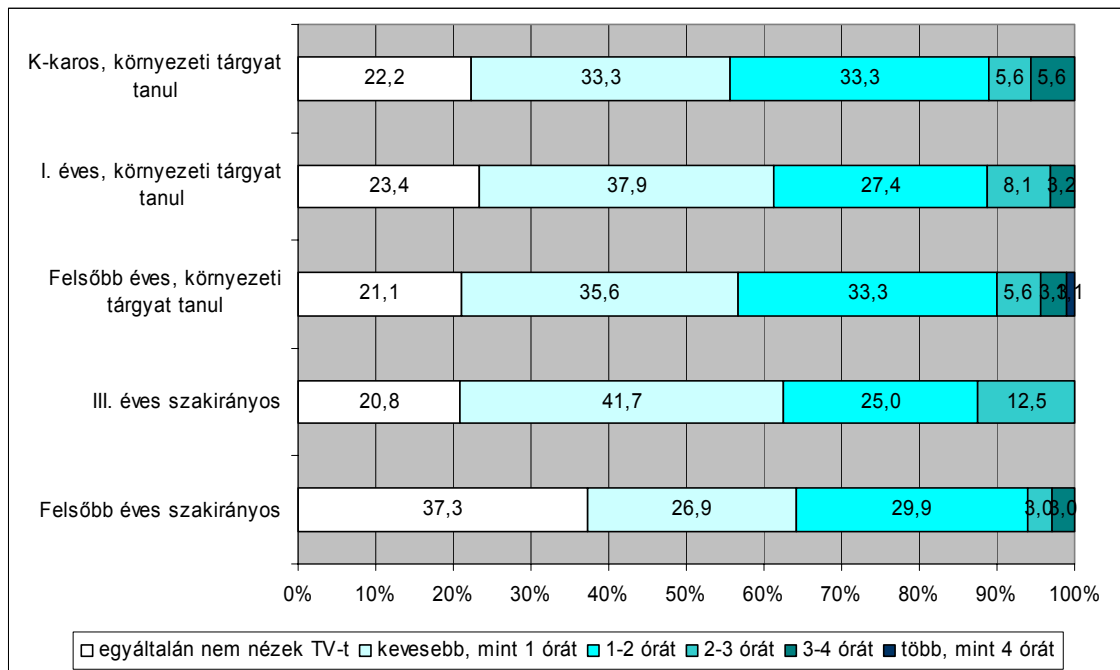

A csoportok összehasonlításánál az látszik egyértelműen, hogy a felsőbb éves környezeti szakirányos hallgatók TV-znek a legkevesebbet (50. ábra).

¹ http://www.ortt.hu/uploads/9/12/1229967523kampany_200812_hatteranyag.pdf

A környezeti nevelés és a környezettudatos fogyasztói magatartás kapcsolata egyetemisták körében elvégzett felmérés alapján I.

50. ábra TV-nézés az egyes hallgatói csoportokban

Következtetések

A kutatás jelenlegi, kezdeti fázisában elsősorban a hallgatók környezettudatosságának és fogyasztói magatartásának leíró jellemzését tűztük ki célul. Mélyebb összefüggések vizsgálatára a következő hónapokban kívánunk visszatérni.

Kérdőíves felmérés keretében a Budapesti Corvinus Egyetem hallgatói körében az alábbi területeken vizsgáldtunk:

- a környezeti problémák megítélése,
- a környezettudatos vásárlói magatartás,
- a környezettudatos tevékenységek, magatartásformák,
- fogyasztói magatartás.

A **környezeti problémák megítélését** illetően a hallgatók számos környezeti gondot ismernek, az ismereteik pedig jelentős fejlődésen mentek keresztül – elsősorban - az egyetemen folyó környezeti oktatásnak köszönhetően. Egy közismert kérdéssorozat (NEP) eredményei szintén magas környezeti érzékenységet mutatnak.

A környezeti kérdésekkel kapcsolatos aktív információkeresés leginkább a felsőéves, környezeti szakirányos hallgatókra jellemző.

A **vásárlással kapcsolatos környezettudatossági szempontok** közül a megkérdezettek legnagyobb arányban az alapanyagokat, a csomagolás tulajdonságait, az újrahasznosíthatóságot, a termék eredetét, származási helyét, illetőleg az elérési távolságot (28,8%), a termék szennyező voltát (24,7%), valamint a hulladékminimalizálás lehetőségeit (21,5%) említették. Leggyakrabban két, vagy három tényező jelent meg az önálló felsorolásban. A szakirányos hallgatók, illetve a negyed-ötödéves, környezetbarát vállalatirányítást tanuló nem szakirányosok átlagosan több szempontot jelöltek meg, mint az elsőéves, illetve a közgazdasági karos harmadéves, környezetgazdaságtant hallgató diákok.

A válaszadókról többé-kevésbé elmondható, hogy akik listájukban szerepeltették az adott szempontot, azok legalább néha, de inkább gyakran,

vagy mindig figyelembe is veszik az adott szempontot vásárlásaik során – saját bevallásuk szerint. Ugyanakkor azzal a jelenséggel is találkozunk ennél a kérdésnél, hogy *a problémák és megoldási módok ismerete nem feltétlenül tükröződik konzisztensen az egyén magatartásában.*

A vásárlói magatartáshoz hasonlóan a válaszadók **környezetbarát tevékenységekkel, magatartásformákkal kapcsolatos ismereteit** is nyílt kérdés formájában vizsgáltuk. A leggyakrabban megjelenő magatartásformák a szelektív hulladékgyűjtés, az energiatakarékos életmód, a tömegközlekedés, a tudatos vízgazdálkodás, a hulladékminimalizálás, erőforrásokkal való takarékoskodás, valamint a tudatos vásárlás voltak. Ez az eredmény nem meglepő, hiszen ezek a szempontok szerepelnek leggyakrabban a társadalmi célú szemléletformálásban. Két olyan tevékenységtípus is bekerült a felsorolásba, amelyek közvetettebb módon utalnak a környezettudatos viselkedésre. Az egyik a környezetvédelmi akciók, környezetvédő szervezetek támogatása (a zöld szervezetekkel való aktív, folyamatos kapcsolattartás azonban csupán a megkérdezettek töredékére jellemző), a másik az ismerősök, barátok szemléletformálása saját életpéldánkon, véleményünkön keresztül.

A válaszadók több, mint fele 3-6 tevékenységet jelölt meg, további 12%-uk még ennél is többet. A szakirányosok szignifikánsan több tevékenységet soroltak fel, mint nem szakirányos társaik, függetlenül attól, hányadik évfolyamba járnak.

Az ismeretek és a cselekvés közötti eltérést mutatja négy olyan magatartásforma, amelyek estében a lehetőségek többnyire adottak a megvalósításhoz, a megkérdezettek körülbelül 40%-a mégsem, vagy csak ritkán teszi mindennapi életmódja részévé az adott tevékenységet. Ilyen a leggyakrabban említett magatartásforma, a szelektív hulladékgyűjtés, ahol gyakoribb alkalmazást várnánk a válaszadóktól. Ilyen még a tudatos vásárlás, a lebomló anyagok használata, az élőlények védelme, és sajnos az ismerősök/barátok környezettudatosságra nevelése is.

A megkérdezettek többsége a mindennapi egyetemre járáshoz környezetbarát közlekedési módokat vesz igénybe (15% gyalog, 77% tömegközlekedéssel jár), a mindennapos autóhasználók aránya csupán 6%)

A megkérdezetteket saját megítélésük szerint a lehetőségek hiánya, a kényelmi okok, valamint az anyagi okok gátolják leginkább abban, hogy környezettudatosabb módon éljenek.

A válaszadók 55%-a ugyanakkorának értékelte saját környezettudatosságát, mint egyetemista társaiét, 42%-uk – jellemzően inkább a szakirányosok – magasabbnak.

A fogyasztói magatartás vizsgálatából kiderült, hogy a megkérdezettek vásárlási döntéseit (6 fokozatú skálán) leginkább a minőség (átlag 5,14; szórás 0,729) és az ár (átlag 4,97; szórás 0,898) befolyásolja, ezeket követi fontossági sorrendben a hozzáférhetőség (átlag 4,17 szórás 0,981), a divat (átlag 3,56 szórás 1,332) és végül a környezetvédelem (átlag 3,33, szórás 1,073). A környezeti szakirányokon tanuló hallgatók átlaga szignifikánsan magasabb a többiekénél a környezetvédelmi szempontok (átlag 3,66 ill. 3,21) és alacsonyabb a divat (átlag 3,72 ill. 3,12) esetében.

A jelenleginél több vásárlástól elsősorban a pénz (átlag 4,67 szórás 1,4) és az idő (átlag 4,26 szórás 1,432) hiánya tartja vissza a megkérdezetteket, ám sokaknál megjelent a jelenlegi szinttel való elégedettség is (átlag 3,81 szórás 1,369). A környezetvédelmi megfontolások visszatartó ereje jellemzően gyenge vagy közepes (átlag 3,03 szórás 1,238), és szignifikánsan magasabb a környezeti szakirányokon tanuló hallgatók esetében (átlag 3,43), mint a többi hallgatónál (átlag 2,88). A megkérdezettek általában úgy látják, nem szoktak fölösleges dolgokat vásárolni (átlag 4,13 szórás 1,204).

A fogyasztás szintjéről nehéz volt valós képet alkotni, mivel a hallgatóknak jellemzően igen kis hányada válaszolta azt, hogy az átlagos egyetemista fiatalnál többet vásárol bizonyos termékekből, illetve szolgáltatásokból. Mindazonáltal úgy tűnik, hogy a környezeti szakirányon tanuló hallgatók valamivel kevesebbet vásárolnak (elsősorban ruhaneműkből), ami utalhat nagyobb környezettudatosságukra.

Elmondásuk szerint mobiltelefonját a hallgatók kétötöde kétévente, több mint fele még ritkábban cseréli, valamint a csere oka az esetek négyötödében a szükségszerűség (elromlott, elveszett) volt.

A környezeti nevelés és a környezettudatos fogyasztói magatartás kapcsolata egyetemisták körében elvégzett felmérés alapján I.

A megkérdezettek (lakhatáson és bolti élelmiszervásárláson túlmenő) szükségleteire költött összeg a hallgatók 15,7%-ánál havi 15 000 Ft alatt, 31,4%-ánál 15 és 30 000 Ft között, 18,2%-ánál 30-45 000 Ft között, a többieknél pedig efölött alakul. Érdekes, hogy a vásárlástól visszatartó tényezők többsége éppen a legkevesebbet (havi 15 000 Ft alatt) költő csoportnál van jelen a legerősebben. Ők érzik úgy leginkább, hogy a vásárlástól visszatartja őket a pénz hiánya, az, hogy nem szeretnek vásárolni, valamint az, hogy megvan mindenük, amire szükségük van. Az alacsony költésnek ezek szerint korántsem az anyagi korlát az egyetlen oka. Az egyetlen tényező, amelynek a visszatartó ereje nem függ a fenti módon össze a havi költéssel, az éppen a környezetvédelem. Ez is azt mutatja tehát, hogy a környezetvédelmi megfontolások a legtöbb hallgatónál nem eredményezik a fogyasztás visszafogását.

A felmérés eredményei alapján általánosságban megállapíthatjuk, hogy

- az egyetemi hallgatók – önbevallásuk szerint, valamint a cselekedeteik alapján is, - az átlagosnál környezettudatosabbnak mondhatók, számos olyan tevékenységet folytatnak, melyek környezeti hatásaira figyelnek, ha módjukban áll, a környezetbarátabbat választják;
- a környezeti specializációjú, szakirányos hallgatók általában többet tudnak és tesznek környezetükért, a vizsgálatokban azonban nem mindig tudunk szignifikáns eltéréseket kimutatni.

Hivatkozások

Dunlap, Riley E.; Van Liere, Kent D.; Mertig, Angela G.; Jones, Robert Emmet (2000): New Trends in Measuring Environmental Attitudes: Measuring Endorsement of the New Ecological Paradigm: A Revised NEP Scale, *Journal of Social Issues*, Volume 56, Number 3, Fall, pp. 425-442(18)

http://www.ortt.hu/uploads/9/12/1229967523kampany_200812_hatteranyag.pdf

Ajzen I., Fishbein M. (1980): *Understanding Attitudes and Predicting Social Behavior*, Englewood Cliffs, NJ, Prentice Hall

Ajzen I. (1985): From intentions to actions: A theory of planned behavior. In: Kuhl J. & Beckman J. (Eds.): *Action control: From cognition to behavior*, Heidelberg, Springer, p. 11-39

Ajzen I. (1991): The theory of planned behavior, *Organisational Behavior and Human Decision Processes*, 50, p. 179-211

Ajzen, I. (2002): Perceived Behavioral Control, Self-Efficacy, Locus of Control, and the Theory of Planned Behavior, *Journal of Applied Social Psychology*, 32, p. 665-683

Bonaiuto M., Breakwell G.M., Cano I. (1996): Identity processes and environmental threat: The effects of nationalism and local identity upon perception of beach pollution, *Journal of Community and Applied Social Psychology*, 6, p.157-175

Chan, R.Y.K. (1998): Environmental attitudes and behavior of consumers in China: Survey Findings and Implications, *Journal of International Consumer Marketing*, 11,4, p. 25-52

Chawla, L. (1998): Significant life experiences revisited: a review of research on sources of pro-environmental sensitivity, *The Journal of Environmental Education*, 31 (1), 15-26.o.

- Courtenay-Hall P., Rogers L. (2002): Gaps in Mind: problems in environmental knowledge-behaviour modelling research, *Environmental Education Research*, Vol.8, No. 3, p. 283-297
- Dietz T., Stern P., Guagnano G. (1998): Social structural and social psychological bases of environmental concern, *Environment and Behavior*, 30 (4), p.450-472
- Diamantopoulos A., Schlegelmilch B.B., Sinkovics R.R., Bohlen G.M. (2003): Can socio-demographics still play a role in profiling green consumers? A review of the evidence and an empirical investigation, *Journal of Business Research*, Vol.56, Issue 6, June, p. 465-480
- Diekmann A., Franzen A. (1996): Einsicht in ökologische Zusammenhänge und Umweltverhalten, in: Kaufmann-Hayoz R. és Di Giulio A. (szerk.): *Umweltproblem Mensch: Humanwissenschaftliche Zusammenhänge zu umweltverantwortlichem Handeln*, Verlag Paul Haupt, Bern
- Dispoto R.G. (1977): Interrelationships Among Measures of Environmental Activity, Emotionality and Knowledge, *Educational and Psychological Measurement*, Vol. 37, Summer, p.451-459
- Festinger L. (1957): *Theory of Cognitive Dissonance*, Stanford University Press, Stanford, CA
- Fliegenschnee M., Schelakovsky M. (1998): *Umweltpsychologie und Umweltbildung: Einführung aus humanökologischer Sicht*, Facultas Universitäts Verlag, Wien
- Gough S. (2002): Whose Gap? Whose Mind? Plural Rationalities and Disappearing Academics, *Environmental Education Research*, Vol.8, No. 3, p. 273-282
- Hankiss E. (1977): *Értékszociológiai kísérlet*, Budapest, WPI
- Hines J.M., Hungerford H.M., Tomera A.N. (1986): Analysis and synthesis of research on responsible pro-environmental behavior: a meta-analysis, *The Journal of Environmental Education*, 18 (2), p.1-8
- Jaeger C., Dürrenberger G., Kastenholz H., Truffer B. (1993): Determinants of environmental action with regard to climate change, *Climate Change*, 23, p.193-211

- Kempton W., Boster J.S., Hartley J.A. (1995): *Environmental Values in American Culture*, MIT Press, Cambridge, MA
- Kollmuss A., Agyeman J. (2002): Mind the Gap: why do people act environmentally and what are the barriers to pro-environmental behaviour?, *Environmental Education Research*, Vol.8, No. 3, p. 239-260
- Laroche M., Bergeron J., Barbaro-Forleo G. (2001): Targeting consumers who are willing to pay more for environmentally friendly products, *Journal of Consumer Marketing*, Vol.18, No.6, p. 503-520
- Loundsbury J.W., Tournatsky L.G. (1977): A Scale for Assessing Attitudes toward Environmental Quality, *Journal of Social Psychology*, Vol. 101, p. 299-305
- Nemcsicsné Zs. Á. (2005): Következetesség és rések a környezettudatos szervezeti magatartásban, Ph. D. disszertáció, Budapesti Corvinus Egyetem, Budapest
- Nordlund, A.M., Garvill J. (2002): Value structures behind proenvironmental behavior, *Environment and Behavior*, Vol. 34, No.6, November, p. 740-756
- Raudsepp M. (2001): Some socio-demographic and socio-psychological predictors of environmentalism, *Trames*, 2001/3, p. 355-367
- Rokeach, M. (1968): *Beliefs, Attitudes, and Values*, Jossey-Bass, San Francisco, CA
- Sears D.O., Freedman J.L., Peplau L.A. (1985): *Social Psychology*, Prentice Hall, Englewood Cliffs, New Jersey
- Valkó, L. (2003) *Fenntartható/környezetbarát fogyasztás és a magyar lakosság környezeti tudata*. Aula Kiadó és Budapesti Közgazdaságtudományi és Államigazgatási Egyetem, Budapest, Magyarország
- Widegren O. (1998): The New Environmental Paradigm and personal norms, *Environment and Behavior*, 30 (1), p.75-101

Mellékletek

1. A kérdőív

csoport

kódja: **01** a felmérés dátuma: ..... év ..... hó .....
nap

OTKA kutatás

Környezettudatosság, környezeti nevelés

16. Kérjük, jelölje meg, hogy mennyire ért egyet az alábbi kijelentésekkel! (1 – egyáltalán nem ért egyet, 2 – inkább nem ért egyet, 3 – bizonytalan, 4 – inkább egyetért, 5 – teljesen egyetért)

	egyáltalán nem teljesen érték egyet egyetérték				
	1	2	3	4	5
a) Az emberiség létszáma elérte a Föld eltartóképességét.	1	2	3	4	5
b) Az embereknek joguk van a saját szükségleteik szerint módosítani a természeti környezetet.	1	2	3	4	5
c) Amikor az emberek beavatkoznak a természetbe, az gyakran katasztrofális következményekkel jár.	1	2	3	4	5
d) Az emberi találékonyság biztosítja, hogy nem tesszük a Földet lakhatatlanná.	1	2	3	4	5
e) Az emberek nagymértékben kizsákmányolják a környezetet.	1	2	3	4	5
f) A Földön számtalan természeti erőforrás van, csak meg kell tanulnunk felhasználni ezeket.	1	2	3	4	5
g) A növényeknek és állatoknak ugyanannyi joguk van létezni, mint az embereknek.	1	2	3	4	5
h) A természet egyensúlya elég erős ahhoz, hogy kibírja a modern ipari társadalmak hatásait.	1	2	3	4	5

- i) Különleges képességeink ellenére, az emberiség nem tudja kivonni magát a természet törvényei alól. 1 2 3 4 5
- j) Nagymértékben eltúlzott az emberiséget fenyegető úgynevezett “ökológiai katasztrófa”. 1 2 3 4 5
- k) A Föld olyan, mint egy nagyon kevés hellyel és erőforrással rendelkező úrhajó. 1 2 3 4 5
- l) Az emberiség feladata, hogy uralkodjon a természet felett. 1 2 3 4 5
- m) A természet egyensúlya nagyon törékeny, és könnyen felborul. 1 2 3 4 5
- n) Az emberiség idővel eleget fog tudni a természet működéséről ahhoz, hogy irányítása alá tudja venni. 1 2 3 4 5
- o) Amennyiben a dolgok a jelenlegi módon folytatódnak, hamarosan egy ökológiai katasztrófa áldozatai leszünk. 1 2 3 4 5

17. Az egyetemet megelőzően milyen mélységű ismeretei voltak a környezeti kérdésekről?

szinte semmit
nem tudtam
ezekről a kérdésekről

korábban is alapos
ismereteim voltak
ezekről a kérdésekről

1 2 3 4 5 6

18. Most milyen mélységű ismeretei vannak a környezeti problémákról?

szinte semmit
nem tudok
ezekről a dolgokról

sokat
tudok ezekről
a dolgokról

1 2 3 4 5 6

19. Ha ez változott, kérem írja le, hogy minek a hatására?

b. szigorú szabályozás	1	2	3	4	5	6
c. gondosság, odafigyelés	1	2	3	4	5	6
d. a fogyasztás visszafogása	1	2	3	4	5	6
e. környezeti nevelés	1	2	3	4	5	6
f. egyéb, éspedig	1	2	3	4	5	6

26. A környezeti nevelésen belül milyen arányban tartja szükségesnek a szemléletformálást, illetve a környezettel kapcsolatos tudás átadását?

..... %-ban a szemléletformálást .....%-ban a tudás átadását 99 nem tudom

27. Ön szerint milyen tényezőket kell a környezet érdekében figyelembe venni a vásárlás során, és Ön mennyire veszi ezeket figyelembe (amennyiben a lehetőségek adottak)?

	soha nem veszem figyelembe	néha figyelembe veszem	gyakran figyelembe veszem	mindig figyelembe veszem	nem én döntök róla
.....	1	2	3	4	77
.....	1	2	3	4	77
.....	1	2	3	4	77
.....	1	2	3	4	77
.....	1	2	3	4	77
.....	1	2	3	4	77

28. Milyen környezetbarát tevékenységeket, magatartásformákat ismer, és ezeket mennyiben gyakorolja?

	soha nem teszek így	néha így teszek	gyakran így teszek	mindig így teszek
.....	1	2	3	4
.....	1	2	3	4
.....	1	2	3	4

A környezeti nevelés és a környezettudatos fogyasztói magatartás kapcsolata
egyetemisták körében elvégzett felmérés alapján I.

.....	1	2	3	4
.....	1	2	3	4
.....	1	2	3	4
.....	1	2	3	4
.....	1	2	3	4
.....	1	2	3	4
.....	1	2	3	4
.....	1	2	3	4

29. Melyek a fő tényezők, amelyek gátolják, hogy a jelenleginél környezettudatosabb módon éljen? (Legfeljebb 3 választ jelöljön meg!)

- 1 ismeretek hiánya
- 2 kényelmi okok
- 3 anyagi okok
- 4 lehetőség hiánya
- 5 már most is elég környezettudatos vagyok
- 6 nem tartom szükségesnek
- 7 nem látom értelmét
- 8 egyéb, éspedig .....
- 99 nem tudom

30. Mennyire tartja környezetbarátnak az életformáját a többi egyetemista fiatalhoz képest?

- 1 kevésbé
- 2 nagyjából ugyanannyira
- 3 jobban
- 99 nem tudom

31. Mennyiben gyakorolja az alábbi tevékenységeket, magatartásformákat?

	soha nem teszek így	néha így teszek	gyakran így teszek	mindig így teszek	nem releváns	
a) kikapcsolom a számítógépet, ha hosszabb ideig (néhány órára, éjszaka) nem használom	1		2	3	4	77
b) nem hagyom az elektronikus készülékeket készenléti állapotban	1		2	3	4	77
c) fogmosás/szappanozás közben elzárom a vizet		1	2	3	4	77
d) nem mosogatok folyóvízben		1	2	3	4	77
e) kétoldalasra nyomtatok		1	2	3	4	77
f) nem fogadom el a kínált nejlonzacskót, szatyorral/hátizsákkal járok vásárolni		1	2	3	4	77
g) leoltom a lámpát, ha nem vagyok a szobában		1	2	3	4	77
h) fürdés helyett zuhanyozok		1	2	3	4	77

32. Szokott-e környezetvédelmi témájú

	soha	alkalmanként	gyakran
a) folyóiratokat, könyveket olvasni	0	1	2
b) TV-műsorokat nézni	0	1	2
c) internetes oldalakat böngészni	0	1	2
d) konferenciákon részt venni	0	1	2

33. Jár-e környezetvédelmi akciókra, megmozdulásokra, demonstrációkra?

0 még soha nem voltam   1 előfordult már   2 rendszeresen

A környezeti nevelés és a környezettudatos fogyasztói magatartás kapcsolata
 egyetemisták körében elvégzett felmérés alapján I.

34. Ha igen, hova?
 .....

35. Van-e kapcsolata valamilyen zöld szervezettel?

a) tagja vagyok

0 nem 1 igen

b) anyagi támogatást adok

0 nem 1 előfordult már 2 rendszeresen

c) önkéntes munkát végzek

0 nem 1 előfordult már 2 rendszeresen

36. Mit gondol, a többi egyetemista fiatalhoz képest milyen gyakran vásárol

	ritkábban tudom	kb. ugyanannyit	gyakrabban	nem
d) Ruhát, kiegészítőket	1	2	3	99
e) Kozmetikumokat	1	2	3	99
f) Elektronikai cikkeket	1	2	3	99
g) Sportszereket	1	2	3	99
h) Könyvet, újságot	1	2	3	99

37. Kérjük, jelölje meg, hogy vásárlási szokásaira (nem élelmiszer) mennyire jellemzőek az alábbi állítások!

	egyáltalán nem jellemző rám			nagyon jellemző rám		
	1	2	3	4	5	6
a) A leárazásoknak nehezen tudok ellenállni.	1	2	3	4	5	6
b) Ha éppen van pénzem, általában veszek valamit.	1	2	3	4	5	6
c) Szoktam vásárolni pusztán a vásárlás örömeért is.	1	2	3	4	5	6

- d) Igyekszem követni a divatot/technikai fejlődést. 1 2 3 4 5 6
- e) Csak akkor veszek meg valamit, ha valóban szükségem van rá. 1 2 3 4 5 6

38. Mennyire tartják vissza az alábbi tényezők attól, hogy többet vásároljon (nem élelmiszert)?

	egyáltalán nem tart vissza			erősen visszatart		
	1	2	3	4	5	6
f) pénz hiánya	1	2	3	4	5	6
g) idő hiánya	1	2	3	4	5	6
h) környezetvédelmi megfontolások	1	2	3	4	5	6
i) nem szeretek vásárolni	1	2	3	4	5	6
j) megvan mindenem, amire szükségem van	1	2	3	4	5	6

39. Mit gondol, a többi egyetemista fiatalhoz képest mennyit költ

	kevesebbet	kb. ugyanannyit	többet	nem tudom
a) mozira, színházra, koncertekre	1	2	3	99
b) étteremre, büfére	1	2	3	99
c) bulizásra	1	2	3	99
d) utazásra (nem rendszeres közlekedés)	1	2	3	99
e) önképzésre (táncóra, nyelvóra, stb.)	1	2	3	99
f) egyéb szolgáltatásokra (fodrász, fitness, stb.)	1	2	3	99

A környezeti nevelés és a környezettudatos fogyasztói magatartás kapcsolata
egyetemisták körében elvégzett felmérés alapján I.

40. Általában mivel szokott bejárni az egyetemre?

1. gyalog
2. biciklivel
3. tömegközlekedéssel
4. autóval

41. Van-e saját autója?

0 nem

1 igen

42. Becsülje meg, nagyjából milyen összeget költ havonta benzinre?

.....

43. Milyen gyakorisággal cseréli a mobiltelefonját?

1. évente többször
2. kb. évente
3. kb. kétévente
4. ritkábban
5. nincs mobiltelefonom

44. Legutóbb miért cserélte le?

1. még soha nem cseréltem
2. elvesztettem/ellopták
3. elromlott/nehezen működött
4. nagyon kedvező feltételekkel kínáltak egy újabb modellt
5. mindenképpen újabb modellt szerettem volna

45. Naponta átlagosan hány órát néz tévét?

1. egyáltalán nem nézek TV-t
2. kevesebb, mint 1 órát
3. 1-2 órát
4. 2-3 órát
5. 3-4 órát
6. több, mint 4 órát

46. Milyen szerepet játszanak vásárlási döntéseiben az alábbi szempontok?

	egyáltalán nincs szerepe				nagyon fontos szerepe van	
a) ár	1	2	3	4	5	6
b) minőség	1	2	3	4	5	6
c) környezetvédelem	1	2	3	4	5	6

d) kényelem, hozzáférhetőség	1	2	3	4	5	6
e) divat	1	2	3	4	5	6

47. Az ön neme?

1 férfi

2 nő

48. Hány éves? .....

49. Milyen településről származik?

1. Budapest
2. Budapest agglomerációja
3. vidéki nagyváros
4. kisváros
5. község
6. kis falu

50. Hol lakik?

1. a szüleimnél
2. saját lakásban
3. bérelt lakásban
4. kollégiumban
5. egyéb, éspedig.....

51. Hány testvére van? .....

52. Dolgozik-e az egyetem mellett?

0 nem

2 alkalmanként 3

igen

53. Mi jelenti a fő anyagi forrást, amelyre támaszkodhat? (Legfeljebb két választ jelöljön meg!)

1. rendszeres összeget kapok a szüleimtől
2. amikor szükségem van rá, kérek a szüleimtől
3. ösztöndíj
4. diákhitel
5. munkajövedelem
6. egyéb, éspedig.....

A környezeti nevelés és a környezettudatos fogyasztói magatartás kapcsolata
egyetemisták körében elvégzett felmérés alapján I.

54. A lakással és bolti élelmiszervásárlással kapcsolatos kiadásokat leszámítva
milyen összeget fordítanak (ön ill. családja) egy hónapban a szükségleteire?

1. 15000 Ft alatt
2. 15-30000 Ft
3. 30-45000 Ft
4. 45-60000 Ft
5. 60-80000 Ft
6. 80-100000 Ft
7. 100-120000 Ft
8. 120000 Ft fölött

55. Mi a szülei legmagasabb iskolai végzettsége?

a) édesapa

1. kevesebb, mint 8 általános
általános
2. 8 általános
3. szakmunkásképző
4. érettségi
5. felsőfokú

b) édesanya

1. kevesebb, mint 8
2. 8 általános
3. szakmunkásképző
4. érettségi
5. felsőfokú

Köszönjük, hogy válaszolt kérdéseinkre!